

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE KARADENİZ BÖLGESİ'NDEN ANADOLU İÇLERİNE RUM GÖÇÜ

Müfide ÖKTEN

Danışman
Yard.Doç.Dr. Oktay GÖKDEMİR

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Milli Mücadele Döneminde Karadeniz Bölgesi’nden Anadolu İçlerine Rum Göçü” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

29.06.2006

Müfide ÖKTEN

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Müfide ÖKTEN
Anabilim Dalı : Tarih Anabilim Dalı
Programı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı
Tez Konusu : Milli Mücadele Döneminde Karadeniz Bölgesi'nden Anadolu İçlerine Rum Göçü
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OY BİRLİĞİ ile O
DÜZELTME O* OY ÇOKLUĞU O
RED edilmesine O** ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖNSÖZ

Türkiye'ye karşı dış politikamızda koz olarak kullanılmaya çalışılan sözde “Ermeni Soykırımı”na benzer bir iddia daha ortaya atılmış bulunmaktadır. Sözde “Pontus Mezalimi” veya “Pontus Soykırımı” olarak ortaya atılan ve lobi faaliyetleri sonucunda Yunanistan ve Güney Kıbrıs dışındaki ülkelerde de önemli miktarda destekçisi bulunan bu yanıltma hareketi, temel dayanağını Milli Mücadele döneminde Karadeniz'deki Rumların Anadolu içine nakilleri konusuna dayandırmaktadır.

Türk Milli Mücadele tarihinin dönüm noktası 19 Mayıs tarihinin yurtdışında “soykırım” tarihi ilan edilmesi beni bu çalışmayı yapmaya sevketti. İnternet sitelerindeki tarihle hiçbir ilgisi olmayan yalan yanlış hikayelerin gerçekmiş gibi aktarılması meselenin realitesi konusunda merak uyandırdı. Bu tez çalışmasında güvenlik gereği uygulanan bir tedbirin hangi gerekçelerle ortaya konduğu, neden Rumların bu uygulamayla karşı karşıya kaldıkları, faaliyetin beklentileri ve sonuçları tarihsel arka plana dayandırılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma süresince benden desteğini eksik etmeyen Danışman Hocam Yard.Doç.Dr.Oktay Gökdemir'e, Eşim Cem'e, Ahmet ve Hülya Çetin'e, Sevgi Akgünyener'e, ATASE Arşiv memurları ve Ankara Milli Kütüphane mikrofilm bölümü çalışanlarına sonsuz teşekkürler...

ÖZET

Milli Mücadele Döneminde Karadeniz Bölgesinden Anadolu İçlerine Rum Göçü

Müfide ÖKTEN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Mondros Mütarekesi ardından Karadeniz Bölgesinde Rumların artan ayrılıkçı faaliyetleri Pontus ülküsüne odaklanmıştı. Yunanistan ile sıcak savaş halinde bulunan TBMM Hükümeti, Anadolu'ya en önemli giriş kapılarından Karadeniz sahillerinin güvenliğini sağlamak; Yunan ordusunun Karadeniz'e bir çıkartma yapmasını engellemek ve bu bölgede mevcut olan asayişsizliğe son vermek için tedbir alma konusunda zorunlu kaldı. Yunanistan ve İngiltere'den destek gören Pontusçu faaliyetlere son vermek ve bölgede güvenliği sağlamak için ortaya konulan çözüm sahil Rumlarının daha güvenli yerlere yerleştirilmeleri idi.

12 Haziran 1921 tarihinde Doğu Karadeniz mıntkasında bulunan önce erkekler ve ilerleyen süreçte kadın v çocuklar nakle tabi tutulurlar. Uygulama sırasında yaşanan olumsuzluklar beklenmeyen sonuçlara yol açar ve Samsun Yunan donanmasının ve Rum Çetelerinin saldırısına açık hale gelir. Üstelik kadın ve çocuklar da dağa kaçmışlardır. Ortodoks Patrikhanesi'nin ve Pontusçuların propagandası dolayısıyla Avrupalı devletlerden gelen notalar Türk yönetimini dış politikada zor durumda bırakmaya başlamıştı.

Yaşanan olumsuzluklar ve gelen tepkiler nedeniyle beş ay sonra 21 Kasım 1921'de yine TBMM'nin kararı ile son bulur. Nakiller yoluyla yaklaşık yirmi beş bin Rum dahile sevk edilmiştir. Yunan kuvvetlerinin Büyük Taarruz sonrasında yenilip geri çekilmesi binlerce Rum'u göç etmek zorunda bırakmıştır. Anadolu'da kalmaya devam eden diğer Rumlar ise Mübadele Sözleşmesiyle 1924 yılında Yunanistan'a giderler.

Anahtar Kelimeler 1) Tehcir 2) Rum 3) Ortodoks Patrikhanesi 4) Pontus

ABSTRACT

Greek Immigration Towards Inside of Anatolia From Blacksea Region in The Period of National War

Müfide ÖKTEN

Dokuz Eylül University

Institute Of Social Sciences

After the Mondros Armistice Greeks' clannish activities which had been increasing focused on ideal of Pontus in the Black Sea Area. Government of Turkish Grand National Assembly which had warm-war with Greece had to take measures to secure shares of the Black Sea which were one of the most important entrance doors for Anatolia, to protect the Black Sea from Greece Army and to end insecurity in this area. There was a solution to secure in this area and to end activities Greeks of shores more safe paces.

First Greek men then the other Greeks were sent to Anatolia by Executive Board's decision on 12th June of 1921 but it wasn't like worth they had expected. During these events there were seen insecurity and some people's abuses also these negativities were reacted. In addition, Samson get open position both gang's attack and Greece Army's attack because at escape of lots of Greeks and taking refuge in mountains and sending women and children. This cause will have happened subject debate in assembly. Turkish Government's foreign policy faced to face difficult position with European Countries' directives whose reason was The Orthodox Patriarchate's propaganda.

After five months these events were stopped by Turkish Grand National Assembly is decision on 21st November of 1921 because at negativities and reactions. After Greece Army had last the Big Attack of Turks and had withdrawn lots of Greeks. Other Greeks go to Greece in 1924 by compulsory exchange of populations between Greece and Turkey which was related to Lausanne.

**Key Words:1) Compulsory Migration 2)Greek 3)Orthodox Patriarchate 4)
Pontus**

İÇİNDEKİLER

İç kapak.....	-
Yemin Metni.....	ii
Tez Tutanağı.....	iii
Önsöz.....	iv
Özet.....	v
Abstarct.....	vi
İçindekiler.....	vii
Kısaltmalar.....	ix
Tablolar.....	x
Şekiller.....	xi
Ekler Listesi.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN

I.A)Pontus Devleti ve Komnenoslar.....	4
I.B)Rumluk-Yunanlılık Çelişkisi.....	8
I.C)Osmanlı İdaresi Altında Rumlar.....	11
I.C.1)Ekonomik Yapılanma.....	12
I.C.2)Fener Rum Patrikhanesi ve Faaliyetleri.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA ANADOLU VE KARADENİZ

II.A)Yunan Krallığı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri.....	20
II.B)Pontusçu Faaliyetler.....	25
II.B.1)Birinci Dünya Savaşı ve Rus İşgali.....	25
II.B.2)Mütareke Sonrasında Anadolu.....	31
II.C)Karadeniz Üzerinde Yeni Senaryolar.....	33
II.D)Mütareke Döneminde Ayrılıkçı Faaliyetler.....	37
II.D.1)Uluslararası Faaliyetler.....	38
II.D.2)Anadolu'da Faaliyetler.....	43
II.D.3)Göçmen Politikası.....	45
II.D.4)Yabancı Kaynaklı Yardımlar ve Türk Yönetiminin Önlemleri.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARADENİZ SAHİL RUMLARININ NAKİLLERİ

III.A)Batı Anadolu'da Yunan İlerleyişi ve Karadeniz ile Bağlantı.....	57
III.B)Merkez Ordusu ve Nurettin Paşa.....	62
III.C)Tehciri Zorunlu Kılan Gelişmeler.....	67
III.D)Karar Anı.....	71
III.D.1)Kavak Vakası.....	75
III.D.2)Tehcir Uygulamasının Genişletilmesi.....	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEPKİLER VE UYGULAMANIN DURDURULMASI

IV.A)Samsun'da Tehcir ve Tepkiler.....	83
IV.B)Trabzon'da Tehcir ve Tepkiler.....	90
IV.C)Tehcirin Durdurulması.....	99
IV.D)Tehcire Karşı Propaganda Faaliyetleri ve İtilaf Devletlerinin Notaları...	102

BEŞİNCİ BÖLÜM

UYGULAMA SONRASINDA KARADENİZ'DE

DURUM ANALİZİ VE MÜBADELE

V.A)Karadeniz'de Güvenliğin Sağlanması.....	109
V.B)Anadolu'dan Kaçış.....	112
V.C)Mübadele.....	114
V.D)Yunanistan'da İskan.....	118
V.E.)İddialar.....	120
SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA.....	134
EKLER.....	140

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
ATASE	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Merkezi
AİTE	Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Bkz.	Bakınız
s.	Sayfa no
y.a.g.e.	yukarda adı geçen eser
y.a.g.m.	yukarda adı geçen makale
y.a.g.t.	yukarda adı geçen tez
Yayn.	Yayınları

TABLÖLAR

- TABLO-1. Trabzon Lazistan ve Gümüşhane sancaklarında nüfus dağılımı ve toplam değerler.....141
- TABLO-2. Trabzon Sancağı kaza, nahiye, köy ve mahalle isimleriyle nüfus oranları.....142
- TABLO-3. Gümüşhane ve Lazistan Sancakları kaza, nahiye, köy ve mahalle isimleriyle nüfus oranları.....143

ŞEKİLLER

ŞEKİL 1.Trabzon Şehrinin dini gruplara göre nüfus değerleri.....	144
ŞEKİL 2.Trabzon şehrinin 1486-1583 toplam nüfus profili.....	145
ŞEKİL 3.Samsun sahili.....	146
ŞEKİL 4.Karadenizli Rum kadınlar.....	146
ŞEKİL 5.Amasya Metropoliti Germanos.....	147
ŞEKİL 6.Trabzon Metropoliti Hırissantos.....	147
ŞEKİL 7.Hırissantos Rus komutanı selamlarken.....	148
ŞEKİL 8.Pontus Bayrağı önünde bir Rum.....	148
ŞEKİL 9. Pontusçu Çeteler.....	149
ŞEKİL 10. Pontusçu Çeteler.....	149
ŞEKİL 11.Pontusçu Çeteler.....	150
ŞEKİL 12. Pontusçu Çeteler.....	150
ŞEKİL 13.Tehcir anında Rumlar.....	151
ŞEKİL 14.Nakiller zamanında Rumlar.....	151
ŞEKİL 15.Göçeden Rumlar.....	152
ŞEKİL 16.1915 yılında Göçeden Rumlar.....	152

EKLER

EK-1.Karadeniz sahiline yönelik tehcir kararının alındığını bildirir belge.....	153
EK-2.Karadeniz sahiline yönelik alınan tehcir kararının İcra Vekilleri Heyeti Başkanı ve Müdafaa-i Milliye Vekilince imzalı sureti.....	154
EK-3. Tehcir uygulamasını gerekçesiyle birlikte açıklayan kararname sureti.....	155
EK-4. Nurettin Paşa'nın 25 Haziran tarihinde Samsun'dan naklolunan Rumların nerelere yollandıklarını açıklar raporu.....	156
EK-5 Kavak vakasının rapor sureti.....	157
EK-6.Nurettin Paşa'nın Müdafaa-ı Milliye Vekaletine yazısı.....	158

GİRİŞ

Dünya, Birinci Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerin çıkarları doğrultusunda paylaşılmaya ve yeniden şekillenmeye başlar. Osmanlı Devleti'nin kaderi, yenik devletler arasında bulunması dolayısıyla, İtilaf Devletlerinin planları çerçevesinde yeniden çizilecekti. Savaş sonrasında Osmanlı Devleti ile imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı'nın savaştan sonra elinde kalan son toprak parçası Anadolu'yu işgale açık duruma getirmeye yönelikti. Mondros Mütarekesi'nin devlet otoritesini yok eder ağır koşulları ve işgaller, Anadolu'da düzeni tam anlamıyla bozmuştu. Anadolu'da mukim gayrimüslim azınlıkların işgalcilerle birlikte hareket etmeleri ve onlara güvenerek ayrılıkçı faaliyetlerde bulunmaları da Müslüman-Türk nüfus açısından önemli tehdit unsuruydu. Devlet otoritesinin olmayışı nüfus çoğunluğunu elinde bulunduran Türkleri son derece savunmasız bırakmıştı.

Bu huzursuz ortam içerisinde bölgesel direnişler belirmeye başlar. Direniş örgütlenmeleri başlangıçta küçük alanları Hıristiyan çetelerden veya işgalcilerden korumaya yönelik az miktarda ve düzensiz milis kuvvetlerden oluşmaktaydı. Yine bu örgütlenmelerin bir kısmı Wilson Prensipleri çerçevesinde yaşadıkları topraklarda Türk nüfusunun başka bir unsurun devlet kuramayacak kadar çoğunluğa sahip olduğunu dünya kamuoyuna protesto ve telgraflarla duyurmaya çalışmaktaydı. İtilaf Devletleri işgalleri gerçekleştirmiş olmasına rağmen herhangi bir direniş karşısında yeniden savaşa giremeyecek durumdaydı. Barı anlaşmasını tam anlamıyla uygulamaya koyabilmek için oluşabilecek bir karşıduruşu engellemek gerekiyordu. Bu amaçla savaşta yıpranmamış ordusuyla Yunan askeri gücü İtilaf Devletleri adına Batı Anadolu'ya çıkartma yapar. Yerel direniş örgütlerinin gücü tam teçhizatlı ve düzenli bir orduyu yenebilecek durumda değildir. Birbirinden bağımsız oluşmaya başlayan direniş örgütleri Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişi ile birlikte tek hedef doğrultusunda ortak hareket etmeye başlarlar. Mücadele hareketinin örgütlenmesi arttıkça Anadolu'da bir otoriter güç yeniden şekillenmeye başlar.

İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgalinden sonra Anadolu'nun egemen gücü, kurulacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi olur.

Tam bağımsızlığın sağlanabilmesi ve işgallere son verilebilmesi için düzenli ve disiplinli bir silahlı güç oluşturmakla sağlanabilirdi. TBMM emrinde oluşturulmaya çalışılan bu ordunun sadece işgalcilerle değil, bir takım yerel unsurların yarattığı isyanlarla mücadelesi de söz konusu idi. Yunan ordusuyla sıcak çatışmalar yaşandıkça cephe gerisinin güvenlik altına alınmasını gerektirir. Azınlıkların ayrılıkçı faaliyetleri ciddi tehdit ve tehlike unsuruyken sıcak savaşta kesin başarının sağlanması mümkün olamazdı.

Rumlar, oluşturdukları örgütlenmelerle Türklerle sürekli çatışma halinde bulunuyorlardı. Özellikle Yunan işgalinden sonra yaşadıkları her bölgede kurdukları cemiyetler ve çetecilik yoluyla taşkınlık ve huzursuzluk yaratmaktaydılar. Karadeniz Bölgesi işgal görmemiş olması ve Anadolu'ya giriş yapılabilecek önemli limanlara sahip olması dolayısıyla büyük öneme sahiptir. Yine aynı bölgede konuşlanan "Pontusçu" Rum faaliyetleri hem bölgede huzuru kaçırmakta ve hem de Türk ordusuna tehdit unsuru olarak Batı Anadolu'da ilerleyen Yunan ordusuna geri planda destek sağlamaktaydı. Milli Mücadele döneminde Karadeniz sahillerinden Anadolu içlerine gerçekleşen Rum göçü bu çalışmanın başlığını ve konusunu oluşturmaktadır. Tamamen güvenlik amaçlı olarak Türk yönetimince gerçekleştirilen bu uygulama kısaca "tehcir" olarak tanımlanmaktadır. Hicret kökünden göç ettirme¹ anlamına gelen kavram, çalışmanın da anahtar kelimesidir aynı zamanda.

Zorunluluk gereği gerçekleştirilen bu uygulama, ilerleyen süreçte başka türlü anlamlar içeren ve uygulamayla ilgisi olmayan kelimelerce tanımlanır. Sakarya Muharebelerinde Türklerin beklenmeyen başarısı İngiliz ve Yunan hükümetlerinin uluslararası fiyaskosunu beraberinde getirir. Batı Cephesinde sıcak savaş devam ederken Türkleri sıkıştırmak adına yeni bir koz elde etmiş olacaklardı. Patrikhanenin bu uygulamayı bir "mezalim" olarak duyurması konuyu bambaşka mecralara taşır. Tehcir, uygulamada yaşanan aksaklıklar dolayısıyla altı ayı bulmadan sonlandırılır.

¹ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayınları., 15.baskı, Ankara, 1993, s.1061

Fakat Avrupa kamuoyu çoktan tehcir uygulamasını bir “mezalim” veya “katliam” olarak kabullenmiştir.

Tıpkı Ermeniler gibi Rumlar da bu konuyu unutturmamak için de her türlü faaliyete gerçekleştirmektedirler.. Kurulan dernekler ve gerçekleştirilen propaganda faaliyetlerinde dünya kamuoyuna konuyu istedikleri işlemektedirler. “*American Hellenic Institute*” isimli örgütlenme Amerika’da gerçekleştirdiği lobi faaliyetleri ile Amerikan toplumuna Milli Mücadele Döneminde yaşanan bu göç meselesini bir “soykırım” olarak kabul ettirmektedir.²

Pontus Sorunu üzerine neredeyse tüm kitaplarda yer alıp da üzerine belli başlı bir çalışma yapılmayan ve fakat hakkında türlü yalanlar uydurulan tehcir meselesinin hangi koşullarda hangi nedenlerle gerçekleştirildiğini ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Rumların Pontusculuk fikrinin nerelere dayandığı ve tarihsel arka planları, Osmanlı idaresinde yaşantıları, Fener Rum Patrikhanesi’nin faaliyetleri, değişen dünya düzeni, Yunanistan’ın bağımsızlığa kavuşması ve Türk yönetiminin her geri adımında özgürleşme adına atılan adımlar başlıklar halinde ele alınmıştır. TBMM Hükümeti Karadeniz sahillerinde yaşayan Rumları Anadolu dahiline yollama zorunluluğunu hangi gerekçelerle duymuştu? Türk yöneticilerinin tepkileri, yaşanan olumsuzluklar ve Rumların Anadolu dahilinden de öteye bambaşka coğrafyalara göçleri nasıl gerçekleşmiştir?

Tez çalışmasında bu sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır. Araştırma sırasında ATASE arşiv belgeleri ve TBMM Gizli Celse Zabıtları birinci elden kaynaklarda ön sırada yer almaktadır. Araştırma inceleme eserlerden Pontus Sorunu ve Türk-Yunan Mübadelesi üzerine yazılan eserler ve anılar ağırlık taşımaktadır. Fener Rum Patrikhanesi üzerine yapılan çalışmalar ise olayların önemli şahsiyetlerinin din adamları olması dolayısıyla geniş yer bulmaktadır.

Tez çalışması mevcut kaynaklar dahilinde objektif yapılmaya çalışıldı. Fakat Türkçe’ye çevrilmiş Yunan kaynaklarının sınırlı sayıda ve nesnel olması, Türkçe kaynaklı eserlerin ağırlıkta olmasını beraberinde getirmiştir.

² <http://www.aheworld.com>; (Ayrıca bkz.<http://www.Pontus.org> ; <http://www.Hellenicgenocide.org> <http://www.efxinosPontus.org>)

I.)TARİHSEL ARKA PLAN

I.A.)Pontus Devleti ve Komnenoslar

Birinci Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi ertesinde Anadolu'nun her tarafında su yüzüne çıkan ayrılıkçı faaliyetler, yarımada'yı farklı etnik grupların çıkar çatışmalarının yaşandığı bir cadı kazanına çevirir. Altı yüz yıl aynı yönetim altında yaşayan unsurlar, cemaatsel yapının yerini ulusal tanımlamaların almasıyla birlikte özgürlükçü ideolojilerin etkisine kapılırlar. Ermeni, Rum, Çerkez, Abaza, Laz, Türk, Kürt, Arap ve daha da uzatılabilecek listesiyle rengarenk bir görünüme sahip Anadolu coğrafyası, Osmanlı'nın diğer bölgeleri gibi parçalanma sürecine girer. Karadeniz'de Rum ulusçuluğu, tek başına, bu çözülmeye gösterilebilecek iyi bir örnektir.

“*Pontusçuluk*” adı altında Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi'ne yönelik faaliyet alanını oluşturan Rum milliyetçiliği, Osmanlı'dan kopan diğer parçalar gibi Batılı devletlerin çıkarlarına alet olmaya aday pozisyondaydı. Kültürel ve dinsel ortak paydayı Yunanlılarda yakalayan Pontusçu Rumlar kendilerini Helen kültürünün birer mirasçısı saymaktaydılar. Bu mirasa sahip çıkma bağlamında oluşturdukları yapıyı temellendirdikleri tarihsel arka planda, aynı coğrafyada yer alma dışında başka ortaklığı olmayan iki farklı devleti göstermekteydiler. Kurulmaya çalışılan Pontus Rum Devleti; Milattan Önceki dönemlerin Pontus Devleti ile Ortaçağların Trabzon Rum Devleti'nin bir karışımını temsil eder.

M.Ö.298 ile M.Ö.63'lerde kurulan devlete ismini veren “*Pontus*” kelimesi, Grekçe deniz anlamına gelmekte ve bölge olarak günümüzde Samsun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, gibi şehirleri içine alan bir bölgeyi tanımlar.³ Bu coğrafya M.Ö.12. yüzyıllarda Hititlerin egemenliğinde iken M.Ö.7. yüzyıllarda Yunan kolonilerinin uğrak yeri haline gelir. M.Ö. IV. yüzyıllarda Perslerin ve daha sonra

³ Nuri Yazıcı; **Milli Mücadele'de Canik Sancağı'nda Pontusçu Faaliyetler 1918-1922**, Çizgi Yayınları, 2.baskı, Ankara, 2003, s.29

Büyük İskender'in egemenliğine katılır.⁴ Fakat bir süre sonra yerel örgütlenmeler, büyük devletlerin yerini almaya başlar. Bir Pers Satrapı olan II.Arientes'in oğlu I.Mithradades, etrafına toplanan yerli halkın gücüne dayanarak kendi devletini kurdu.⁵ İlerleyen zaman içinde bu yeni siyasi güç Amasya'yı merkez alıp Kelkit ve Çoruh'a kadar sınırlarını genişletip Halibler, Tibarenler, Masinekler, Makronlar İskitler, Driller ve Kolhler gibi bölgenin tüm yerli halklarını egemenliği altına alır.⁶ Sınırların genişlemesiyle önce Amasya sonra Sinop ve daha sonra Anadolu'nun batısından Bergama devlete başkentlik yapar.⁷

Gelecekte bu devlete ve bölge topluluklarına atfedilecek Yunanlılık özelliği eşzamanlarda Yunanlı kolonicilerin eşmekanları paylaşmalarından kaynaklanır. M.Ö.3. yüzyıllarda Karadeniz Bölgesi'nde kurulan Pontus Devleti'nin varlığı yadsınamayacağı gibi yine aynı çağlarda ve aynı coğrafyada bir Yunan varlığı da yadsınamaz. Herodot, İskitlerin geçmişini anlatırken verdiği bilgiyi "*Pontuslu Yunanlılar*"a dayandırmaktadır.⁸ Yine aynı eser Sinop'u, bir Yunan şehri olarak belirtmektedir.⁹

Trabzon ve Sinop'u birer koloni şehri olarak ekonomik sömürgelerinin birer parçası haline getiren Yunanlılar, halktan tamamen izole bir yaşam alanı oluştururlar. Kendine özgü kültürel, dinsel, dilsel öğelere ve yaşam tarzına sahip olan Doğu Karadeniz halkı, sömürgeci konumundaki Yunanlıları yabancı ve hatta düşman olarak kabul eder, Yunanlılarla iyi ilişkiler geliştiremezler.¹⁰ Kendi kaleleri içinde kendilerine özgü kültür dünyalarını kuran Yunanlılar, bu bağlamda bölgede hiçbir zaman siyasi bir otorite de sağlayamazlar.

Yunan milliyetçiliği ve Helenizm ülküsü çevresinde tüm Ortodoks Rumları tek çatı altında toplayabilmek için Pontus Devleti'ne çok büyük değer atfedilmekteydi. Yunanlı

⁴ Haşim Albayrak, **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, Babıali Kitaplığı Yayını, 2.baskı, İstanbul, 2003, s.56; Mahmut Goloğlu, **Anadolu'nun Milli Devleti Pontus**, Goloğlu Yayınları., 1973, s.XVII;**Samsun Rehberi**, Trabzon valiliği yayını

⁵ Albayrak, a.g.e., s.61; Goloğlu, a.g.e., s.53-54

⁶ Goloğlu, s.53-54

⁷ y.a.g.e., s.XVI

⁸ **Herodot Tarihi**, (Çev.Perihan Kuturman) Hürriyet Yayınları.1 İstanbul,1973, s.168

⁹ y.a.g.e., s.169

¹⁰ Goloğlu, s.41-42

tarihçilerin ortaya koyduğu teorileri bir başka Yunanlı çürütmektedir. Dr.Georgios Nakracas “Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni”¹¹ isimli kitabında Rum milliyetçilerinin iddialarını şu şekilde değerlendirmektedir:

“Rum tarafında yeni oluşan orta kentsoylu sınıf, özellikle öğretmen, doktor ve tüccarların öncülüğünde, gerek kiliseyi gerekse kurulan eğitim sistemini kullanarak, Ortodoks Hıristiyanlar arasında milliyetçiliği yaydı. Bir Yeni Yunan sosyal etnik grubunun yaratılışını tarihi bakımdan yasallaştırmak üzere özellikle eğitimciler seferber oldular. ...(Trabzon’da bir öğretmen olan) İoannidis, Yeni Yunan ulusal bilincini yaratma çabası içinde, yazarlık nesneliliğimim tüm sınırlarını aşarak ‘philHelen’ (Yunan dostu) VI.Mithradates döneminde (İ.Ö.63) Yunanistan’dan milyonlarca kişinin Anadolu’ya geldiklerini ve Pontus’a Yunan soyunu taşıdıklarını yazmaktadır. PhilHelen olarak nitelendirilen VI.Mithradates’in Makedonya’ya yaptığı akınlarla orada korkunç bir can ve mal felaketine yol açtığı tarihten bilinen bir olaydır ki, philHelen niteliğiyle hiç de bağdaşmamaktadır. Öbür yandan yine tarihten bilinmektedir ki, Anadolu’ya milyonlarca Yunanlının varsayılan gelişlerinden birkaç yıl önce Güney Yunanistan insan sıkıntısı çekiyor ve Philostratos tarafından Yunanistan’ın en kalabalık kenti olarak tanımlanan Korinthos ise ancak 20.000 sakin içeriyordu. Olay, yazar İoannidis’in hayal ürünüdür. Aynı yazar, I.Mithradates’in Büyük İskender’in dostu olduğunu yazmaktadır. Bu bilginin gülnçlüğünü göstermek için, I.Mithradates’in Pontus kralı ilan edilmezden 50 yıl önce Büyük İskender’in ölmüş olduğunu söylemek yeterlidir.”¹²

Pontus Devleti, Roma İmparatorluğu karşısında yenilgiye uğrayıp tarihteki yerini aldıktan sonra Karadeniz coğrafyası Romalıların hakimiyeti altına girer. Doğu Roma’nın hakimiyeti yer yer Gothların ve Arapların saldırılarıyla kesintiye uğrar. Bizans’ın Karadeniz Bölgesi’nde valilik yapmış olan Komnenos Hanedanı’nın siyasi kavgaları sebebiyle tahttan indirilmesi Doğu Roma’da arkası kesilmez çekişmelere sahne olur. Karışıklığı fırsat bilerek Kudüs yerine İstanbul’u işgal eden Haçlıların tahta geçirdikleri

¹¹ Nakracas Georgios, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, (Çev. İbrahim Onsunoglu), Belge Yayınları, 2003, İstanbul

¹² y.a.g.e., s.190-191

Aleksius IV.'ün halk tarafından tahttan indirilmesi İstanbul'da yönetime uzun süre Haçlıların hakim olmasına sebep olur. Bizans soyluları ve asilzadeleri ise Anadolu'nun farklı bölgelerine dağılarak halkın desteğiyle devletçikler kurarlar.¹³ Bizans dağılma sürecini yaşarken Anadolu toprakları üzerinde yeni siyasi güçler belirmeye başlamıştı.

Malazgirt Savaşı, Anadolu toprakları üzerinde Bizans İmparatorluğu'nun askeri gücünü yok etmişti ve bu zafer, kendine yurt arayan göçebe Türkmenlerin yeni fethedilen yerlere güvenle yerleşmesini sağlamıştı. Göçebe Türk boyları, yurt bulmak amacıyla Anadolu'ya gerçekleştirdikleri akınlar sonrasında yerleşmekle kalmayarak bu topraklarda kendi hakimiyet alanlarını oluştururlar. Süreç içerisinde mevcut yapı hızla değişir ve Anadolu'nun sosyal, kültürel ve dinsel özellikleri geri dönülmez şekilde yeniden şekillenir. Kısa süre sonra Anadolu'nun her yanında kurulan Türkmen Beylikleri, bu toprakların hem Türkleşmesi ve hem de Müslümanlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Türk yöneticilerinin sahiplendikleri topraklar üzerinde devlet otoritesini yeniden tesis etmeleri yerleşik halkın yeni yöneticilerine kolaylık güven duymasını sağlamıştı. Anadolu topraklarının genelinde mevcut devletler arasında en güçlü yönetimi oluşturmayı başaran devlet ise Anadolu Selçukluları olur. Anadolu'da kurulan prenslikler ise üzerlerinde Anadolu Selçukluları ve diğer Türkmen Beyliklerinin baskısını sürekli hissetmek durumunda kalırlar.

Latinler tarafından işgal edilen Bizans'ın varisleri; Komnenoslar Samsun bölgesinde Trabzon Rum Devleti'ni kurmuşken, Laskaris Hanedanlığı ise İznik bölgesine yerleşir. Laskaris Hanedanlığı Türklerle iyi ilişkiler geliştirirler. Ancak Komnenosların Türklerle yaşadıkları gerilimler, 1206'da Sinop ve Samsun'un Türk hakimiyetine girmesiyle sonuçlanır. Sinop'un Selçukluların eline geçmesi Komnenosların İstanbul ile olan bağlantısını koparır. Genel görünüş olarak bu küçük Rum devleti çevresi Türklerle çevrili bir Hıristiyan adacığına dönüşmüştür.¹⁴ 1214 yılına gelindiğinde Trabzon Rum Devleti resmi olarak Selçuklulara bağlı bir yapıya kavuşacaktır.¹⁵

¹³ Albayrak, s.67-73

¹⁴ Ümit Hassan, "Siyasal Tarih", **Türkiye Tarihi**, Cilt 1, Cem Yayınları, İstanbul, 1997, s.210-213; Albayrak, s.73

¹⁵ y.a.g.m., s.210-213

Anadolu Selçuklularının Köseadağ Savaşı'nda yenilgisiyle, Anadolu'nun büyük bir kısmında olduğu gibi Doğu Karadeniz de Moğolların etkisi altına girer. Bu durum çok uzun sürmez ve Moğol hakimiyetinin zayıflamasıyla Anadolu'da farklı isimlerle yeniden Türkmen Beylikleri kurulmaya başlar. Yeni Türkmen Beyliklerinin güçlenmesi Trabzon Rum Devleti üzerinde baskıları geçmişte olduğu gibi yeniden başlatır. Anadolu Selçuklularından sonra Türk siyasi birliğini sağlamaya başlayan Osmanlı Devleti, Karadeniz topraklarını da hakimiyeti altına almaya hazırlanıyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı'nda Timur ordularına yenilmesi Trabzon Rum Devleti'ne zaman kazandıracaktır. Nitekim Komnenoslar Türklere karşı Timur ordusunda yer almışlardı.¹⁶

Moğol hakimiyetinin zayıflamasıyla birlikte Osmanlı'da Fetret Devri'ne son veren Çelebi Mehmet 1413 yılında Samsun şehrini yönetimi altına alır.¹⁷ İstanbul'u fethederek Osmanlı'nın Asya ve Balkan toprakları arasındaki bütünlüğü sağlayan Fatih Sultan Mehmet, Bizans İmparatorluğu'nun devamı iddiasında bulunabilecek prensliklere yönelerek gelecekte ortaya çıkabilecek tehditlere de son vermiş olur. Önce Amasra sonra Sinop ve ardından Trabzon, Osmanlı donanmasının denizden, padişah ordusunun karadan hareketi sonrasında kayıtsız teslim olmak zorunda bırakılır. Mora ve İstanbul'un ardından Trabzon da 1461 yılında yüzlerce yıl sürecek Türk egemenliğine girer.¹⁸

I.B.)Rumluk-Yunanlılık Çelişkisi

Osmanlı egemenliği bölgede yeni bir dönemi başlatmıştı. İhtidalar sonrasında Müslüman nüfusunda artış etnik yapılanmayı değiştirmişti. Fakat belirli miktarda gayrimüslim azınlığın varlığı, Osmanlı Devleti var olduğu müddetçe bölgede yaşamaya devam eder. Türk yönetiminin müsamahakar tavrı sayesinde kimliklerini yitirmeden varlıklarını devam ettiren Hıristiyan Rum toplumu, ulusal tanımlamalarını Türk-Müslüman unsuruna karşı Osmanlı öncesi tarihi arkasını dayanarak yaratmaya

¹⁶ Albayrak, s.77-79

¹⁷ **Samsun Rehberi**, Samsun Valiliği

¹⁸ Metin Kunt, "Siyasal Tarih",**Türkiye Tarihi**, 2.cilt, Cem Yayınları, İstanbul, 1997 s.90

çalışmıştır. İfade edildiği üzere Türk egemenliğinin söz konusu olmadığı dönemlerde kurulan yöresel devletlerin “Yunanlılık”la bağdaştırılmaya çalışılması zorlamadan öteye gidememekte. Eksik bir yaklaşım da olsa başta Türkler olmak üzere geniş çevrelerce ifade edilen bakış açısı bu yaklaşımın kabul görmesinde etkili olmuştur. Fener Rum Patrikhanesi’ne bağlı kökenleri farklı da olsa Anadolu’daki tüm Ortodoks Rumlar tek millet olarak addedilir. İlerleyen süreçte bu görüşün genel kabul görmesinde Fener Rum Patrikhanesi’nin ortak millet yaratma çabaları kadar Türklerin önyargıları da etkili olur.

Osmanlı Devleti’nin bölgede hakim olmasından sonra Fener Rum Patrikhanesi, Yunan kökenli olsun olmasın bütün Ortodoks Rumları tek dil ve kültür birliği içerisinde birleştirmeye çalışmıştı. Fener Rum Patrikhanesi, -Roma’dan kendine miras kabul ettiği- birbirinden farklı topluluklara eğitim kanalını kullanarak Helen ve dolayısıyla Yunan kültürünü, bilincini, ideallerini aşılama çabası içine girdi. Uzun yıllara dayanan bu faaliyetler sonrasında kökenleri farklı bu toplulukların, kendilerini Helen mirasının birer varisi yani “Yunanlı” görmeleri başarılıydı. Bu çalışmaya Müslüman toplumun gayrimüslimlere karşı genel tavrı da büyük katkı sağlamıştır. Türk-Müslüman halkın kökenlerine bakmaksızın Ermeniler hariç bütün Hıristiyanları Rum olarak nitelendirmeleri ve Rumları da Yunanlılarla eş tutmaları, gelişen süreçte yaşanacak kavram karmaşasına ortam hazırlamada önemli rol oynamıştır.

Kendilerine özgü de olsa dilleri, Müslümanların o dili anlamaması onların “Rum=Yunanlı” olarak nitelendirilmelerine yetmişti. Karadeniz Bölgesi’ndeki Hıristiyanlar “Rum” adı altında Yunanlı kabul edilmekten kurtulamamışlardır. Bu bölgede Türkçe’ye uygun düşmez gibi görünen ne kadar kelime varsa hepsine birden “Rumca”, bu dili konuşan ya da Hıristiyan olan ne kadar insan varsa hepsine birden “Rum” denmiş, sonra da Rum kelimesi “Yunan” kelimesi karşılığı, Rumca da “Yunanca”nın karşılığı olarak kullanılmıştır.¹⁹

Kabul edilebilir ki Yunan uygarlığı, Yunan kültürü, Yunan sanatı ve özellikle Yunan dili ile Yunan ticaret ustalığı Anadolu’ya girmiştir. Fakat Yunan kültür ve uygarlığı ve

¹⁹ Goloğlu, s.XVII

dili Anadolu'nun yerli kültür, uygarlık ve dilinin yerini almamış, onlarla karışmıştır.²⁰ Stefanos Yerasimos, 16. yüzyıllardan beri Anadolu'da Hıristiyan nüfusun en yoğun olduğu toprakların Karadeniz Bölgesi olduğunu belirtirken bu nüfusun Ermeni olmaması yanında Yunanlı olduklarının da söylenemeyeceğini itiraf etmektedir. Bu toplulukların Yunanlı olarak benimsenmeye başlamasını 19.yy ile birlikte yükselen Yunan ulusal hareketi tetiklemişti. Kilise ve Rum burjuvazisinin çabaları sonrasında köken fark etmeksizin Türkçe yada Rumca konuşsun her Ortodoks Rum, Yunan Ulusuna ait olma düşüncesini içselleştirmeye başlayacaktır.²¹

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye konusunda önemli araştırmaları bulunan Sir Harry Luke, egemen olduğu süre boyunca Osmanlı'da "*Rum*" resmi tanımlamasını "*Osmanlı*" kavramı gibi ulusallıkla ilgisi olmayan, üst kimliği belirleyen bir resmi tanımlama olarak görmektedir. "*Rum*" sözcüğü sadece Yunanistan'daki Yunanlılar tarafından değil aynı zamanda Balkan yarımadasındaki Romenler ve Bulgarlar, Suriye, Filistin ve Mısır'daki Arapça konuşan Ortodoks cemaatler tarafından da kullanılmıştır. Ancak yazar günümüzde Ortodoks köylülerin sadece Yunanistan'da değil, Sırbistan ve Bulgaristan'da da kendilerinden "*Roman*" olarak söz ettiğine dikkat çekmektedir.²² Fakat "*Roman*" kelimesi bahsedilenden farklı toplumsal grupları da tanımlamaktadır. Kelimenin "*Romalı*" olma özelliğini yansıttığı düşünülmüş olabilir.

Anadolu toprakları Romalı üst kimliği altında, kısaca Rumeli; üzerinde yaşayanlar ise Rum olarak nitelendirilmiştir. Mevlana'nın Anadoluğunun da ismindeki "*Rumi*" ekiyle tanındığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda Anadolu Rumlukla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Oysaki Osmanlı Devleti fetihlerle birlikte politik örgütlenmeleri, Bizans ile ilişkileri, güneydoğu Avrupa ve Akdeniz'e yayılışıyla Anadolu'nun Türk, İslam ve Hıristiyan coğrafyasında "*Rûmi*" kimliğini yaratmıştı. "*Rûmi*" dirhem, "*Rûmi*" Osmanlı parası, "*Rûmi*" altınla bezenen kadifeler, "*Rûmi*" Osmanlı takvimi... liste

²⁰ y.a.g.e., s.103

²¹ Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi" (1912-1923), **Toplum ve Bilim**, Sayı 43-44, Güz 1988, s.34

²² Sir Harry Luke'dan aktaran Kemal H.Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma** (Çev. Dilek Özdemir), İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.76

uzatılabilir²³. Osmanlı İmparatorluğu hakimiyet kurduğu coğrafyalar ve etnik yapısı karışık milletler üzerinde sadece Türklük ve Müslümanlık özelliğiyle ön planda değildi. “*Rûmi*” özelliği Osmanlı üst kimliğini dolduran temel unsurların başında gelmekteydi.

Süreç içerisinde kavram farklı biçimlerde yorumlanmaya başlanacaktı. Kelime karşılığı, önce Roma'nın üst kimliğini devam ettiren ama din bağlamından başka bir bağlayıcılığı bulunmayan Ortodoks Rumları kapsarken, 20.yüzyıl başlarında artık Helenizmle yoğrulmuş Yunanlılıkla eşanlamda görülmeye başlanır olmuştu. Büyük Roma'nın devamı addedilen Bizans'ı atası kabul eden Yunanlılar, Romalılık olan Rumluğu paylaşan bütün toplulukları da Yunanlı kabul eder ve ettirir. “*Rum*” kelimesinin İngilizce'de karşılığının “*Greek*” olması da yanılığının hangi boyutlarda olduğunu gösterir.

I.C)Osmanlı İdaresi Altında Rumlar

Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte bölge Hıristiyanları Fener Rum Patrikhanesi'nin cemaatsel örgütlenmesi içerisinde “*Rum*” olarak yaşamaya başladılar. Anadolu'da yüzyıllarca aynı coğrafyayı paylaşacak olan Müslüman Türkler ve Hıristiyan Rumlar Osmanlı toplumunun iki büyük sosyal grubunu oluştururlar. İlerleyen zaman, yüzyıllara dayanan ortak paylaşımlar, dinsel seremoniler haricinde iki toplum arasında çok büyük farklılık bırakmamış; Müslüman Doğu ile Hıristiyan Batı arasında ne tam anlamıyla Batılı ne de tam anlamıyla Doğulu olamayan bir devletin iki temel unsuru konumuna ulaşmışlardı. Yerli halkın Müslümanlaşması Ortodoks Rumlar aleyhine gerçekleşmekteydi. Ancak sonuçta Müslüman-Hıristiyan uyumu toplum içerisinde dengenin oluşmasını sağlamıştı.

Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi Türk hakimiyetine girmesinin ardından diğer bölgelerde olduğu gibi hızla Müslümanlaşmaya başlar. Öyle ki yüz yıl sonra bölgede

²³ Rûmi kavramı ve Osmanlılık kavramı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.Salih Özbaran, **Bir Osmanlı Kimliği 14.-17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmi Aidiyet ve İmgeleri**, Kitap yayınevi, İstanbul, 2004

ihtida ve devletin uyguladığı politikalar sonucunda Müslüman nüfus özellikle Ortodokslar aleyhine iki kat artar. Sadece Trabzon örneği bu olguyu çok güzel açıklamaktadır.

1486 ile 1583 yılları arasında Trabzon şehrinde din gruplarında değişim göz önüne alındığında etnik unsurların devlet eliyle kaynaştırılmaya çalışıldığı göze çarpar. Devlet otoritesini sağlamlaştırma adına yapıldığı olası olan politika çerçevesinde belirli dönemlerde Müslüman nüfusunda oldukça ani artışların yanında aynı tarihlerde Rum Ortodokslarda çok ani düşüşlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Lowry'e göre bu rakamsal değişimler *"..salgın hastalıklar ve veba gibi durumlarda şehrin tüm dini gruplarını etkileyeceği için ... ya büyük Hıristiyan gruplarının İslamı kabul etmeleri, ya da büyük sayılarda şehirden göç (etmelerine)"* bağlanabilir.1523 ile 1553 yılları arasında gerçekleşen bu durumu Lowry, Trabzon Rumlarının İstanbul'a göç ettirilip yerlerine Müslümanların yerleştirilmesi olarak açıklamaktadır. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferi sırasında ordunun ikmali için önemli bir liman olan Trabzon'a Müslüman göçünün yoğun miktarda gerçekleştiğini ifade etmektedir.²⁴ 1583 yılı itibariyle Trabzon şehrinde nüfus oranları Müslümanlar lehine dönmüş durumdadır. Müslüman sayısı 600'e yaklaşmışken Rum Ortodoks, Ermeni ve Latin Katoliklerin ortak toplamı 4800'dür.²⁵

I.C.1)Ekonomik Yapılanma

Ortodoks Rum milleti sadece Anadolu'daki Hıristiyanlarından ibaret değildi. Ortodoks cemaat, Fenerli Rumların başını çektiği Yunan oligarşisinin artan nüfuzu altında, Slavları, Romenleri, Yunanlıları ve Arnavutlarla Arapların bir kısmını

²⁴ "1523 ile 1553 arasındaki dönemde en büyük değişime uğrayan grup, şehrin Rum Ortodoks toplumu olmuştur. 1523 yılında bu toplumun 991 hane'de yaşayan 4.857 nüfusu vardı. 1553 yılında hane sayısı 509'a, nüfus da 2.545'e düşmüştür. Otuz yıllık dönem içinde bu %47,60'lık bir nüfus azalmasıdır." W. Health Lowry **Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583** Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2.baskı, İstanbul, 1998, s.79-81

²⁵ Bkz. Şekil.1-2

içeriyordu. Sünni Müslüman cemaat ise Türk oligarşisinin altında Türkleri, Arapları, Kürtleri ve Arnavutların bir bölümünü kapsıyordu.²⁶

Müslüman unsurlara açık olan devlet kapısının gayrimüslimlere kapalı olması bu toplulukların bireylerini ya tarımla uğraşmaya veyahut Müslümanların önemsemedikleri ticaret gibi farklı ekonomik alanlara yönlendirir. Kuşkusuz Rumlar bu alanda en fazla rol oynayan grup olur.

Rumların ticari alanlardaki başarıları Osmanlı Devlet yönetiminin yarattığı idari ve iktisadi düzen ile geçmişten gelen bilgi birikimine dayanmaktaydı. Gerasimos'a göre idari ve kısmen de iktisadi yalıtım Rumların kendi cemaatsel bağlarının güçlü kalmasında fayda sağlamıştı:

“İster İzmir’de tüccar ister Bursa’da ipek üreticisi isterse Pontus’ta gümüş madencisi olsun, Küçük Asya Rumları için de ekonomik fırsatlar gelmiş geçmiştir. Ama Rumlar, Küçük Asya’daki diğer halklardan farklılıklarını muhafaza ederek hep var olmuşlardır. Bunda idari ve vergilendirme amacıyla yürürlükte olan bazı İmparatorluk uygulamalarının onları gözetmesinin kısmen de olsa rolü olmuştur. Rumca konuşanlar, Türk fethinin öncesinde yaşayan neslin torunlarını ve yüzyıllar boyunca Küçük Asya’ya göçen başkalarını içermektedir. Coğrafya ve tarih hem fiziksel hem de kültürel olarak buradaki Helenizm dünyasını bölmüş, parçalamıştır. Fakat diğer yandan nesillerdir süren bu kapsamlı değişim kuvvetleri, kısa vadeli bireysel çıkarlara bağlı olarak, Rumları Küçük Asya’nın belirli bölgelerinde yoğunlaşmaya itmiştir. İşte zamanın tahribatına karşı duran ve 19. yüzyılda Rumların yeniden canlanmasının temelini hazırlayanlar, bu dini ve dilsel özgünlüğü muhafaza ederek bu dünyaya demir atan cemaatlerdir.”²⁷

²⁶ Dimitri Kitsikis, **Türk-Yunan İmparatorluğu**, (Çev. Volkan Aytar), İletişim Yayınları, 2.baskı, 1996, İstanbul, s.97

²⁷ Gerasimos, a.g.e., s.25

Gerasimos, Rumların Osmanlı hakimiyetine rağmen kültürel yapılarını bozulmaksızın devam ettirmelerinin kaynağını kendi çabalarında görürken Osmanlı'nın kurduğu Millet Sistemi ile sosyal yapı içerisinde tüm temel toplumsal gruplara eşit özgürlüklerin zaten tanındığını göz ardı etmektedir. Oysaki Rumların olduğu kadar diğer gayrimüslim cemaatlerin de Osmanlı'nın tanıdığı haklar karşısında fazladan hak aramaya ihtiyaçlarının olmadığı meydandadır.

Ekonomik alanda müsamaha gösterilen fakat siyasi arenada sınırlanan Rumlar, bir özgürlük alanı sunan ticaret dünyasında ilerlemek için dolaylı olarak teşvik edilirler. Rum işadamları Avrupa'nın kendi ayaklarına gelmesini beklememişlerdir. 18.yüzyılın daha başlarında Rum tüccarlar, komşu Avrupa devletlerinin başkentlerinde iş ilişkileri kurmaktaydılar. Bunun yanında Akdeniz'den ve Atlantik'in dış kıyıları üzerinden geçen ticari yol güzergâhlarını takip ederek Batı'daki büyük ticaret merkezlerine de uzanıyorlardı. Anayurtlarıyla dış dünya arasında ticari bağlantılar kurmada başarı gösterenler, bunu genellikle ailelerinin ve akrabalarının yardımları sayesinde gerçekleştiriyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum tüccarlar anayurtlarından ayrıldıktan sonra bile cemaatleriyle olan sıkı ilişkilerini sürdürmelerinin, ticari açıdan kendilerine avantaj sağlayacağını anlamışlardı.²⁸

Uluslararası ticarete geçmişten gelen birikimlerini kullanan Rumlar, devletlerarası politikalarda alınan kararlardan da kendilerine çıkar sağlamayı başarıyorlardı. Kapitülasyonların ilgili devletin vatandaşlarına sağladığı kolaylıkları, o devletin vatandaşlığına geçerek kullanmaktaydılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalı ülkelere tanıdığı kapitülasyonlardan Osmanlı uyruğu olarak en çok yarar sağlayan kesim Rumlar olmuştur.

Anadolu'nun Trabzon civarındaki kuzeydoğu kıyıları Helenizmin 19.yy'daki kaderine dair, çarpıcı, bir o kadar da çelişkili bir örnek sergilemektedir. 1840'lardan 1870'lere uzanan süreçte Trabzon'un İlkçağlardan kalma limanının ticari değeri arttıkça bu merkez ve çevresindeki Rum nüfus da aynı oranda çoğalmıştı. Oysa

²⁸ Gerasimos, s.174

aynı dönemde nerdeyse paradoksal bir şekilde binlerce Rum, Pontus bölgesinden göçmeyi seçmişti.

Söz konusu dış göç hareketi tam olarak, 1828-1829 Rus-Türk savaşı sırasında başlamıştı. Bu savaşın getirdiği yıkımlar, imparatorluk hükümetlerinin nüfus politikaları, yerel ekonomik ve toplumsal koşullar hepsi beraber, Rum ailelerinin sürekli hareketliliklerinin çerçevesini çizmiştir. Rus iktidarının bölgeye aralıklarla tecavüzlerde bulunması, yerel Müslüman nüfusu iki seçenekle karşı karşıya bırakmıştı: Yeni bir yönetime ve yaşam tarzına teslim olmak ya da göç etmek. Osmanlı hakimiyet alanlarına doğru yola çıkan Müslüman ailelerce terk edilen topraklar, böylece yeni yerleşimcileri kabul edecek duruma gelmiş, Rus yetkilileri de bu toprakların kolonizasyonunu teşvik fırsatını çabucak değerlendirmişti. Aradıkları çözüm hemen yakınlarda Doğu Anadolu'da yaşayan Hıristiyan nüfustan geldi. Halkların iki imparatorluk arasında yer değiştirmesi sırasında (bunu iki hükümet de onaylamıştı) Ruslar olasılıkla, pazarlığın daha çok kendi lehlerine olduğunu düşünmüştü. İnançları Rus devlet diniyle uyuşmayan, yerleşik yaşama yabancı, mesleki becerisi olmayan Müslümanlar gidiyorlardı artık; yerlerine gerekli niteliklere sahip ve bölgede iskana hazır dindaşları gelebilirdi.

Kırım Savaşı sonrası dönemde, Pontus kıyılarındaki yerleşim merkezlerinde bulunan Rus Konsoloslar ve temsilciler, Hıristiyan göçmen toplamak için büyük çaba sarfetmişlerdir. Ruslar Sultan'ın hem Ermeni hem de Ortodoks Rum tebaasından mesleki beceriye sahip olanlarına, duvar ustası, marangoz ve taş örücü olmaları için iş, yerleşmek için toprak teklif etmiş, Çarlık yetkililerinin kendilerine iyi davranacağına dair sözler vermişlerdir. Çarlık temsilcilerinin bu teklifleri olmasa bile çoğu Rum yöresel koşullar nedeniyle göçmeğe zaten gönüllüydü.

Son iki yüz yıl içinde sayısız Rum, Gümüşhane yöresindeki Karadeniz dağlarında bulunan gümüş ve alüminyum madenlerinde iş bulmuştu. Madenler, kendilerine ayrıcalık verilmiş bir kaç Rum ailenin elindeydi ve buralarda çalışanlar haraçtan muaf tutulmuşlardı.²⁹ Madenlerdeki tüm üretim Padişah'a aitti ve O'nun için çalıştırılanlar

²⁹ y.a.g.e., s.44-47

askere gitmiyordu. Madenlerde çalışanlar haricinde tüm Müslümanlar zorunlu askerliğe tabii idi.³⁰

Gümüşhane ve Torul kazası civarında yaşamakta bulunan Rumlar temel ekonomik faaliyet olarak madencilikle uğraşmaktaydılar.³¹ 1854'te Kars'a gitmek üzere bir grup Rum yaşadıkları yerleri terk ederler. Çünkü Güney Afrika'daki yeni altın ve gümüşü elde etmek için ödenecek miktar Gümüşhane'den madeni çıkartmak için harcanacak maliyetten daha düşüktü.³² Madenler kapatıldığı için de, geçimi bu işe bağlı Hıristiyan topluluklar sayıca azalmaya başlar. Böylece cizyeden bağımsızlıklarıyla birlikte geçim kaynaklarını da yitiren birçok Rum, gitmekten başka çarelerinin kalmadığını düşünürler.³³ Karadeniz Bölgesi'nden göçen Ortodoks Rumların bir kısmı Rus topraklarına geçerken, bazıları Balkanlara (Eflak, Boğdan vb.) ya da Yunan Krallığına gitmeyi göze alır. Bazıları ise yalnızca Anadolu'nun başka bir yöresine geçmekle yetinir.³⁴ Teknisyenler, Anadolu'nun başka madenleri, Akdağ Madeni ve Diyarbakır'daki madenlerde çalışmak üzere ayrılır. Nerede maden varsa, orada Torul ve Gümüşhane toplulukları oluşmaya başlar.³⁵

1880-1881 yıllarında, madencilikle uğraşan Hacı Teodoros ailesi, Sivas'tan Yozgat üzerinden Ankara'ya giden yolu izleyerek ve devamlı batıya hareket ederek Akdağmadeni'ne taşınır. Hacı Teodori ile ailesinin Gümüşhane'den göçü, Gümüşhane'deki madenlerin tükenmesi nedeniyle Karadeniz halkının genel bir göçü çerçevesinde gerçekleşmişti.³⁶

Aynı şekilde 185 aile (Niğde'nin Hamit kazasında) Yukarı Ovacık, Kavuklu, Karacaviran ve Eminik köylerine yerleştirilir. Sözü edilen köylerin neredeyse tümünün sakinleri salt Ortodoks Rum olup, Karadeniz'in Gümüşhane bölgesinden gelmişlerdi.

³⁰ Yorgo Andreadis , **Gizli Din Taşıyanlar**, Belge Yayıncılık, 2.baskı, İstanbul , 1999, s.72

³¹ Nakracas, s.176

³² Yorgo Andreadis, a.g.e. 1999, s.72

³³ Gerasimos, s.44-47

³⁴ y.a.g.e., s.44-47

³⁵ Andreadis, a.g.e.,1999 s.72

³⁶ Argiris Petronotis, **Hacı Ustalar Akdağmadeni'nden Aridea'ya Bir Mübadele Öyküsü**, Kitap Yayınları., İstanbul, 2004, s.27

Padişah fermanıyla Karadenizli bir Rum'a komşu bölgedeki maden ocaklarını işletme hakkı verilince 1826'da bu Hıristiyanlar önce Boğanadan kasabasına yerleşirler.³⁷

19.yy ortalarından itibaren, bölge Rumlarından geçimini sağlamakta zorlananlar Rusya'ya veya Yunanistan'a gitmeye başlamışlardı.³⁸ Rusya'ya 1905 yılında iş bulmak ve daha iyi bir gelecek için gitmek, genç Rumlar arasında modaydı.³⁹

I.C.2)Fener Rum Patrikhanesi ve Faaliyetleri

Ortodoks Rum, Ermeni, Yahudi ve diğer etnik azınlıklar, millet sistemi sayesinde kendi gündelik yaşantılarını kendi kurallarıyla sürdürme olanağı bulmuşlardır. Dolayısıyla bu durum yerel kültürel özelliklerin kaybolmasını engellemiştir. Sosyal kuralların koyulması ve uygulanması ile gayrimüslim topluluğu devlete karşı temsil eden güç cemaat önderleri idi. Ortodoks Rumlarda bu sorumluluğu taşıyan temel unsur Fener Rum Patrikhanesi'ydi. Ortodokslar arası dinsel niteliğe sahip, evlilik, evlat edinme, boşanma ve sık sık da miras gibi uyuşmazlıklar üzerinde Patrikliğin mutlak yargı ve yetkisi vardı. Kendisini Roma'nın varisi ve Helenizmin taşıyıcısı addeden Patrikhane, otoritesi altındaki Yunan asıllı olmayan Bulgar ve Sırlar gibi diğer farklı Ortodoks ulusları da potasında eritmeye çalışmaktaydı.

18.yy başlarından itibaren Patrikhane, Bizans'ı yeniden canlandırma ideallerinin ilk adımı olarak devlet nezdinde Ortodoks Rum adında birleşmiş olan Balkanlardaki Ortodoks camiasını Rumlaştırmak istemişti. Bunun için farklı milliyette insanların yaşadığı bölgelerde eğitim dili olarak Rumcanın kullanılmasını şart koşmuş, Rumca dışında yazılmış olan ibadet kitaplarını toplattırıp yaktırmıştı. Aynı şekilde Anadolu'daki Türk asıllı Ortodoks Rumlara da benzer uygulamalar getirilmiş, anadilleri Türkçe olan bu insanların, Rumca öğrenmesi için büyük gayretler sarfedilmişti.⁴⁰

³⁷ Nakracas, s.176

³⁸ Yorgo Andreadis, **Tamama Pontus'un Yitik Kızı**, Belge Yayınları, 4.baskı, İstanbul, 2004, s.39

³⁹ y.a.g.e., 2004 s.39

⁴⁰ Mustafa Baş, **Türk Ortodoks Patrikhanesi**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005, s.36

Ortodoksların eğitiminin kilisenin sorumluluğuna girdiği ve Yunan dilinde olacağı tamamıyla garanti altına alındıktan sonra zamanla Sırpça ve Bulgarca gibi ulusal dilleri bir kenara itmeyi başaracaktı.⁴¹

Farklı kökene sahip toplulukları homojen bir topluma dönüştürme çabasında olan Bizans Devleti, bu misyonunu Fener Rum Patrikhanesi'ne miras bırakmıştı. Farklılıkları Helen kültürünün potasında eritmeye çalışan Bizans yöneticileri, hakimiyet kurdukları toplulukları tek bir dil, din ve kültür birliğine sahip tek bir toplum yaratmaya çalışmaktaydılar. Tek anlayış birliği sağlama çabası içinde olan Bizans, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Yunan Dili egemen duruma sokabilmek için çaba sarf etmiş fakat üstün gelen yerli diller olmuş, Yunanca da yerli dillerle karışıp 13.yy sonlarında anlaşılmaz bir hal almıştır.⁴²

Karadeniz Rumları Fatih döneminde Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra paralel olarak Fener Rum Patrikhanesi'nin de otoritesinde bulunacaklardı. Ermeniler haricindeki Ortodoks halkların tümü Patrikhane çevresinde örgütlenmişlerdi. Helen kültürü ve Grekçe dilini empoze etmeye yönelik eğitim veren Patriklik, 600 yıllık Osmanlı hakimiyeti sonrasında Osmanlı'nın yapmayı düşünmediğini gerçekleştirmiş ve Anadolu'daki Ortodoks Rumları eğitim kanalını kullanarak "Grek"leştirmeyi başarmıştı. Kökende farklı toplulukların Yunanlılık heyecanını yaşamalarında Fener Rum Patrikhanesi'nin katkısı büyüktür.

⁴¹ Kitsikis,a.g.e., s.100-101

⁴² Goloğlu, s.183

II.)BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA ANADOLU VE KARADENİZ

Osmanlı İmparatorluğu, hakim olduğu coğrafyada öncülü Bizans'ın yerini alırken mevcut etnik toplulukları da bünyesine taşımıştı. Toplumsal tanımlamaların din olduğu Ortaçağ dünyasında bu unsurlar dini gruplarına göre sınıflandırılmıştı. Sınırları kesin şekilde saptanmış topluluklar Osmanlı Devleti'nde yüzlerce yıl dini hiyerarşik yapılanma içinde cemaat önderlerine bağlı biçimde geleneklerini ve mevcut yaşantılarını sürdürecektlerdi. Osmanlı Devleti bu topluluklara yönelik asimilasyonun tersine kimliklerinin canlı kalmasını sağlayan Millet Sistemini uygulamıştı. Fakat 18.yy sonunda yaşanan Fransız İhtilali, bu uygulamayı Osmanlı Devleti'nin aleyhine işleyen bir silah durumuna getirdi.

İhtilalle birlikte yayılan evrensel düşünceler, etnik grupların kendi kimliklerini tanımlamasına yol açtı. Hıristiyanlık-Müslümanlık karşıtlığının yanında Rum-Türk, Ermeni-Türk, Sırp-Türk çatışması da oluştu. Her halükarda temel öteki, Müslüman-Türk unsur idi. Osmanlı Devleti'ni karşısına alarak kendi ulusal bilincini oluşturmaya başlayan milletler, uluslararası arenada hiçbir zaman yalnız kalmadılar. Osmanlı'ya yönelik her ayrılıkçı faaliyet, mutlaka bir Avrupalı devletin müdahalesiyle bağımsızlığa ulaşacaktı. İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı'ya yönelik her sorunu kendi çıkarları doğrultusunda çözmeye çalışan ve bunun için müdahaleden kaçınmayan başlıca devletler idi. Ancak sorun sadece dış politikada yaşanan müdahalelerle sınırlı kalmıyordu.

17.yy'dan itibaren kendini hissettirmeye başlayan ve fakat 18.yy'da iyice belirginleşen yapısal çürüme, Batılı devletlerin ekonomik çıkar elde etme amaçlı politikaları ve milliyetçilik fikri doğrultusunda kendi kaderini belirleme çabası içerisine giren azınlıkların yerel başkaldırıları ile birleşince; Osmanlı Devleti bir sorunlar yumağına dönüşmüştü. Osmanlı Devleti'ni paylaşılacak bir pastaya çeviren Batılı güçler, bu sorunları kendi lehine kullanıp azami miktarda fayda sağlayarak bu paylaşımın sonuçlanmasını istemekteydiler. Genel ifade şekliyle Doğu Sorunu olarak nitelendirilen bu süreç ekonomik, kültürel, dini, siyasi ve sosyal unsurları da bünyesine alan çok yönlü

bir kapsama sahip bulunmaktaydı. Batılı devletler ise bu sorunu kendi çıkarları doğrultusunda çözümlenmenin çabasıydılar.

18.yy başından itibaren çözülmeye çalışılan Doğu Sorunu'nda Osmanlı Devleti'nin her tökezlemesinde bu yolda bir adım daha atılıyordu. Avrupa Devletlerinden biri çıkar sağlamak için Osmanlı Devletine savaş açıyor, diğerleri kurtarmak için harekete geçiyor, ama her biri Osmanlı Devleti'nden bir imtiyaz koparıyordu. Bu dönem içinde 1688 Karlofça Antlaşması ile başlayan ve Kaynarca Antlaşması, Mısır Sorunu, İç İsyanlar, yenilik hareketleri, Kırım Savaşı, 93 Harbi, Bağdat Demiryolu projesi, Birinci Dünya Savaşı gibi gelişmeler Doğu Sorunu ile ilgili olaylardır. Bunların bir diğer özelliği de Boğazlar, İstanbul, Karadeniz ve Osmanlı Hıristiyanları ile doğrudan ilgili olmalarıydı.¹

II.A)Yunan Krallığı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

İmparatorluğun gerek ekonomik gerek diplomatik ilişkilerindeki üstün rolüyle Rumlar, dış güçlerin desteğine sırtına en çok dayayan Osmanlı topluluğuydu. Etniki Eteryacı Cemiyeti sahip oldukları imtiyazlar sebebiyle Metropolitliklere yönelmişti. Patrikhane de bu derneğin merkezi gibi çalışmış; kiliseler ve Rum Okulları adeta bu derneğin birer şubesi haline getirilmişti Patrik Grigorios da, anılan cemiyete girmiş ve faaliyetlerine destek vermişti. Patrikhane bu dönemde, Rum cemaatini isyana teşvik ve tahrik edici faaliyetlerini artırmış, Metropolitlere ve Patrikhane ile bağlantısı olan kimselere bu faaliyetlerin yapılmasını içeren mektuplar yollamıştı.²

Bizans'ı yeniden ihya etme hayaliyle yanıp tutuşan Etniki Eteryacı'nın Eflak ve Boğdan merkezli isyanı başarısızlığa ulaşır. Bölgeye bağımsızlığı kavuşturan olay ise, planlananların dışında Balkanların güneyinde Ege adalarına doğru bir isyanın

¹ Rahmi Doğanay, , **Milli Mücadele'de Karadeniz 1919-1922**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s.23 (Doğu sorunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003)

² Baş, a.g.e., s.37

önlenemeyen büyümesi ile gerçekleşir.³ 12 Şubat 1821 yılında Patros Başpiskoposu Germanos, Kalavtriya Kalesine isyan bayrağını çekerek Mora Yarımadası'nda bir ayaklanma başlatır. Bu ayaklanma papazların idaresi ve halkın katılımı ile kısa zamanda genişler. Bu isyanın çıkışı ve büyümesinde Patrikhane'nin, dolayısıyla Patrik Grigoryus'un rolü çok önemlidir. İsyanın din adamlarınca başlatılmış olması, Patrikhane tarafından tezgahlandığını açıkça ortaya koymuştur.⁴ Avrupalı devletlerin müdahalesi bu kazanılan bağımsızlıkta büyük role sahiptir.⁵

Osmanlı Devleti Mora'da çıkan isyan karşısında Mısır Valisinden destek alarak bu isyanı bastırmaya çalışır. Ancak İngiltere ve Rusya'nın desteği sonucu Osmanlı yönetiminin aleyhine çevirir. Süreç, Rumların lehine işleyerek 1829 yılında Yunan Krallığı'nın kurulmasıyla sonuçlanır. Bir isyanla başlayıp büyük güçlerin desteğiyle bağımsızlığına kavuşan Yunan Krallığı da bu sürecin bir parçasıdır.

Ortaya çıkan yeni siyasi oluşum, Osmanlı içerisinde beş yüz yıl boyunca yaşamış olan Rum cemaatinin siyasi ve kültürel dünyasında bir kırılma noktası haline gelir. Kurulduğu ilk andan itibaren Osmanlı toprakları aleyhine büyümeye başlayan bu devlet, oluşturmaya çalıştığı Megali İdea düşüncesini mevcut Osmanlı Rumlarından destek görerek gerçekleştirecekti.

Yunan Krallığının kuruluşu bütün Rumlar arasında var olan etnik kimlik anlayışını temelden etkiler ve Rum dünyasının kültürel ve politik yaşamında dinamik bir gerilim dönemi başlatır. Krallık, devlet politikalarını belirleyip uygularken kendi toprakları dışındaki Rumların da milli siyasal emellerinde yönlendirici olur. Bu küçük devlet, zamanla kendini dönemin bağımsız devletler camiasının bir parçası olarak görüp, meşru haklarının tanınmasını talep etmeye başlamıştı. Yunan Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkilerinde iki farklı düzeyde etkinlik göstermekteydi. Öncelikle uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınan meselelerde diğer uluslarla eşit muamele görmek konusunda ısrar ediyor; bu arada, müzakere edilmiş politik ve ticari antlaşmalar yoluyla başka uluslarla

³Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** İletişim Yayınları, 3.baskı, İstanbul, 1998, s.53-55

⁴ Baş, a.g.e., s.37

⁵ Zürcher, a.g.e., s.53-55

ilişkilerini ilerletmeye çalışıyordu. İkinci olarak, devletlerarasındaki ilişkileri istikrarsızlaştıracak şekilde, diğer bir düzeyde faaliyette bulunmaktaydı. Milliyetçiliğin getirdiği politik zorunluluklar krallık liderlerinin Yunanistan'da olsun olmasın etnik Rum cemaatinin bütün üyeleri adına konuşma iddiasında bulunmalarına neden olmuş ve bu iddialarıyla liderler, Rum milletine ve tek tek cemaatlere doğrudan meydan okur bir tutum takınmışlardı. Artık krallık, vücuda getirmiş olduğu yapı ve kültür aracılığıyla, geniş ortamda çok sayıda bireyi bütünleştirme hakkının olduğunu varsaymaya başlamıştı.⁶

Kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti ve Yunan Krallığı, Rumlar üzerinde nüfuz sağlamaya çalışan iki siyasi güç konumuna ulaşmışlardı.⁷ Yunanistan, Anadolu'daki Rumlarla bağlantısını kesinlikle koparmamış ve ilişkilerini güçlendirme adına her yolu denemişti. Öyle ki, 18.yüzyıllarda Trabzon'da devlet bankası Osmanlı Bankası karşısında Yunan Krallığı'nın Atina Bankası bulunmaktaydı.⁸

Yunan ulus-devletinin kurulmasıyla birlikte, Sultanın Rum uyrukları basit bir seçimle karşı karşıya kalmışlardı: Ya Osmanlı İmparatorluğu'nun basit bir parçası olarak kalacaklar ya da krallıktaki dindaşlarının örneğini izleyip bağımsızlık mücadelesine katılacaklardı.⁹

Rum nüfusunun, diğer cemaatler içerisinde sayı bakımından ciddi yekûna sahip olması Yunan Krallığının Osmanlıya karşı kullanabileceği önemli bir koz haline gelmişti. Osmanlı'nın 1844 nüfus sayımı rakamları Ubicini'nin düzeltmeleriyle 1844-1856'da toplam olarak 35.350.000 idi. 12.800.000 Müslüman Türk'e karşılık Osmanlı'nın Asya ve Avrupa topraklarında 2.000.000 Rum –ki Yunan isyanı başarıya ulaşmış ve Yunanistan Osmanlı'dan ayrılmıştı-, 2.400.000 Ermeni yaşamaktaydı.¹⁰ 1872-1874 yılları nüfus oranlarına bakıldığında ise iki milyonluk bir nüfus artışı göze çarpmaktadır. Doğal artış ve

⁶ Gerasimos, a.g.e., s.311

⁷ y.a.g.e., s.178

⁸ Andreadis, a.g.e., 2004, s.22

⁹ Gerasimos, a.g.e., s.326-327

¹⁰ Kemal Karpat, **Osmanlı Modernleşmesi**, (Çev.Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan), İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.127

göçlere bağlanan bu yükselme sonrasında sadece Asya topraklarında Müslüman nüfus 11.426.057 iken gayrimüslimlerin sayısı 2.820.234'tür.¹¹

20.yy'a varıldığında sadece Anadolu coğrafyasında Türk istatistiklerine göre 1.777.146; Rum kaynaklarına göre 1.782.582 adet Rum yaşamaktaydı.¹²

Karadeniz Bölgesi'nde de Rum nüfus oranları Osmanlı geneli yansıtır biçimdedir. 1878 Trabzon Vilayet Salnamesi vergi ve bedel-i askeri tablosuna göre Trabzon, Lazistan ve Gümüşhane sancaklarında Müslüman ve gayrimüslimlerin sayıları göz önüne alındığında Müslüman nüfusun oranına karşılık gayrimüslimlerin sayısı 1/5 oranında kalmaktadır. Ancak bu veriler vergi verecek ve askerlik bedeli ödeyecek olanlara yönelik olduğu için kadın ve çocuk sayısı bu oranın dışında kalmaktadır.¹³

Trabzon Vilayeti Salnameleri kronolojik bir sıralamaya tabi tutulduğunda nüfusla ilgili ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyıl sonlarından itibaren Trabzon merkezinde Rum nüfusunun zamanla Türk nüfusuna oranla arttığı görülmektedir. 1896 yılında Trabzon merkezinde 1776 Rum erkek nüfusuna karşılık, 5.763 Türk erkek nüfusu vardı. Toplam nüfusa oranla %20 Rum, %65.5 Türk bulunuyordu. Diğer bir azınlık olan Ermeniler ise, %14.5'lik bir paya sahiptiler. Yine aynı yıl merkezde yapılan sayımda, 1524 gayrimüslim evine nispetle 2.624 Türk-İslam evi bulunuyordu. Tonya ve Vakfikebir nahiyelerinde ise Rum ve Ermeni nüfusa rastlanmıyordu. Aynı yıl, Giresun merkezinde 2.866 Rum'a karşılık, 6.809 Türk ve 325 Ermeni mevcuttur. Kazadaki 2.616 evin 679'u Rumlara, 1.937'si Türklere aitti. 1904 yılına gelindiğine, Rum nüfusunun Türkler aleyhte arttığını görürüz. Özellikle Trabzon merkezinde ortaya çıkan bu durum şöyledir: 13.190 Rum, 29.068 Türk, 7.121. Ermeni ve 1.037 Protestan ve Katolik. Buna göre, genel nüfusun %25.9'unun teşkil eden Rumlara, 1869'a kıyasla, %5.9'luk bir artış göstermişlerdi. Ermeni, nüfusu %14'te sabit kalmış, Türk nüfusu ise %65.5'den %57'ye düşmüştü.¹⁴

¹¹ Karpas, a.g.e., s.135

¹² Nakracas, a.g.e., s.72; Justin Mc.Carthy, **Müslüman ve Azınlıklar**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998, s.93

¹³ **Trabzon Vilayet Salnamesi** 1878, Trabzon İl ve İlçeleri Eğit. Kült. Ve Sosy. Yard. Vakfı yayınları Hazr.Kudret Sabancı cilt-10s.238-242 (Bkz.Tablo.1-2-3)

¹⁴ Mesut Çapa,**Pontus Meselesi**, Serander Yayn., Trabzon, 2001, s.27

Justin Mc.Carthy, 1912 yılı itibariyle Trabzon şehrinde Türk nüfusunu 914.592 ve Rum nüfusunu 160.427 olarak vermektedir.¹⁵ Vilayet salnamesindeki verilerle kıyaslandığında Mc.Carthy'in verdiği 1912 yılına ait rakamların oldukça yüksek olduğu göze çarpar.

Bu bölgedeki Rum nüfusuyla ilgili en gerçekçi rakamlar, Pontus bölgesi diye adlandırılan vilayetlerin, sancakların, livaların, mülki amirleri tarafından, 1921 yılı içerisinde Merkez Ordusu Komutanlığı'na gönderilen nüfus istatistikleridir. Söz konusu istatistiklerde Pontus devleti kurulması düşünülen bölgede 2 milyon 391 bin 316 Türk'e karşılık, 273 bin 733 kadar Rum vardır.¹⁶

Yaşadıkları topraklar üzerinde kendilerine özerk bir devlet kurmayı planlayan Rumlar bölgede Müslüman nüfusunun yarısına kadar gelmediklerinin farkındaydılar. Önemsiz görülen bu nokta Avrupa devletlerinin desteği sayesinde tamamen göz ardı edilecekti.

¹⁵ Mc.Carthy, a.g.e., s.112

¹⁶ Mustafa Balcıoğlu, **İki İsyân Koçgiri Pontus Bir Paşa Nurettin Paşa**, Babil Yayınları, Ankara, 2003, s.81

II.B.)Pontusçu Faaliyetler

II.B.1) Birinci Dünya Savaşı ve Rus İşgali

Batı Anadolu Rumları coğrafi konum bakımından Yunan Krallığı'na yakındılar ve muhtemel bir birleşme durumunu engelleyebilecek coğrafi bir unsur söz konusu değildi. Ancak Karadeniz Rumları Yunan Krallığı ile bir birleşimin zor olacağını farkındaydılar. Ortak ülküyü paylaşıyor olmalarına rağmen kendi bağımsız devletlerini kuralıydılar. Krallık örneğini izleyerek bağımsızlık için örgütlenmeye başladıklarında ideallerini dayandırdıkları temel fikir “Pontus” kavramı çevresinde şekilleniyordu. İlkçağların Pontus Devleti'nden esinlenilmiş; Ortaçağların Trabzon Rum Devleti de örnek alınmıştı.

Yunan Krallığı'nın başında bulunduğu dış yardımlarla oluşmaya başlayan örgütlenmeler, günün siyasi koşullarının yarattığı karışık ortamda amacı gerçekleştirme adına önemli adımlar atmayı başarır. Birinci Dünya Savaşı sürecinde Rus işgali, ardından Mütareke dönemi ve Ege bölgesinin Yunanlılarca işgali, bölgede Pontusçu hareketin gelişimini hızlandıran önemli olaylar zinciri olur. Kurulan yerel örgütlenmeler uluslararası arenada davalarının haklılığını kanıtlama adına her türlü faaliyeti değerlendiriyorlardı. Rum din adamları ve zenginler ekonomik ve düşünsel anlamda bu oluşuma temel desteği sağlamaktaydılar.

Yüzyıllarca Fener Rum Patrikhanesi'nin eğitim kanalıyla aşılama çalıştığı Helen kültür ve bilinci bu dönemde meyvesini vermeye başlar. Farklı kökene sahip, fakat aldıkları eğitim sebebiyle kendini Helen görmeye başlayan Osmanlı Rumları krallık topraklarında yaşayan Yunanlıları soydaş olarak benimserler. Osmanlı topraklarından halen toprak talebi olan Yunan Krallığı ise Ortodoks Rumların bu yöneliminden en uç noktada faydalanmaktaydı.

Fener Patrikhanesi, Mavri Mira, Muhacirler Cemiyeti gibi teşekkülleri ve 250 bin civarında Rum nüfusu ile İstanbul; Yunan siyasi emellerinin kolayca tartışılıp planlandığı bir merkez olmuştu. İzmir ve Batı Anadolu hakkındaki karar, henüz Atina ve Paris

arasında olgunlaşmakta idi. Fakat Trakya ve Pontus meseleleri İstanbul'da rahatça planlanabiliyordu.¹⁷

Kilise bu yapılanma içerisinde başrolü taşımaktaydı. Bu keskin ayrım içerisinde, toplulukların dinsel cemaatler halinde örgütlenmiş olmaları ve topluluk liderlerinin aynı zamanda dini önder olması girişilen bağımsızlık mücadelesinin öncelikle ibadethanelerde yeşermeye başlamasını kaçınılmaz kılıyordu. Yoğun Rum nüfusunun yaşadığı Doğu Karadeniz toprakları böyle bir yapılanma içerisinde bir Yunan devletçisine dönüştürülmeye çalışılacaktı. Binlerce yıl evvel kurulup yıkılan Pontus Devleti'ni yeniden ihya etme çabasına giren topluluklar bu amacı gerçekleştirmek için yoğun bir çaba sarf etmeye başlamışlardı. Pontus Teşkilatı da, metropolitlik ile kiliselerde kurulmuştu. Türklerin tanıdıkları dini müsaadeler ve yabancı kuruluşlarına verdikleri imtiyazlar gerekli rahatlığı sağlamaktaydı. Metropolitler ve gizli cemiyetler kendi aralarında mükemmel bir şekilde haberleşiyor, en küçüğünden en önemlisine kadar bütün haberleri birbirlerine iletiyorlardı.¹⁸

1895'de Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Hıristiyanlara ait dinsel kuruluşların merkezi Trabzon'da idi. Trabzon'da dört Başpiskoposluğu olan bir Rum Metropolitliği vardı. Ayrıca Trabzon'un Maçka ilçesindeki Sumela Manastırı, kutsal özelliğinden ötürü, doğrudan İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştı. Bu kuruluşlar ve başlarındaki din adamları Rum Pontus Devleti kurma çabalarına katılınca din kuruluşu ve din adamı olmaktan çıkmışlar, birer siyaset kuruluşu durumuna girmiştiler.¹⁹

Patrikhane ve Yunan temsilcilikleri tarafından yönetilen dernek ve kuruluşlar arasında neredeyse en önemlisi, Amerika'dan da destek gören, "*Pontus Cemiyeti ve Teşkilatı*" idi. Merzifon'daki Amerikan Koleji'nde 1904 tarihinde Pontus Cemiyeti gizli olarak kurulmuş, 1908'de genişletilerek Batum'dan İnebolu'ya kadar olan Karadeniz sahasında birçok şube açılmış ve Trabzon Metropolitliğinin çabalarıyla Pontus Teşkilatı meyvelerini vermeye başlamıştır.²⁰ Cemiyet çok kısa sürede uluslar arası kamuoyunu

¹⁷ Sabahattin Selek , **Anadolu İhtilali**, Kastaş Yayınları, cilt.1-2, 8.baskı, İstanbul, 1987, s.192

¹⁸ M.Süreyya Şahin, **Fener Rum Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken Yayınları., İstanbul, 1999, s.238

¹⁹ Goloğlu, s.236

²⁰ Goloğlu, s.236

etkiler niteliğe ulaşmış; yurt dışında şubelere kavuşmuştu. Paris’de “*Sürpant Sokak 24 numara*”da kurulmuş olan yeni örgüt Pontuşçuluk davasını etkili dille yaymaya başlamıştı.²¹

Örgüt, Zonguldak’tan Batum’a kadar tüm Karadeniz sahilinde bir Pontus Rum Devleti haritasını içeren bir kartla Rumlara ulaşmaktaydı. Bu harita üzerinde Yozgat, Çorum, Amasya, Tokat ve Sivas gibi dahili şehirler de yer almaktaydı. Kurulmasından itibaren aktif olarak çalışmalarına başlamış bulunan cemiyet, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin örgütlenmelerini örnek alarak özellikle mütarekeden sonraki süreçte livalarda “*heyet-i merkeziyeler*”, kazalarda “*heyet-i idareler*”, İstanbul’da “*heyet-i merkeziye ve merkezi umumi*” olmak üzere oldukça güçlü şekilde teşkilatlanmıştı. Cemiyet bir reis ile iki azadan oluşan bir heyet tarafından kuruluyordu. Örgüt merkeziyle doğrudan temas etmeyenler veya bağımsız hareket etmeye çalışacak şubeler yerine hemen yeni üyeler seçilirdi. Heyet başkanlıklarına getirilen şahıslar herhangi bir sebeple görevlerinden ayrılırlarsa derhal yerlerine yeni seçilerek otorite boşluğu engellenecektir. Her heyet uygulayacakları seçimlerle onbaşılarını seçip genel merkeze bildirirler. Onbaşı sayısı her şubenin sayısına göre saptanır. “*...Merkezin emrini icra etmeyenler cemiyet merkezi tarafından tayin olunacak ceza ile tecziye edil(ir)*”. Küçükten büyüğe yapılanma içerisinde yer alan tüm azalar İncil üzerine yemin edilir.

Yemin metni ise şu şekildedir:

“Hazreti İsa namına tensikati sır tutacağına ve evamirini harfiyen icra edeceğine, müdafaa-i milliyenin evamirini maalmemnuniye icra edeceğine, hata yüzünden veya ifa yüzünden tayin olunacak cezaya serfuruya mecbur olduğunu beyan ve temin eyliyecektir. İfşayı sır edenler veya yeminden nükül ederek maazallah ihanet edenlerin tecziyesi için üç hafî mahkeme bulunacaktır. Hafî mahkemeler cemiyeti merkeziye tarafından tayin olunmuş bir reis ve dört azadan teşekkül edecektir. Allahın korkusuyla, ağraz ve hissiyatı şahsiyeden âri olarak hakkını maalkasem mahkemeler şühudun şehadetine istimaden ita edeceği kararları mahkeme tahriri olarak her cemiyeti merkeziye müteselsilen

²¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.baskı, 1985, Ankara, 18.05.1338,Cilt:3, s.392

arz edecek ve işbu kararların tasdika iktiranından sonra berayı infaz azasına gönderecektir. Tensikatın ikmalından sonra 20 yaşından itibaren bilâistisna her şahsa esliha tevzi olunacaktır. İşbu esliha bedelâtı herkesin vaziyeti iktisadiyesine göre üç kısme taksim olunur şöyle ki:

‘Tabakai sefile, fakir olanlar eslihayı bedelâtı hakikiyesisyle alabilsin. Diğer iki tabakadan alınacak sman kasbaada kalarak eslihanın derdestinde veyahut husule gelecek noksanın işbu müşkil için tütünü, sigarası ilah... Masarrifatı mütehakkikanın kapatılmasına hasredilecektir. Cemiyet ihtiyacataını temin için maafaiz istikraz akdi salâhiyetini haiz, bundan mütevellit mesuliyet cemiyete ait olacaktır’ yani mahkemeleri, heyeti merkeziyeleri velhasıl bir komite için yapılması icap ed en ne varsa hepsi yapılmıştır. Maksat ve gayesini biraz evvel arz ettiğim vechile daha ziyade şu mübarek vatanımızın şu kıtasında bir cumhuriyeti Rumiye vücuda getirmek. Bunun için arz ettiğim gibi teşkilâtı mevcuttur. Binaenaleyh, 20 yaşından itibaren her genç silâh altına alınmağa mecburdur ve yeminleri de şudur: Fikri milliyetimizle alâkadar olan bir vazifenin üzerine sadakat, itaat, mahviyet ve ketumiyetten zinhar ayrılmayacağıma ve hariçten duyduklarımı hilâfi hareketimizde verdiğiniz cezayı bilâ tereddüt kabul edeceğime namına ahdü kaseim ederim.”²²

Osmanlı toplumunda temel ayırımın din üzerinde şekillendirildiği göz önüne alınacak olursa, Karadeniz Bölgesi’nin Ruslarca işgalinin bölge Rumlarınca “kurtuluş” olarak tanımlanması şaşırıcı olmaz. Aynı mezhebi paylaştıkları Ruslar, bölge Rumlarına Türk ve Müslümanlardan çok daha yakın gelmekteydi. 19.yy’ın ikinci yarısında Trabzon’dan Erzurum’a kadar gitmiş olan Avrupalı bir seyyahın izlenimlerine göre Rumlar, Bab-ı Ali’den ziyade Rusya’ya karşı bağlılık ve ilgi gösteriyorlardı. Yolda rastladığı bir Ermeni, seyyaha şunları söylemişti: “Ruslar bizi kendilerine çekmek için her şeyi yapıyorlar. Buraya Rus memurları geliyor, bize en cazip şeyleri vaat ederek Kafkas eyaletine hicret etmemizi teklif ediyor.”Bilindiği gibi Rus işgalinin sona ermesiyle

²² TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.05.1338,cilt.30, s.392

birlikte bir çok Rum da Rusya'ya gitmişti. Rusya'nın Karadeniz'deki kıyı şehirlerinde çok sayıda Rum yaşıyordu.²³

1916 Nisan'ında Ruslar Trabzon'u işgal ettiklerinde ilk olarak Trabzon Metropoliti ile işbirliği yaptılar. Metropolitan Hirisantos Efendi'nin isteği üzerine yeni bir belediye seçimi yaptırıp çoğunluğu Rum olan bir Belediye Meclisi kurdular, aslında Rum olduğunu ileri süren bir Rus subayı ise, Batum'daki Rumlardan bir tümenlik bir kuvvet hazırlamıştı.²⁴

Bu dönemde Rumların Rusya lehine gerçekleştirdikleri faaliyetler bölgede uygulanan ilk tehcir hareketinin ne derece haklı olduğunu gösteriyordu. Trabzon Metropoliti Hirisantos Efendi'ye yollanan telgraflardan ilkinde Rus işgal ordusunun Karadeniz'e gelişinden sonra “...*Türk kıtaatının kuvvetlerinin keşf ve Türklerin Gümüşhane ve Ardasa muntikalarındaki hemcinslerimize ika ettikleri tazyikat ve tecavüzatı tahkik etmek üzere teşvik-i âlileriyle casus sıfatıyla...*” hareket eden Polihronyos Partenpulos'un “*istirhamatı*” arz ve takdim ediliyordu. 28 Teşrinievvel 1917 tarihli ikinci telgraf ise Pavlos Patmanidis adı verilen bir asker kaçağının divan-ı harpçe yargılandığını ve Ardasa'dan Palo'ya kadar olan hatta Türklerin Ruslara yapmak istedikleri taarruzu haber verdiğini bildirmektedir.²⁵ Bu telgraflar Rum din adamlarının casusluk faaliyetini açıkça ortaya koymaktadır.

Metropolit Hirisantos'un faaliyetleri casuslukla sınırlı kalmıyordu. Türk askerlerinin ve Türk halkının maneviyatını bozucu bildirimler dağıtarak kamuoyunu da yanıltmaya yönelik çaba gösteriyordu. Bu bildirimlerden birinde Osmanlı askerlerine seslenmekte ve Alman kumandanlarının Türk askerlerini “...*koyunları kasaphaneye koyar gibi Kafkasya tarafına sevk...*” ettiklerini; Üçüncü Ordunun bütün toprakları kaybedip her tarafa kaçmakta ve esir düştüğünü ifade etmektedir. “*Türk askerlerinin cesur olduklarını biliriz...*” dedikten sonra Alman Kumandanlarının komutasında bu askerlerin telef

²³ “Theophile Deyrolle, 1896'da Trabzon'dan Erzurum'a” eserinden aktaran Mesut Çapa, **Pontus Meselesi**, s.29)

²⁴ Goloğlu, s.239-240 (Birinci Dünya Savaşı'nı da Osmanlı-Rus cephesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917)**, Rus Devlet Arşivi Belgeleri, Örgün yayınevi, İstanbul, 2004)

²⁵ Kadir Mısırlıoğlu, **Türk'ün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi**, 2.baskı, Sebil Yayınları, İstanbul, 1968, s.273

olduklarını dile getirmektedir. Van, Muş, Ahlat, Hınıs, Kaleli şehirleri Ruslar tarafından zaptolunmuşken Arhavir, Visiye ve Gara şehirlerinin de kendileri(!) tarafından zaptolunduğunu sözlerine eklemektedir. Bu durumda ”...Anadolu savahilinde bulunan başka şehirlerde ne ümid kalıyo”du. “Donanmamız, askerlerimize denizden daima yardım etmekte olup ve başka taraftan aç, çıplak ve cephanesiz kalan Türk askerlerine levazimat-ı askeriye nin getirilmesine mani olunmaktadır. Yavuz Selim tesmiye olunan Alman zırhlısı Göben, korkudan boğazdan dışarı çıkmıyor, yahut çıkıyorsa da bizim dirit notumuzu görür görmez geri kaçıyor....” sözleri ise Hırisantos’un ihanetini kendi dilinden belgelemektedir. Türk askerlerine, Alman kumandanlarını başlarından atmadıkları sürece Rusya ile savaşın devam edeceğini de dile getirmektedir.²⁶

Patrikhane de aynı çizgiyi takip ederek Trabzon’un Ruslarca işgalini dualarla kutlayan tebrik telgrafları yollamaktaydı. Rus Çarı “Komnenoslar”ın şehri Trabzon’u alarak “...Rus medeniyetinin âmilleri ve Çar ile vatanın sadık ve fedakâr muhafızları bulunan ve kahramanlıkları ile satvetli Rusya’nın nam-ı pür azametini ilâ eden Kazaklar, mefâhir-i tarihiyelerine parlak ve büyük bir şeref daha ilâve etmiş...” bulunuyorlardı. Telgraf “...Cenabı hak Ortodoks Rusya’sına hasım olanları tarumar etmek için kahraman Kazak milleti ile bütün Rus ordusu üzerindeki inâyet-i samedâniyesini idame ve zat-ı şâhânelerinin adımlarını, şanlı Romanof Hanedanının ilây-ı şerefi için zaferi nihâye doğru tevcih ve isal eylesin...”²⁷ dualarıyla son bulurken düşmanın sadece savaşılanla sınırlı kalmadığını da kanıtlamaktadır.

Pontusçu hareketin önemli isimlerinde Vasil Usta isimli kişi Rus askerleriyle irtibat kurarak onlara casusluk yapmakla yetinmeyip; Niksar, Tokat, Reşadiye ve Sivas’ı içine alan alanda 10.000 kadar gönüllü toplayıp Osmanlı Devleti’ne karşı “genel ayaklanma” planlamıştı.²⁸

1917’de Rusya’da Bolşevik ayaklanması sonrasında, Rus ordusu dağılma sürecine girer ve Anadolu’nun Karadeniz sahillerinden yavaş yavaş çekilmeye başlar. Rusların Birinci Dünya Savaşı esnasında bölgeyi işgali Pontusçu örgütlenmelerin daha da

²⁶ Mısırlıoğlu, a.g.e. s.274

²⁷ Mısırlıoğlu, a.g.e., s.280-281

²⁸ Yerasimos, a.g.m., s.38-44

artmasına ve hız kazanmasına yol açar. Patrikhane ve Metropolit yeni gelen Sovyet yönetimine aynı tarzda mesajlar yollamaktan çekinmezler.²⁹ Fakat Rusya için kendi iç meseleleri Karadeniz Rumlarından çok daha önemliydi. Bolşevik İhtilali sebebiyle Rusların bölgeyi Türklere bırakması, özgürlükçü faaliyetlerin gizlilik altında yürütülmesini gerekli kılar. Uluslararası kamuoyuna duyurulmaya çalışılan ise Karadeniz'in tekrar Osmanlı yönetimi altına girilmesinin engellenmesiydi. Giresun'da yıllarca Belediye Başkanlığı yapmış olan Kaptan Yorgi Paşa'nın Avrupa'daki oğlu Konstantin Konstantinidis de Türkiye dışındaki Pontusçulara Marsilya'da bir kongre yaptırdı. Kongre Başkanı olarak, kongre adına Rus Dışişleri Bakanlığına bir yazı göndererek, Rus ordularının Doğu Karadeniz Bölgesinden çıkması halinde bölgenin Türklere bırakılmamasını, Rus sınırından Sinop'a kadar olan bölgede bir Rum Devleti kurulmasını ister.

Trabzon Metropolit Hirisantos Efendi ise 8 Ocak 1918'de, Ukraynalılara bir dilekçe göndererek Pontus Rum Milleti için yardım ister. Fakat bütün bu çabalara rağmen Rus işgali sonrasında toprakların yeniden Türk yönetimine girmesi engellenemez. Ruslar çekilip de 1918 Şubatında Doğu Karadeniz Bölgesi Türk ordusunun egemenliği altına girince Pontusçular tek çıkar yolu korkup sinmekte bulurlar.

Rusların Rum çetelerine yaptığı yardım kesildiği gibi, Batum'da hazırlanan tümen de gönderilememişti. Rum komiteci ve çeteciler açıktan açığa çalışmaktan vazgeçerek, daha çok kiliseler, okullar, ticarethaneler ve kulüpler aracılığı ile el altı çalışmaya yönelirler.³⁰

O sırada Belediye Başkan yardımcısı olan Trabzon dava vekillerinden Sakriti Efendi Ruslardan yüz silah ve cephane alarak Hıristiyan gençlere dağıtmış ve Rusların terk ettiği topları kullanmak suretiyle Osmanlı askerine karşı şehri savunmayı dahi düşünmüştü. Sakriti Efendi, daha sonraları bu hazırlığı "*memleketin asayişini temin maksadıyla*" yaptığını söyleyecektir.³¹

²⁹ Mısırlıoğlu, a.g.e., s.281

³⁰ Goloğlu, a.g.e., s.239-240

³¹ Çapa, a.g.e., s.18

II.B.2)Mütareke Sonrasında Anadolu

Mütarekenin ilanı ve işgallerin başlamasıyla bütün Anadolu'da büyük bir kaynaşma meydana gelmişti. Ordu birliklerinin yerlerinden oynatılması ve terhis, askeri malzeme ve silah nakliyatı, yerlerine dönen göçmenler, işgal kuvvetlerinin gidiş gelişi, Türkiye'de bulunan Alman ve Avusturya asker ve subaylarının sevki, başta İstanbul olmak üzere önemli merkezleri ve tekmil yolları devamlı bir harekete sahne olmuştu. Asayiş temelinden yok olduğu gibi devlet otoritesi adına hiçbir şey kalmamıştı. Savaş sırasında türeyen eşkıya çeteleri soygunculuk, hırsızlık ve adam öldürme gibi suçlara kalkışmış ve onları durduracak ne bir kanun ne de kanunu uygulayacak bir otorite kalmıştı. "...*Bütün Karadeniz kıyısı ve Trakya, Rum çetelerinin yuvası olmuştu. İttihat ve Terakki idaresinin yıkılmasıyla, orada burada sinmiş durumda bekleyen ve çeşitli fikirlere sahip olan siyaset adamları ve teşekkülleri birdenbire ortaya çıkmışlardı. Onlar politikalarını yaparlarken, Rumluk veya Ermenilik hesabına feda edilecek bölgelerin Türk unsuru başlarının derdine düşmüşlerdi. Adeta her küçük bölge, her şehir kendisini kurtarmak için milletlerarası siyaset alanına atılmaya çalışıyordu...*"³²

Savaş koşullarının bir diğer getirisi ekonomik yönde olmuştu. Oluşan kargaşadan zaten durma noktasına gelmiş olan tarım ve ticaretin yanında imalat da etkileniyordu. Samsun Reji'sinde kadın ve çocuklar çalışıyordu. Merzifon'daki dokuma işi, Ermeni ve Rumların tekelinde olduğundan ve bu kesim evlerini terk edip kaçtıklarından, 1920'lerde tamamen durmuş bulunuyordu.³³

Kuzeydoğu sınır bölgesinden İngilizler çekilmişler ve yerlerini Ermeni kuvvetlerine bırakmışlardı. Bu cephede yalnız Ermeniler ile dövüşmek söz konusu idi. Güneyde ise İngilizler Antep, Maraş ve Urfa gibi birkaç yeri işgal etmişler ve sonra yerlerini Fransızlara terk etmişlerdi. İtalyanlar büyük bir istilacı kuvveti olarak görünmüyorlardı. Antalya ve Konya'da bulundurdukları küçük müfrezeler endişeye gerek bırakmıyordu. İngiliz, Fransız ve İtalyanların Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulundurdukları kontrol subayları ve Samsun ve Ankara gibi bazı yerlerdeki küçük işgal müfrezeleri bu

³² Selek, a.g.e., s.190

³³ Refik Baskın, **Samsun 1919**, Barış Gazetesi Yayınları, Samsun, 2000, s.122

devletlerin Türkiye ile yeni bir harbe girişemeyeceğini gösteriyordu. Zaten harp sonrası, durumları gereği İngiltere'nin, İtalya'nın, hatta Fransa'nın yeni bir harbi göze alamayacakları belli olmuştu. Bu büyük devletler, yenilmiş Osmanlı Devleti'ne zafer programlarını politik yollarla ve hazırlıkları devam eden barış antlaşması ile kabul ettireceklerini umuyorlardı.³⁴

Yunanlıların ise önemli kuvvetlerle Anadolu'ya çıkmaları, kendilerine verilen bölgeyi ilhak için gerekirse harp etmek niyet ve kararında olduklarını açıkça ortaya koymuştu. Türkiye her şeyden önce kendi topraklarından bu küçük devleti atmak zorunda idi. Bunu yapamadıktan sonra büyük devletlerin emellerine karşı durmak mümkün olamazdı.³⁵ Bunu gerçekleştirebilmek için ise ne yerel ayrılıkçı faaliyetlere ne de ulusal bir parçalanmışlığa taviz verilemezdi. Özellikle Ermeni ve Rumların Anadolu'da kurmaya çalıştıkları yeni siyasi yapılanmalara Türk unsurun müsaade etmesi imkansız görünüyordu. Her zararlı azınlık cemiyetinin karşısında mutlaka bir yerel müdafaa-i hukuk örgütlenmesi yer almaktaydı. Nitekim Trabzon ve diğer Doğu Karadeniz topraklarının bir Pontus Devleti'ne dönüşmesini istemeyen Türkler de bu tehdiye karşılık kendi örgütlerini oluşturarak mücadeleye girişeceklerdi. Herhangi bir devlet otoritesinden tam anlamıyla yoksun olan Karadeniz Bölgesi'ni mütareke sonrasında çok derin karışıklıklar beklemekteydi.

II.C) Karadeniz Üzerinde Yeni Senaryolar

1919 senesi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerin yenik devletlere son derece ağır hükümler içeren antlaşmalar ve yeni siyasi haritalar dayatmalarına sahne olur. Barış antlaşması henüz imzalanmamışken Anadolu'nun dört bir yanında İtilaf Devletlerinin işgalleri ile azınlıkların özgürlükçü başkaldırıları yaşanmaya başlar. Doğu Karadeniz Bölgesi açıkça büyük bir devletin işgaline uğramamıştı. Ancak bölgede mukim gayrimüslim azınlıklar, başka bir siyasi güce gerek bırakmadan Osmanlı Devleti'nin yerini alacak bir örgütlenmeyi yaratmaya hazır beklemekteydiler. Bu amaçla

³⁴ Selek, a.g.e., s.234

³⁵ Selek, a.g.e., s.235

çoğunlukta bulunan Türk nüfusunu çeşitli şekillerde sindirmenin yollarını aramaktaydılar.

Anadolu'nun her yanında olduğu gibi Karadeniz Bölgesi'nde de sayısal çoğunluğu elinde bulunduran Türkler, olan bitene seyirci kalmayarak direnişe geçmekten başka çıkar yol bulamamıştı. "...Samsun ve çevresinde duyulan gürültüler, bir iç mesele, alalade asayişsizlik olayları sanılıyordu. Gerçekte ise bunlar, yakında Anadolu'da başlayacak büyük kavganın uvertüründen başka bir şey değildi...." Karadeniz Bölgesi'nin Rumları bu derece ileri gitmekle, İstanbul'da bir başlangıç noktası arayarak vakit geçiren Mustafa Kemal Paşa'ya görev verilmesini sağlamışlardı. Diğer taraftan Yunanistan ise Anadolu'dan pay almak için hazırlığını tamamlamış bulunuyordu." *Llyod George, Clemenceau ve Wilson, küskün İtalya'nın konferanstan çekilmesini fırsat bilerek Venizelos'u memnun etmenin yollarını araştırıyorlardı*"³⁶

Anadolu'ya kolaylıkla giriş sağlayabilecek bir kapı durumunda bulunması, Samsun ve civarındaki limanlara, stratejik değer ve önem kazandırıyordu. Bu huzursuz bölgenin etnik yapısı, harp içinde yaşadığı maceralar (Ermeni ve Rum tehciri) ve Pontusçu hazırlıklar bu huzursuzluğun başlıca kaynakları idi. Bölgede harbin başından beri sürüp gelen çete faaliyetine mütareke siyasi renk vermeye başlamıştı. Çoğu Rum olmak üzere elli kadar çete, Samsun sancağı içinde huzur ve asayişi kökünden sarsmış bulunuyordu. Bütün bu özellikleriyle, daha mütarekenin ilk ayından itibaren, Samsun bölgesi İstanbul'daki İngiliz Kumandanlığının dikkatini çekmiştir. Karadeniz'in İngilizler açısından stratejik konumu, Rusya'da yaşanan devrimin ardından kurulan sosyalist yönetimin İngiliz Hükümeti'nin ekonomik çıkarlarını tehdit etmesi sebebiyle büyük önem taşımaktaydı.

Bölge üzerinde büyük devletlerin çıkar çatışması Pontusçuluk hareketine ivme kazandırmaktaydı. Türk Kurtuluş Savaşı ve Sovyet Rusya'nın gündeme gelişiyle ikisi arasına bir bakıma kurulmak istenen bir tampon olarak da görülmekteydi. Bolşeviklerle Türklerin birleşmesinden korkmaları sebebiyle İngiltere, Pontus davasını desteklemekteydi. Venizelos da Yunanistan adına Pontus'un kurulmasının

³⁶ Selek, a.g.e., s.227

savunucusuydu. Böylece Bolşevik yayılması da engellenecekti. Aslında Venizelos, hem ileride Pontus'un Yunanistan'a kalacağını hesap etmekte, hem de Anadolu'da Yunan ordularının ilerlemesi için Milli Mücadeleyi kuşatmayı, cephesini arttırmayı düşünmekte ve bu politika İngiltere'ye de uygun gelmekteydi. İngiltere'nin Orta ve Yakın Doğu'daki çıkarları bu tampon ile korunabilirdi. Yunan ordusunun Anadolu'da her harekete geçişinde Pontusçular hareketleniyor ve denizden İngiliz ve Yunan donanmaları Ankara'nın kaynaklarını kurutmaya çalışırken, Pontusçulara destek sağlıyordu.³⁷

Oysaki Venizelos kısa süre öncesine kadar Karadeniz Bölgesi'ne yönelik daha farklı bir politikanın savunucusuydu. 2 Kasım 1918 yılında Llyod George'a verdiği memorandumda yalnızca Anadolu'nun batısıyla ilgili bir talep öne sürmüştü ve Pontus'tan tek bir söz bile etmemişti. Venizelos Yakın Doğu'daki Rum ticaret kolonilerinin olduğu gibi var olmalarını, doğrudan Yunanistan'a bağlanmalarından daha yararlı buluyordu.³⁸ İlerleyen süreç içerisinde Sovyet Rusya'nın da Batı dünyası karşısında bir tehdit unsuru halini alması ve Türk milletinin işgalleri kabullenmeyip savunmaya geçmesi, Karadeniz'e yönelik yeni politikaların yaratılmasını zorunlu kıldı.

Yunanistan ve İngiltere yönünden uygulanmak istenen plan, Milliyetçi Türklerin Batıdan ve Karadeniz'den sıkıştırılıp Ankara'da yok edilmesiyle Boğazlar serbest kalacak, Türkler İstanbul'dan sürülecek, Pontus'da kurulacak, bu devlet Ermenistan ve Gürcistan ile işbirliği yapmak yoluyla Rus Emperyalizmine karşı sağlam bir set teşkil edecekti. Pontus'la Ermenistan birleşirse Bolşevizmle Türk Milliyetçilerine karşı güçlü bir engel olacaklarını düşünüyorlardı. Bu sebepten Ermenilerin Trabzon'u istemelerine Rumlar önemli bir tepki göstermemişlerdi.³⁹

Lloyd George 1920 yılında Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada "*Türkiye'ye karşı yapılan askeri hareket, Türk-İngiliz veya Türk-Yunan hareketi değildir. Bu doğrudan doğruya İngiltere ile Rusya arasında bir mücadeleden ibarettir*" diyordu. Bu ifade ile Lloyd George şüphesiz, Türkiye'den vazgeçtiklerini söylemek istemiyordu. O'nun söylemek istediği Sovyetlerin İngiliz çıkar sahalarına yayılmakta ve Türk Milli

³⁷Doğanay, a.g.e., s.61-62

³⁸Yerasimos, a.g.m., s.63

³⁹Doğanay,a.g.e., s.63

Mücadele Hareketi ile Sovyetler arasında bir işbirliğinin varlığı İngiltere'ye, Türkiye çevresindeki çıkarlarını tamamen kaybettirebilirdi. Birinci Dünya Savaşı bitince, Bolşevik İhtilali'nden dolayı savaştan çekilen Rusya'nın varisliğini İngiltere üstlenmişti. İstanbul, Boğazlar ve Kafkasların İngiltere'nin denetiminde olması Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak için bir gereklilikti. Türkiye ile Sovyet Rusya'nın işbirliği Kafkasya'da Sovyet işgalini kolaylaştıracak ve Anadolu, Suriye, Irak, Afganistan ve Hindistan kapılarını Rusya'ya açmış olacaktı. Bunun engellenmesi demek olan ve İran'ı da içine alacak Kafkas Seddi İngiltere'yi rahatlatıyordu.⁴⁰

İnce dengelerin söz konusu olduğu bu dönemde düşmanları ortak olan iki ülkenin dost olmaya çalışması günün koşulları gereğince gerçekleşiyordu. Her ne kadar mücadelesini anti-empyalist bir söylem altında Batı'ya karşı veriyor olsa da Türk Milli Mücadelesini yüzünü Batı'ya tam anlamıyla dönmüş değildi. İlerleyen süreçte Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Trakya'da güçlü bir Türkiye'nin Batı'nın çıkarına olduğunu ve Bolşevik yönetimi Türkiye'yi Batı'ya karşı tampon olarak görmesine rağmen ülkenin parçalanmasının Sovyet yönetiminin daha çok işine yarayacağını göstermeye çalışmıştı.⁴¹ Fakat Batı karşısında sıcak savaşın sürdüğü ve doğuda Sovyetler dışında başka dostun olmadığı düşünülecek olursa Karadeniz sahillerinin önemi atlanamaz bir gerçektir.

İngilizler, Samsun ve çevresindeki limanların Anadolu'ya açılan en uygun kapılar olmaları dolayısıyla, Karadeniz'deki güçlerini ve faaliyetlerini yoğunlaştırıyorlardı. Karadeniz ve Boğazların kontrol altında tutulması Milli Mücadeleye Rusya'dan ve İstanbul'dan gelecek yardımları engelleyecekti. İşgal altında bulunmayan tek kıyı Karadeniz kıyısıydı. İtilaf güçleri buraları donanmaları ile abluka altına alma ve karakol uygulamaları ile oluşmaya başlayan milli direnişi hapsetmeye çalışıyorlardı. Karadeniz'deki İtilaf politikası bu temel amaçlar üzerine kurulmuştu.⁴²

Gerek İtilaf güçlerinin ve gerekse Yunan donanmasının Karadeniz'de oluşturmaya çalıştıkları ablukanın kırılabilmesi için Ankara Hükümeti'nin Sovyetlerden çeşitli

⁴⁰ Doğanay, a.g.e., s.76-77

⁴¹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar(1919-1980)**, Cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, 141-142

⁴² Doğanay, a.g.e., s.308-309

yollarla kruvazör ve zırhlı edinmeye çalıştığı günün gazetelerinde yer almaktadır. Nitekim Yeni Asır gazetesinin bir haberinde *“Rus zırhlısının iştirasını müzakere için Ankara hükümeti namına bir heyet-i Murahhasa Sivastopol’a vasıl”* olduğu ve *“Hükümet-i Milliye(nin) bu zırhlının iştrasiyla Karadeniz savahilinin emniyeti muhafazaya muvaffak olacağını ümid”* ettiğini yayınlamaktadır.⁴³ Yine başka bir haberde *“Anadolu’dan Rusya’ya sevk edilecek Bağdadi”* karşılığında Milli Mücadelecilere *“daha bir kruvazör fûruht etmek”* (satmak) üzere oldukları ve *“Mahafil-i resmiyede bu bablere ehemmiyet verilmekte”* olduğu ve *“böyle bir kruvazörün Kemalislere teslimi halinde dahi”* Karadeniz sahillerinin ablukasının zayıflamayacağı beyan edilmektedir.⁴⁴

Yunan donanmasının yapabildiği, tahkim edilmemiş liman ve iskeleleri bombalamak, küçük deniz taşıtlarını batırmak ve sivil Türk gemilerini arama bahanesiyle gemiyi ve yolcuları soymak; kısacası korsanlığı.⁴⁵

II.D)Mütareke Döneminde Ayrılkçı Faaliyetler

Bölge üzerine kurulan yeni senaryolar üzerinde otorite boşluğundan faydalanmaya çalışan Pontusçular, Yunanistan’ın Ege bölgesini işgaliyle istenen amaca yaklaştıklarına inanıyorlardı. İstanbul’daki teşkilat ve Fener Rum Patrikhanesi ile Yunan teşkilat ve cemiyetleri, Mütareke’den sonra bilhassa Pontus meselesini alevlendirmeye hummalı bir şekilde çalışmışlar ve Pontus bölgesinde ihtilal hareketlerinin genişleyip gelişmesine sebep olmakla birlikte, dışarıda şubeler kurarak dünya kamuoyu’nu yanıltma amaçlı türlü politikalar geliştirmişlerdi. Amaca ulaşmak için her yol ve her yöntem deneniyordu. Düzenlenen uluslar arası konferanslara temsilci göndermekten bölge Rumlarının Türklerce katledildiğine dair yalan yanlış kitaplar gazeteler yayınlamaya, çeteler kurarak silahlı mücadeleye girene dek her yöntem denenmekteydi. Anadolu işgalinde kesin başarı isteyen Yunanistan ise kültür birliği içerisinde gördüğü Pontus Rumlarını her bakımdan desteklemekteydi.

⁴³ Yeni Asır, 6.Eylül.1921

⁴⁴ Yeni Asır, 1 Eylül 1921

⁴⁵ Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.224

Yunan bağımsızlığını sağlayan Etnik-i Eteryâ'nın bir süre sonra Pontus Rumlarını da hareketlendirmeye başladığı bir gerçektir. Yunan istiklalini sağlamak için yüz yıl önce kurulup; gerçekleştiği için uzun süre faaliyet göstermeyen Etniki Eteryâ, Pontus Devleti kurmak amacıyla 1904'ten beri, Osmanlı İmparatorluğu içinde faaliyete geçmişti. Mütarekeden sonra bu faaliyet diğer teşekküllerin de meydana çıkmasıyla birdenbire arttı. Karadeniz Rumları, bir kampanyaya girişerek Paris'e bir heyet gönderdiler. Trabzon Metropolit'i'nin başkanlığındaki heyet Paris'te aylarca kaldı.⁴⁶ Pontus Cumhuriyeti'nin kurulması için SSCB'de Troçki'den yardım istendiği gibi Paris Barış Konferansı'na gönderilen mektuplarda da Rumların Bolşevik tehlikesine rağmen Rusya'ya göçetmek zorunda kaldıklarını yazıp Batı'ya yönelik ikiyüzlü politika sergilenmekteydi.⁴⁷

İstanbul'da çıkan "*Patris*" adlı Rum gazetesi 17 Ocak 1919 günlü sayısında, Pontus Cumhuriyeti teşkili için, bu heyetin Paris'teki çalışmalarına dair geniş haber vermiş ve bu Pontus Cumhuriyeti'nin gelecekteki sınırlarını bildirmişti. Bu doğrultuda Samsun'dan doğuya doğru Karadeniz kıyılarında ve Samsun'un güney bölgesinde Rumların çetecilik faaliyetleri arttırılmış bulunuyordu.⁴⁸

II.D.1)Uluslararası Faaliyetler

Mütareke ile beraber Fener Rum Patrikhanesi, Pontus meseleleriyle uğraşmak, başka bir ifadeyle Batum'dan Sinop'a kadar Karadeniz kıyılarını Türklerin idaresinden kurtarmak için Batum tüccar ve eşraflarından Bünyadoğlu'nun yardımı ile bir cemiyet kurar. Cemiyetin ilk üyeleri Trabzon, Amasya, Samsun, Kayseri metropolitleriydi. Sonradan üyeler çoğaltıldığı gibi; Atina, Paris, Londra ve Amerika'ya heyetler gönderilerek oralarda da şubeler kurulur.⁴⁹

⁴⁶ Selek, s.192-193

⁴⁷ Ergun Aybars, **İstiklal Mahkemeleri 1920-1927**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yayınları, İzmir, 1988 s.121

⁴⁸ Selek, a.g.e., s.192-193

⁴⁹ Şahin,a.g.e., s.236

Pontus Heyeti'nin ilk resmi seyahati, 1 Eylül 1920 tarihine rastlamaktadır. Cemiyet kurulu kurulmaz Batum'da "*Serbest Pontus*" adında bir gazete yayınlamaya başlar ve yayın işini Yunan Konsolosu Kozis üzerine alarak aldığı talimat çerçevesinde İstanbul'da idare eder.⁵⁰ Atina'da ise, "*Pontus Faciaları*" adlı bir "*Kırmızı Kitap*" yayınlanarak, güya Türklerin yaptığı facialarla, nüfus istatistikleri, Pontus'un geçmişi, o günkü durumu ve geleceğine yer verilir; farklı dillere çevrilerek Avrupa ülkelerine ve Paris Barış Konferansı'na gönderilir.⁵¹ Kitap Amerika Rum bankerlerine, Anglikan Kilisesi Başpiskoposu'na yollanır.⁵²

Pontus Yerlileri Kongresi namına Milli Reis J.Konstantinidis ve Paris'te Pontus İttihad-ı Milli Reisi Sokrat Ekonomos İtilaf Devletleri temsilcilerine ilettikleri yazılarla Mütarekeden itibaren "*...Osmanlı Hükümetinin asayiş ve intizam hususunda Hıristiyanlara karşı vermiş olduğu teminatın ...*" tersine son birkaç aydır Karadeniz sahillerinde "*Türk mezalim*"in devam ettiği türünden yalanlarla dünya kamuoyunun dikkatini ve desteğini Doğu Karadeniz'e çekmeye çalışırlar. Üstelik "*Gerek Karadeniz sahillerinde ve gerek dahil-i memlekette mahirâne bir surette İslâm ahaliye silâh tevzi edilmiş... Hıristiyanlar ise silâhsız, müdafaadan âciz bir takım yeni yeni katil tehditleri altında...*" yaşamaktaydılar. Yaşananların tam aksini yansıtan uydurma hikâyelerine İtilaf Devlet ve temsilcilerine övgüler dizerek devam ediyorlardı:

"İtilaf Hükümetlerinin muzafferiyeti dolayısıyla takip edilen âdil prensipler sayesinde hürriyet bahşedildiğinden anatopraklarında artık kemali saadetle yaşayabileceklerini ümid eylemişlerdi. Pontus Cumhuriyetinin teşekkülü ile milletlerinin tahlis edileceğini heyecanlı kalple beklemekte idiler. Bu suretle zannediyorlardı ki, vâsi surette gayelerine vâsil olup zalimden korkmaksızın yaşayacaklar... Heyhat! Bu emniyet hissi husule çıkmaksızın dahildeki köylerde yerli muhacirler yurtlarına avdet etmeğe, âsayaşın adem-i mevcudiyetinden muvaffak bile olamadılar. Çünkü bir takım başıbozuk Türk çeteleri yolları ve geçitleri kapamıştır. Birçok zamanlar sahilin mütaddid

⁵⁰ Şahin, a.g.e., s.236

⁵¹ Şahin, a.g.e., s.235

⁵² Çapa, a.g.e., s.17

kasabalarında birbirinden ayrı kalarak hemşehrilerimizin yardımlarıyla yaşayanlar bile muharebe esnasındaki tazyiki tamamen hissettiler. Ümitsizlik sebebiyle ve ölmüş bir halde Rusya'nın misafirlere kapanmış olan arazisine dönmektedir. İktisat, sabır ve faaliyetle vücuda getirdikleri güzel vaziyet bu son günlerde tamamiyle değişmiştir. Bununla beraber Rus anarşisini Türklerin zulüm ve katliamlarına tercih ediyorlar. Bu tecviz edilmez vaziyet karşısında kurbanların hatıraları bize son bir imdat feryadını meşruu kıldı. Ve muzaffer itilaf hükümet-i muazzamasına iltica ile insaniyetin mukaddes prensiplerinin en iptidaî kısmının biçare vatandaşlarımıza tevcihini ve tarih il asrımıza şeyn olan bugünkü vaziyetlerinden halâs edilmelerini temenni ediyoruz. Bu istirhamımız muvafık görülür ümidiyle itilaf hükümeti muazzamasının o kıymetli muavenetlerine mazhar olacağımıza intizar ile derin hürmetlerimizle teşekküratımızı zât-ı devletlerine takdim ile kesb-i şeref eyeriz. Paris 15 Teşrinisâni 1919”⁵³

Rumların bu propagandaları karşısında Avrupalıların etkilenmemesi olanaksızdır. Nitekim Sir Austen Chamberlain Avam Kamarası'nda sorulan bir soruya 18 Mayıs 1921'de “Rumların Pontus'ta silahlı isyan çıkardıkları hakkındaki Türk beyanatının asılsız” olduğunu ve fakat “Pontus Rumları arasında bir kıvılcık” şüphesiz mevcut bulunduğunu, hariçte Pontus Rumları'nın cemaat ve cemiyetleri tarafından kışkırtıldıklarını, “Pontus'un Türklerin kötü idarlerinden kurtarılması için mütarekeden beri” Krallık Hükümeti'ne müracaatta bulunduğunu cevaben bildirir.⁵⁴

Patrikhane de uluslararası arenada aynı kozu kullanarak Rum facialarından bahsederek Avrupa'ya başvurur; 20 Nisan 1920'de bütün meselelerine dair hararetli oturumlar düzenler.⁵⁵ “Wilson Prensipleri”ne göre “...Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına itirazsız bir hakimiyet sağlanması, fakat halen Türk boyunduruğu altında bulunan diğer milliyetlere salt güvenlik içinde varlıkları ve eziyetsiz olarak gelişmeleri imkanının güven altına alınması” azınlıklara daha fazla cesaret vermişti.⁵⁶

⁵³ Mısırlıoğlu, a.g.e., s.283-286

⁵⁴ Jaeschke Gotthard **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev. Cemal Köprülü) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.58

⁵⁵ Şahin, a.g.e., s.235-236

⁵⁶ Selek, a.g.e., s.39

“Azınlık” olmalarına rağmen çoğunluk iddialarında bulunmaları nüfus istatistikleri üzerinde uydurma sayıların söz konusu olmasına yol açmıştı.

Bu süreçte Karadeniz Bölgesi’ndeki Rum nüfusuyla ilgili olarak pek çok çelişkili rakamlar verilmiştir. Rumlar bölgede Rum nüfusu artırmak için dışardan Rum olsun olmasın Hristiyan nüfus ithaline hız verdikleri gibi, kendi nüfuslarının çokluğunu ispat için gerçeklere dayanmayan mübalağalı nüfus istatistikleri de yayınlıyorlardı. İlk önce Konstantin Konstantinidis’in başkanlığında Kasım 1918’de Marsilya’da toplanan kongrede alınan kararlar gereği ilan edilen rakamlar, Rum nüfusla ilgili tartışmaların başlamasına ve hatta uluslararası toplantılarda da kaynak olarak gösterilmesine sebep olur. Bu kongrede 1.500.000 Ortodoks Pontuslu Rum’un himayesinin İtilaf devletlerinden istirham edilmesi kararına varıldı. Hazırlanan raporda “*Kommen İmparatorluğunun olan bu memlekette halkın çoğunluğu hala Rumca konuşmakta olup Rum adet ve geleneklerini muhafaza etmektedir*” denilmektedir. Devamında artık Türk zulmünün sonunun gelmiş olduğundan bahsedilmektedir. Ancak bu rapor eline ulaşınca Arnold Toynbee rapora “*Bu muhtırada ileri sürülen istatistik ve hudutlar hayal mahsulüdür*” notunu ekleyerek ortaya konulan uydurma hikayelere inanmadığını göstermiştir.⁵⁷

Konstantinidis verdiği raporda bölgedeki Rum nüfusunu 2 milyon olarak gösterirken, Pontusçu önderlerden bir başkası olan Hrisantos, sayıyı bir hayli aşağıya çekmektedir. O’na göre bölgedeki Rum nüfus 850 bin kadardır.⁵⁸ Gümölcineli Hrisantos Efendi, Büyük Devletlerin Paris’teki Barış Konferansı’na Pontus Meselesini savunan ve Karadeniz Meselesi adını taşıyan 2.5.1919 günlü muhtırayı veriyordu. Bu muhtırada en çok bölge nüfusunun sayısı üzerinde durulur. Rum nüfusun çokluğu ileri sürülemeyeceği için “*Pontus denen Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Müslüman nüfusun üçte biri Lazistan’da*” olduğu geriye kalan 836 bin kişiden “*...340 bini hakiki Türk, 200 bini Oflu, 200 bini Sürmeneli, 50 bini Kafkasyalı...*”denilerek kurnazca hesaplarla Türk nüfusu az gösterilmeye çalışılıyordu.⁵⁹

⁵⁷ Hamit Pehlivanlı, “*Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı*”, **Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999 s.95-96

⁵⁸ Balcıoğlu, a.g.e., s.81

⁵⁹ Gologlu, a.g.e., s.242

Bölgede hiçbir zaman Rum nüfusu bu rakama ulaşamamıştı. 1892 tarihli Vital Cuinet'in "*Asya Türkiyesi*" adlı eserinde, Pontus bölgesi sayılan Sivas'ta 839 in 514 Türk'e karşılık 76 bin 68 Rum vardır. Kastamonu Vilayetinde 992 bin 679 Türk'ün yanında 21 bin 507 kadar Rum, yine Trabzon Vilayetinde 806 bin 700 Türk'e karşılık 193 bin Rum olduğu görülmektedir.⁶⁰ Vital Cuinet, Hrisantos ve Economides'in verdiği rakamlar karşılaştırıldığında Müslüman nüfus sayısının gerçeğe yakın verildiği ve fakat Rum nüfus oranısında bilerek yüksek rakamlar verildiği göze çarpar.

1892 Vital Cuinet (Fransız)	İslam 806.700	Rum 193.000
1919 Hrisantos (Trabzon Metropolit)	İslam 836.000	Rum 850.000
1920 Economides (Rum Yazar)	İslam 116.000	Rum 523.000 ⁶¹

Rumların yayınladıkları nüfus istatistikleri ve iddiaları hususunda Dimitri Kitsikis "*Yunan Propagandası*" adlı eserinde: "*Birinci Dünya Harbi'nden önce burada 800.000 Rum, 450.000 Müslüman ve 750.000 de Kürt, Ermeni, Acem, Laz, çeşitli Hıristiyanlar, biraz Musevi ve pek az da olsa Avrupalı olmak üzere iki milyonluk bir nüfus*" yaşamakta olduğunu yazmaktadır. Venizelos'un muhtırasında kaydettiği rakamlarla karşılaştırıldığı zaman onun da mübalağa ettiği görülmektedir. Maccas'ın 1919'da Paris'te yayınladığı "*Anadolu'nun Yunanlığı*" isimli kitabında belirtildiğine göre Venizelos Doğu Karadeniz'e dair şu rakamları vermektedir: Trabzon'da 353.533, Sivas'ta 99.376, Kastamonu'da 24.929 olmak üzere toplam 477.828 Ruma karşılık bu üç vilayette toplam 2.735.815 Türk.⁶²

Kitsikis, Venizelos'un tutarsızlığını şu şekilde aktarmaya devam etmektedir:

"...Yunan başbakanı muhtırasında ileri sürdüğü rakamları nereden aldığını bildirmiyor. Maccas, aynı rakamları tekrarladığı kitabınının 77. sayfasında 1921 tarihli Türk istatistiklerinden faydalandığını iddia ediyor. Aslında söz konusu

⁶⁰ Balcıoğlu, a.g.e., s.81

⁶¹ Abdullah Saydam, "*Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon'a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi*", **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, Ankara s.131

⁶² Maccas ve Dimitri Kitsikis'ten aktaran Pehlivanlı, a.g.m ,s.96-97

olan Fener Patrikhanesi'nin 1912 tarihli istatistikleridir. Venizelos, On'lar Komisyonu önünde bu konuda şu açıklamayı yapmıştır. Anadolu nüfusu için yapılmış hiç bir resmi istatistik yoktur. Orada yaşayan her millet kendine bir nüfus yakıştırmak ve bunlar biraya getirilince ortaya astronomik rakamlara çıkmaktadır. Şimdi vereceğim istatistiklerin doğruluğunu temin ederim. Bunları ben Fener Patrikhanesinden aldım. Buna göre sözü geçen bölgede 100.700 Rum yaşamaktadır. Bu açıklama üzerine Başkan Wilson, Müslüman ahaliye ait rakamların Fener Patrikhanesi'nden mi yoksa resmi Türk kaynaklarından mı alındığını sormuş, Venizelos şu cevabı vermiştir: "Yunan din adamlarından. Ama onların da resmi Türk istatistiklerinden faydalandığı kanaatindeyim".⁶³

Venizelos'un bir başka çelişkisi Yunan Meclisinin 13 Ocak 1920 tarihli oturumunda karşımıza çıkmaktadır. Buradaki konuşmasında politika gereği Trabzon'un Ermenilere verilmesine itiraz etmediğini, Pontus akımını desteklemediğini ve Pontus'un Türkiye'den ayrılamayacağını belirtmiştir.⁶⁴ Venizelos günün koşullarına göre bir siyaset izlemekteydi. Dönemin uluslar arası politikasında Doğu Anadolu'da Trabzon'u da içine alan Amerika'ya bağlı büyük bir Ermeni Devleti söz konusuydu.⁶⁵ Ve büyük ihtimalle Venizelos Batılı güçlerin desteğini kaybetmemek için bu görüşe ortak olmak durumunda kalmıştı. Rumlar ise bu görüşe karşı büyük tepki göstermişlerdir. 25 Kasım'da Gürmür'de Rumlar ve Ermeniler arasında gerçekleşen görüşmelerde Ermeniler Başkan Wilson'u tekzip edercesine Trabzon ve Erzurum'u Rumlara bırakmaya razı olmuşlardı. 1920 yılı sonlarında bölge haritasını Ermeniler lehine çizen Wilson'a karşı tepkiler Patrikhane'den de gelmişti. Patrik kaymakamı Dorotheos, Paris Barış Konferansı'na gönderdiği telgrafla Wilson'un kararını protesto etmiştir. Gözden kaçırılan bir nokta ise; Ermeni nüfusunun birkaç katı olan Rumların da Türk ve Müslüman nüfus karşısında küçük bir azınlık olmalarıydı.⁶⁶

Rumların iddia ettiği tersine bu yöredeki Hıristiyan nüfusu Müslüman nüfusun onda biri oranındaydı. İstanbul'daki Patrikhane'nin ve Yunanistan'ın yardımlarıyla son elli yıl

⁶³ Pehlivanlı, a.g.e., s.97-98

⁶⁴ Özel, a.g.e., s.224

⁶⁵ Özel, a.g.e., s.227

⁶⁶ Özel, a.g.e., s.227

içinde, örneğin Samsun'a dışarıdan 30.000 yabancı Rum getirilmişti. Bunların hiç birisinin toprağı yoktu. Bölgede 180.000 Müslümana karşı 60.000 Hıristiyan olmuştu. Şüphesiz Trabzon ve kazaları da bu faaliyetin dışında kalmamıştı.⁶⁷

II.D.2)Anadolu'da Faaliyetler

Pontusçu örgütler, uluslararası arenada teşkilata ve propagandaya önem vermiş; her türlü uluslar arası etkinlikte seslerini duyurmaya çalışmışlardı. Yunan işgalinden sonra Türk ordusunun cephe gerisinde bir tehdit unsuru belirmeye başlamıştı.⁶⁸

Örgütler öylesine ileriye gitmişleri ki, *Pontus Cumhuriyeti*” adıyla kurulması planlanan hayali devletin sınırlarını belirleyen bir de harita bastırarak Anadolu'da bulunan bütün metropolitliklere gönderilir⁶⁹ Bu hummalı çalışmaları finanse ederken zorlanmazlar. Savaş için gerekli silah ve savaş malzemelerini kilise okul ve hastane gibi masuniyeti olan yerlerde saklamakta; para yönünden de, iç ve dış yardımlarla fevkalade takviye edilmekteydiler. Bu noktaya Venizelos “...*Fener Patrikhanesi'nden bir hey'et... ..Karadeniz sahillerinde müstakil bir Rum Devleti kurmak için derhal harekete geçmek için sadece Yunan zabitlerini beklemekte olduklarını bana iblağ etti. Hey'etin sahip oldukları serveti öğrenince, miktarı beni hayrette bıraktı. Kendilerinin sahip oldukları altın'ın mevcudu, o anda Yunan Hükümeti'nin sahip olduğu altın yekûnundan fazla idi....*”sözleriyle açıklık getirmekte ve şaşkınlığını gizleyememektedir. Özellikle Amerika'ya yerleşmiş Rumların en önemli finansal destek olduğunu da sözlerine eklemektedir.⁷⁰

İlerleyen süreçte Merzifon'daki Amerikan Hastane ve Koleji'nde yeraltı yollarıyla top, tüfek, bomba gibi silah ve cephane; tek ve Yunan bayrağı ile bir arada⁷¹ “*Pontus Bayrağı*” diğer belgeler arasında ele geçirilecektir.⁷²

⁶⁷ Çapa, a.g.e., s.27

⁶⁸ Şahin, a.g.e., s.235

⁶⁹ Şahin, a.g.e., s.237

⁷⁰ Şahin, a.g.e., s.239

⁷¹ Şahin, a.g.e., s.238

⁷² Şahin, a.g.e., s.239

Batıdan Yunanlılar saldırırken, arkadan vurarak Türklüğü imha amacını güden bu hareketin başarısından emin olan yönetici din adamları ve çete reisleri, Pontus Cumhuriyetinin kurulmasına artık muhakkak gözüyle bakıyorlardı. Öyle ki, Patrikhane'nin bastırıldığı Pontus Cumhuriyeti haritasında sınırlar öncellerinden çok daha fazla genişletilmiş Ankara'yı da içine alır hale getirilmişti⁷³

I. Dünya Savaşı'ndan galip fakat yorgun bir şekilde çıkmış bulunan İngiltere'nin Mondros Mütarekesi'nin maddelerini tatbik ettirecek gücü kalmamıştı. Anadolu topraklarında yeniden savaşa girmeyi göze alamayacağı gibi bölgede güçlü bir Fransa veya İtalya'nın yerine kendi vekaletiyle hareket edecek zayıf bir Yunanistan'ın varlığını daha faydalı görmekteydi. Dolayısıyla Yunanistan'ın Anadolu'da ilerleyişini desteklediği gibi Rumların ve diğer Osmanlı azınlıklarının da bölge üzerindeki projelerinin tatbikinde ortak faaliyet yürütmekteydi. Nitekim, "...13 Kasım 1919'da Batum'da Rum, Ermeni ve Ruslardan jandarma birlikleri teşkil ettikleri..."⁷⁴ haber alınıyordu

II.D.3)Göçmen Politikası

Rum halkı, belki dünyanın en çok göç eden halklarından biridir. İmkanlar ölçüsünde bu göç, gizli veya açık yollardan hemen her ülkeye yapılmaktadır. Bu göç hareketi sonucunda dünyanın ileri gelen bazı Yunan politikacılarına çok önemli yararlar sağlamıştır. Nüfusun kendi ekonomileri üzerindeki baskısını azaltan politikacılar, bu koloniler aracılığıyla büyük devletlerin kamuoylarını etkilemek ve bu devletlerden ekonomik ve siyasi destek sağlamak şansını kazanmışlardır. Rum nüfusunu ileri sürerek bazı topraklar üzerinde hak iddia etmek ve böylece Megali İdea'yı gerçekleştirmek de Yunanistan'a sağlanan en büyük avantajıdır.⁷⁵ Bütün Hıristiyanlara Rum denildiği, Rumlar da Yunanlıların Anadolu'daki bir kolu olarak kabul gördüğü için nereden gelmiş olursa

⁷³Haritada yeni Cumhuriyet, merkezi Samsun olmak üzere Batum'un kuzeyinden, İnebolu'nun Batısına kadar Karadeniz kıyılarıyla Lazistan, Trabzon, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Kenguri (Ankara) , Yozgat, Sivas, Gümüşhane, Şarkikarahisar, Tokat, Amasya ve Çorum illeriyle, kısmen Erzincan'ı içine alıyor. (Ayr. Bkz. Şahin, s.237)

⁷⁴Çapa, a.g.e., s.82

⁷⁵Çapa, a.g.e., s.78

olsun bölgede ne kadar çok Hıristiyan olursa o kadar çok Rum, ne kadar çok Rum olursa o kadar çok da Yunan asıllı insan bulunmuş oluyordu. Anadolu'yu ele geçirmek isteyenler de bu bilgisizlikten ve yanlış düşünceden alabildiğine yararlanıyorlardı.⁷⁶

Uluslararası platformda Anadolu'nun batısı ve kuzeyi, barındırdığı Rum nüfus sebebiyle Yunanistan'ın bir uzantısı olarak kabul ettirilmeye; iddiaların tutarsız görüldüğü yerlerde ise nüfus açığı dünyanın herhangi bir köşesinde soydaş kabul edilen insanların bölgeye taşınmasıyla kapatılmaya çalışılıyordu. Mütarekeyi takip eden günlerde Rum göçmenlerin baş döndürücü şekilde dört bir yandan Karadeniz Bölgesi'ne yönelmeleri ancak Rumların bu özelliğiyle açıklanabilir. Bir kaç yıl içerisinde bölgeye ithal edilen binlerce Rum özellikle Trabzon ve Samsun gibi yerli Rum eşrafın ve İtilaf güçlerinin kuvvetli olduğu şehirlere çıkartılıyorlardı. Göçmenlerin getirilmesini örgütleyen başlıca kurumlar Fener Rum Patrikhanesi ve onun bünyesinde oluşturulmuş "Kordus" ile "Rum Muhacirin Cemiyeti" idi. Önceki bölümlerde değinildiği üzere Trabzon Metropolit Hirisantos tarafından Paris Konferansı'nda ileri sürülen bir takım rakamların doğruluğunu kanıtlamak amacıyla yapılan göçler, bölgede nüfus üstünlüğünü Rumlar lehine çevirme çabasına yönelikti. Rum nüfusunu arttırmak için yoğunlaşan göçmen faaliyeti Yunanistan ve İngilizlerin büyük yardımlarıyla gerçekleşmekteydi. Fakat bu göçler sadece mütareke dönemiyle sınırlı değildi. Ruslarla yapılan savaşlarda bölgenin Ruslarca her işgalinde gelen ve işgal sonunda Ruslarla beraber geri dönen bir Rum nüfus göze çarpmaktadır.

I.Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Rus işgaliyle birlikte Rusya ve diğer çevre ülkelerde yerleşmiş Rumlar Trabzon ve civarına göç etmeye başlamışlardı. Fakat Rusların geri çekilmesiyle Rumlar Rusları geriden takip etmişlerdi. Bir Rum yazar Yorgo Anreadis'in iki farklı anı kitabında, bölge Rumlarının Rus işgalini nasıl karşıladıklarını ve Pontusçuluk ülküsünü nasıl taşıdıklarını satır aralarından yakalayabilmekteyiz:

*"... 1828'de Türk-Rus savaşı başladı. Ruslar Kars ve Erzurum'u işgal ettiler ve Argyoupoli'ye ulaştılar... Bir süre sonra, savaş bitti ve Ruslar bölgeyi terk ettiler. 2.000'den fazla aile onları Rusya'ya ve Rus Kars'ına kadar izledi...."*⁷⁷

⁷⁶ Pehlivanlı, a.g.e., s.95

“...Gürcistan’daki Batum kentinde, Pontuslular Ulusal Meclisi kuruldu. Pontus’u bağımsız bir devlet olarak ilan eden bu meclisin adı, Pontus Parlamentosu’ydu. Trabzon gençliği Büyük Ülkü’ye coşkuyla bağlanmıştı. Yüzyıl başından beri zorunlu kılınan Türkçeyi öğrenmeyen öğrenciler, birkaç haftada “kurtarıcılar”la sohbet edebilecek kadar Rusça öğrenmişlerdi. Gazeteci Kapetanidis ise Yunanistan’la birleşmeyi savunan makaleler yayınlıyordu. Hıristiyanlar evlerine Yunan bayrakları çekmişti. Kentin her yanında dini törenler yapılıyor, gençler “hacı çıkarmak” için suya dalıyorlardı. Trabzon yeniden elenleşmişti....”⁷⁸

Rus işgaline bağlı gidiş-gelişler Mütareke imzalanması ve Wilson İlkelerinin duyurulmasıyla birlikte bağımsız bir hal almıştı. Rumlar bir çok sebep ve amaçla Rusya’ya gitmişlerdi. Ancak Karadeniz kıyılarına dönüş amaçları tek idi: Çoğunluğu sağlamak ve bir Rum devleti kurmak. Osmanlı devletinin fiili varlığı son bulmuştu ve bölgede oluşan idari boşluktan her şekilde faydalanılmaya çalışılmıştı. Bu dönemde, Kafkasya’dan, Rusya’nın güney sahillerinden ve Osmanlı Devleti’nin diğer yörelerinden sistemli ve organize bir şekilde net saptanamayacak, fakat on binlerle ifade edilebilecek sayıda göçmen getirilmiştir. Batum üzerinden yapılan bu faaliyet gerek Ankara Hükümeti’nce ve gerekse İstanbul Hükümeti’nce önlenmeye çalışılmışsa da bölgeye konuşlanmış bulunan İngiliz askerler ve Amerikan misyonerler ile diğer İtilaf güçlerinin resmi kurumlarınca desteklenmiş veya göz yumulmuştur.

Göçmenler meselesini organize etmek amacıyla Patrikhane ve Yunanistan tarafından “*Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu*” açık adıyla faaliyet gösteren Kordus gizli adını taşıyan bir komite kurulmuştu. Etnik-i Etery’a’nın devamı durumunda olan Mavri Mira’nın bir şubesi olan bu cemiyetin esas ünitesi Patrikhane Merkez Komitesi olup, 1919 yılında İstanbul’da faaliyete başlamıştır. Kordus, merkez İstanbul olmak üzere Trakya, Doğu Karadeniz ve İzmir bölgelerinde Rum nüfus üstünlüğü sağlamak ve özellikle Rum çetelerini göçmen gibi göstererek Doğu Karadeniz bölgesine gönderme konusunda yoğun bir faaliyet göstermiştir. Kordus Komitesi, Metropolitleri de birer

⁷⁷ Andreadis; 1999, s.66

⁷⁸ Andreadis; 2004, s.71

temsilci olarak kullanmıştır. Mesela Başkanlığını Samsun Metropolit vekili Eftimos Zilos'un yaptığı Samsun Rum Göçmenler Cemiyeti Kordus ile ortaklaşa çalışıyordu. Aynı görevi Trabzon'da Metropolit Hirisantos yürütmekteydi. Bu arada Giresun'a Eylül 1919'a kadar 525 adet göçmen getirilmiştir. Daha sonra 25 Mayıs 1920'de Giresun limanına gelen Yunan bandıralı bir gemi Rusya'dan göçmen getirmiş, bunların sandıklarından silah ve cephane çıkmıştır. Hirisantos'un Paris Barış Konferansı'na verdiği muhtıradan da anlaşılacağı gibi, Kafkaslar ve Güney Rusya'dan Doğu Karadeniz bölgesine 250 bin Rum'un iskanı tasarlanmıştı. Hükümetin göçü engellemeye yönelik tedbirler alması üzerine, kesin sayıları belirlenmekle birlikte, Doğu Karadeniz bölgesinden bir kısım Rum, Batum'da kurulan Rum gönüllü alaylarına katılmaya başlamıştır. Bu alaylar Batum'dan Yunanistan'a oradan da tekrar Anadolu'ya gönderilerek Yunan ordusu ile birlikte savaşmışlardır.⁷⁹

Göç ettirilen nüfusun oranı bu süreç içerisinde yaşanan yoğunluğun da fazlalığından tam anlamıyla tespit edilememektedir. Abdullah Saydam'ın belirttiği üzere, 1 Kasım-27 Aralık 1918 tarihleri arasında İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan dokuz vapur seferinden beşi Trabzon'a gerçekleşmiş; bu iki aylık dönemde çoğunluğu Trabzon'a olmak üzere 62.343, Ocak ayında ise 66.000 göçmen getirtilip yerleştirilmiştir.⁸⁰ Rakamlardaki çelişki göze çarpmaktadır ki altı yıl içerisinde getirilen Hıristiyanların sayısı toplamı otuz bin olarak verilmektedir.⁸¹ Yusuf Sarıнай'ın verdiği rakam da 30 bindir. Fakat onun verdiği bu sayı Patrikhane'nin Yunanistan tarafından ortaklaşa yapılan faaliyetler sonucu son 50 yıl içinde Samsun bölgesine getirdiği göçmen nüfusu karşılamaktadır.⁸² Sadece Kordus'un organizasyonu sayesinde Mütareke döneminden Temmuz 1919 sonlarına kadar çoğu silahlı çete olmak üzere, Trabzon'a 8 binden fazla Rum getirilmiştir. Diğer taraftan gidip-gelen göçmenlerin ilk uğrak yeri ve adeta dağıtım merkezi Batum'daki Pontus komitesi ile işbirliği yapılarak Ekim 1920 tarihine kadar Kafkasya'daki Rumlardan 11 bin kadarının Karadeniz kıyılarına göçü sağlanmıştır.⁸³ Giresun'a ise Eylül 1919'a kadar gelen Rum göçmen sayısı 525 kişi idi. Bunların bir kısmı Osmanlı

⁷⁹Yusuf Sarıнай, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası** (Aynı isimli makale), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999 s.20-22

⁸⁰ Saydam, a.g.m., s.129-130

⁸¹ Pehlivanlı, a.g.m., s.95

⁸² Sarıнай, a.g.m., s.20-22

⁸³ Sarıнай, a.g.m., s.20-22; Çapa, a.g.e., s.29

uyruklu Rumlardı. Göçmen Rumları kabul etmeme hususunda Giresun'un Samsun ve Trabzon'a nazaran daha kararlı bir tavır takındığı görülmektedir. Rusya limanlarından kalkan küçük bir Ukrayna vapuru, yolcuları arasına 71 Rum'u da almış ve bunları Giresun'a çıkarmak istemişse de Giresunlular buna izin vermemişlerdir.⁸⁴ Aynı vapurla Trabzon'a getirilen bu yolcuların karaya çıkmalarına izin verilmiş ve bunlar Trabzon'a yerleşmişlerdir. Valiliğin Trabzon'daki İngiliz mümessilinden çekinmiş olmasının göçmenlerin işini kolaylaştırdığı düşünülebilir.⁸⁵

Pontuşçular, bölgedeki Rum nüfusunu arttırabilmek için oluşturdukları örgütlenmelerle onbinlerce kişiyi bölgeye getirmişlerdir. Kasım 1920'lere kadar süren faaliyette pek çoğu Trabzon ve çevresine atlama noktası olarak görülen Batum'da perişan olmuş; bir kısmı geldikleri yerlere dönmenin çarelerini aramışlardır.⁸⁶

II.D.4) Yabancı Kaynaklı Yardımlar ve Türk Yönetiminin Aldığı Önlemler

Pontus kökenli örgütlerin çalışmalarının yanı sıra Yunanistan, Trabzon ve Giresun yöresinde Kızılhaç heyetlerinden siyasi amaçları doğrultusunda yararlanmaktaydı. Rum cemiyetleri, Yunan Kızılhaç (Salib-i Ahmer) heyetlerinin yardımıyla Karadeniz kıyılarına ilaç sandıkları içinde silah getiriyorlardı. Yine de bu heyetlerin içinde Kızılhaç doktoru olarak tanıttıkları Yunan propagandacıları geliyordu.⁸⁷ Bölge Rumlarının bazıları Yunan ordusuna gönüllü yazılmaya başlamışlardı.⁸⁸

Türk resmi makamları Kızılhaç Heyeti ya da göçmenler arasında Trabzon'a gelen Yunan uyruklu Rumlara karşı daha ihtiyatlı davranıyordu. 8 Eylül'de Dahiliye Nazırlığı'ndan gelen bir yazıda, Vekiller Meclisi'nin 16 Nisan 1919 tarihli kararının dördüncü maddesine atıf yapılarak, Trabzon'a gelen Yunan uyruklu 25 Rum'u sınır dışı edilmesi istendi. Trabzon'a göçmen olarak gelenler arasında, kendilerini Kızılhaç mensubu olarak gösteren Yunan propagandacılarından başka siyasî Rum çetecileri de

⁸⁴ Pehlivanlı; a.g.m., s.92-93

⁸⁵ Çapa, a.g.e., s.31

⁸⁶ Çapa, a.g.e., s.29

⁸⁷ Çapa, a.g.e., s.78

⁸⁸ Özel, a.g.e., s.233

bulunuyordu.⁸⁹Bu amaç doğrultusunda cemiyet on bir bin kadar Kafkasya'daki Rum'un, Karadeniz kıyılarına göçünü sağlamıştı. Fakat, gerek bölgede Rum nüfusunu Türkler aleyhine arttırmak ve gerekse çetecilik faaliyetine katılma amaçlı getirilen Rumların sayısını tespit etmeye imkan yoktur.

Samsun ve Merzifon'daki İngiliz müfrezelerinin de bu bölgenin asayiş durumuna büyük zararı dokunuyordu. Çünkü Türklerin sinmesine, Rumların cesaret bulmasına sebep oluyordular. Merzifon'un o günlerini yaşamış bazı kimselerin anlattıklarına göre halk işgali nefretle karşılamış; İngiliz işgali bölgeye huzurdan çok zarar getirmişti. İngilizler, hapiste bulunan Rum ve Ermenileri tahliye etmekle kalmayıp bunların yarattığı asayişsizliklere de göz yummaktaydılar. Rumlar çeteler halinde Türk köylerine saldırmakta; şikayetler halinde ise İngilizlerce çetelere arka çıkılmaktaydı. Köylüler hükümete müracaat edince, İngilizlerin işe karışmasıyla köylülerin yalan söyledikleri ve aslında İslam eşkıyalarınca taarruza uğradıkları kabul ettirilmekteydi. İttihatçılar ve birtakım Müslüman ileri gelenleri Rum ve Ermenilerce jurnallendiklerinden sinmek zorunda kalmışlardı. *“...artık hükümetten de bir fayda olmadığı anlaşılınca Türkler de silah teminine ve köy köy düzensiz bir teşkilata” başlamışlardı*⁹⁰

TBMM Tokat Mebusu Rifat Bey sadece Tokat ve civarı hakkında anlattıklarıyla bölgenin ne derece savunmasız bırakıldığını açıkça ortaya koymaktadır. *“...mütareke olduktan sonra bu Rumlara karşı gayet ihmalkâr bir siyaset takip...”* edimişti. *“...Gûya Rumlara ilişilmeyecek, Rumlara ilişilirse Hükümet mazarrat görecek, Rumların yaptığı cinayetleri Hükümet tabiatıyla bizzarrure ihmal edecek, görmeyecek. ...Bunlar hükümetin vaadini anladılar. Ne bir nahiye müdürü, ne bir kaymakam yazabilir, hükümetin siyasetine dokunurmuş....”* Rifat Bey, Rum meselesiyle ilgilenmek için gittiği Erbaa kaymakam vekâletinde bulunan mutasarrıf ve jandarma komutanının siyaset gereği Rumların yaptığı cinayetlerin görülmemesi gerektiği şeklindeki sözlerini dile getirmektedir. *“Rumların yaptığı hırsızlıktan cinayetten dolayı birçok Müslümanlara*

⁸⁹ Çapa, a.g.e., s.79

⁹⁰ Vehbi Cem Aşkun'un topladığı bu notlar. Merzifonlu Fevzi Şerman, Rıza Siryeli ve Numan Özer'e aittir. Bkz. Selek, a.g.e., s.193

iftira edil(mesini)” ve Müslümanların Rumlar yerine hapse atılmalarını Ferit Bey döneminin siyaset zafiyeti olarak gözler önüne sermektedir⁹¹

Osmanlı yönetimince olup bitenleri göz ardı etmeye yönelik bu politika bölgede yer alan tüm idarecilerce taraf bulmuyordu. 9.Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa da 28 Aralık 1918 tarihli bir raporunda İtilaf subaylarının Rum halkının yalanlarına inandıklarını; halkın silahlandırılmış olduğu iddiasının, Rum çeteleri tarafından eşkıyalıklarını daha serbest yapabilmek için uydurulmuş olduğunu ve Gizlice silahlandırılmış olan Rum eşkıyasının İtilaf donanmasının gelmesiyle taşkınlığa başladığını ifade etmektedir.⁹²

İngilizler Samsun’a küçük bir askeri birlik çıkarmaları (9 Mart 1919) ve bir müfrezeyi Merzifon’a göndermeleri sonu gelmeyecek bir dizi olayı tetikleyecek; olaylar birbirinin sebebi ve sonucu olarak akıp gidecekti. Nitekim Samsun’a İngiliz askerinin gelmesi, ilk tepkisini çok çabuk gösterdi. 17/18 Mart gecesi oradaki Türk birliklerinden makineli tüfek bölüğüne bağlı Hamdi adında bir teğmen askerlerini alarak dağa çıktı.⁹³

Bu başkaldırı Mustafa Kemal’in İstanbul’a yolladığı raporlarda da ayrıntılı biçimde yer almaktadır. Erkan-ı Harbiye’nin sorusuna cevaben “*İngiliz kıt’alarının Samsun’a çıkması üzerine memleketin yabancı istilasına uğradığı hissine kapılan ve Rum halkın taşkınlıklarına kızan 15. Fırka Makineli Tüfek subayı Hamdi Efendi(nin)*” Rum çetelerinin Türk köylerine ve halkına yapmakta oldukları “*...zulüm ve tecavüzden de üzülen, bir makineli tüfek ile ve emrindeki askerlerle 17/18 Martta dağa*” çıktığını bildirmektedir. Teğmen Hamdi, kendisine yapılan nasihatlere uyarak vazifesi başına geri dönmesine karşın “*...tıbbi müşahedeye alınmak üzere Divaniharp kararı ile İstanbul’a gönderileceğini...*” 15.5.1919’da tekrar kaçarak izini kaybettir.⁹⁴

Bu süreç içerisinde bölgede yaşanan idari ve askeri boşluğa rağmen gerek İstanbul Hükümetleri ve gerekse ilerleyen zamanda Ankara Hükümeti gerekli tedbirler almaya

⁹¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 cilt.3 s.387

⁹² Selek, a.g.e., s.197

⁹³ Selek, a.g.e., s.210

⁹⁴ Selek, a.g.e., s.194-195

çalışmıştır. Fakat bölgede etkin bir güç haline gelen İtilaf kuvvetleri Türk yönetimlerinin tedbirlerini etkisizleştirmektedirler. Örneğin, Trabzon İngiltere mümessili, valiliği ziyaret ederek, Batum'da bulunan 500 kadar Rum ailesinin Trabzon'a döneceğini haber vermiş; Vali geçim sıkıntısı yüzünden bunların dönüşlerinin uygun olmayacağını söylemiştir.⁹⁵ Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda “ *Memleketimizi terk ile harice giden Rum ve Ermeni ailelerini, kudretimiz yettiği yerlerde tekrar memleketimiz dahiline almamak*” menfaat gereği olarak addedilmekte ve “ *...İngiltere mümessilinin, Batum'dan döneceğini bildirdiği 500 ailenin içinde Batum'da talim, terbiye edilerek asker haline ifrağ edilmiş ve hatta belki de bilfiil Yunan ordusunda müstahdem bir çok eşhas bulunması...*” ihtimal dahilinde kabule dilerek duyulan endişeler de dile gelmektedir.⁹⁶

Rusya'dan Karadeniz sahillerine göçen Rum muhacirlerin getirecekleri silah ve cephaneye engel olunması için Dahiliye Nezareti ile Harbiye Nezareti arasında yazışmalar yapılmış ve Canik Mutasarrıflığı ile Trabzon Vilayeti'ne tedbir alması için emir verilmişti.⁹⁷ 8 Eylül'de Dahiliye Nazırlığı'ndan gelen bir yazıda, Vekiller Meclisi'nin 16 Nisan 1919 tarihli kararının dördüncü maddesine atıf yapılarak, Trabzon'a gelen Yunan uyruklu 25 Rum'u sınır dışı edilmesi istenmiştir.⁹⁸ Fakat gelen göçmenler kendilerini bölgenin yerlisi olarak gösterdikleri ve İtilaf devletlerince de desteklendikleri vakit yerli mülki amirlerin yapabilecekleri bir şey kalmıyordu.

Dahiliye Nezareti'ne göre, “ *...son zamanlarda Rusya'dan Trabzon kasabasına avdet eden Rumların mecmu'u 4314 nüfustan ibaret olup bunlar meyanında Yunan oldukları anlaşılan yirmi beş kadarından maadasından yerli ve bu vilayet ahalisinden olup, memleketince alakalarını kat' eylememiş oldukları Ordu kazasına gelen 1.350 Rum ile Giresun kazasına gelen 525 nefer Rum'un yerli şube-i Osmaniye'den*” oldukları belirtilerek “ *memleket-i asliyelerinde alakaları baki olanlar hakkında bir şey yapılmak mümkün ve siyaseten*” uygun olmayacağı bildiriliyordu.⁹⁹

⁹⁵ Pehlivanlı; a.g.m., s.92-93

⁹⁶ Çapa, a.g.e., s.30

⁹⁷ Balcıoğlu; a.g.e., s.79

⁹⁸ Çapa, a.g.e.,s.79

⁹⁹ Çapa, a.g.e., s.31

Amerika'dan bir çok Rum'un Yunanistan'a göç ettiği ve bunları göçmenlerin takibedeceği haber alınmıyordu. Yunanlıların ele geçirdikleri yerlerdeki Rum nüfusunu arttırmak için buralara göçmen getirdikleri ve ayrıca Güney Rusya Rumlarından birçoğunun Trabzon ve İstanbul çevresine yerleştirileceği hakkında istihbaratların Harbiye Nezareti'ne ulaşmasından sonra Hükümetin bu konuda önlem alması istenir. Hükümete İtilaf devletleri mümessilleri nezdinde yapılan teşebbüsler sonucu, bu tür haberlerin asılsız olduğu anlaşıldığı ve *“Rumların Dersaadet ve Trabzon'a yerleştikleri hakkında bir gûna kayda tesadüf edilmediği”* İngiltere Olağanüstü Komiserliğinden Dahiliye Nezareti'ne bildirilir. Sadrazam Ali Rıza, İtilaf devletleri temsilciliklerinden aldığı bu *“endişeye mahal yoktur”* yolundaki haberi 28 Şubat 1920'de Harbiye Nezareti'ne bildirir.¹⁰⁰

Bu yurt parçasının Rumların eline geçmesini istemeyen İstanbul Hükümetleri, bir takım girişimlerde bulunmaktan geri kalmadılar. Nitekim Rusya'dan Karadeniz sahillerine göçen Rum muhacirlerin getirecekleri silah ve cephaneye engel olunması için Dahiliye Nezareti ile Harbiye Nezareti arasında yazışmalar yapıldı ve Canik Mutasarrıflığı ile Trabzon Vilayeti'ne tedbir alması için emir verildi.¹⁰¹

Bölgede önemli bir güç teşkil eden 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Trabzon'a gelen göçmenler hususunda çok hassas davranıyor ve bölgedeki mülki amirleri yetersiz bulduğunu ifade ediyordu. Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir raporda, Batum'da 400 Rum çetesinin 27 Temmuz 1919'da hareket ettiğini ve hangi sahile çıkacaklarının bilinmediğini yazıyordu. Yine, göçmen kıyafetinde Trabzon'da toplanan Rum göçmenlerden ve bunlarla birlikte kabul edilen 1200 kadar Ermeni gencinden söz ettikten sonra, Valiliğin kayıtsız tutumunu eleştirerek *“Trabzon vilayetinin, hiçbir kayıt ve şarta tabii tutulmayarak rast geleni muhacir sıfatıyla kabul etmesi(nin)”* memleket için felaketler doğuracağına ve çetelerin ülke içine gerçek tehlikeyi daha da çok arttıracığını sözlerine eklemekteydi..” *Birkaç defalar vilayetin bu hususta dikkati çekilmiş, rica edilmiş ve valinin, mümessillerden pek ziyade çekinerek harekete geçmemesi Trabzon'da Rum ve Ermeni komitacılarının çoğalmasına sebep”* verdiği ifade ederek durumun vehametini ortaya koymaya çalışarak bu durumun devam etmesi

¹⁰⁰ Çapa, a.g.e., s.30

¹⁰¹ Balcıoğlu, a.g.e., s.79

durumunda ikinci bir İzmir vakasının yaşanmayacağını kimsenin “te'min” edemeyeceğini dile getirmekteydi.¹⁰²

Venizelos'un 200.000 Rum'u Karadeniz kıyılarına yerleştirmek üzere göndereceğinin duyulması halkı sinirlendirmiştir. Sohum ve Kars civarında 100.000 Rum'un Bolşeviklik bahanesi ile Karadeniz sahillerine yerleştirilmek istenmesinin halkı galeyana getireceği mıntika komutanı Osman Bey tarafından 7 Şubat 1920'de ilgililere bildirilmiştir. Bu bilgi üzerine Ali Rıza Paşa kabinesi Dahiliye Nezareti, 11 Şubat 1920 tarihli telgrafında, Bolşeviklerin muvaffakiyeti ile Rumların Karadeniz kıyılarına yerleşme ihtimallerine karşı yetkililerin teyakkuzda bulunmalarını bildirmiştir. Ona göre bu göçün arkası kesilmeyecekti. Hatta Yunanistan'dan gelecekti. Böylece Karadeniz kıyılarında kurulacak Pontus hükümeti için İtilafçıların planı gerçekleşecekti.¹⁰³

1920 yılı sonlarına kadar devam eden bu nüfus ithalinde para ile ikna edilerek geçici olarak Trabzon'a gelenler de bulunmaktaydı.. Gelişleri esnasında öne sürülen mazeret, bunların Osmanlı devletinin zoruyla Rusya'ya gidip de şimdi geri dönmekte olduklarıydı.¹⁰⁴ Trabzon'a göçmen olarak gelenler arasında, kendilerini Kızılhaç mensubu olarak gösteren Yunan propagandacılarından başka siyasi Rum asker, çeteci, casus da bulunuyordu..¹⁰⁵ Göçmen olarak gelen sıradan aileler arasında sivil veya Kızılhaç'a mensup sağlık görevlisi şeklinde Anadolu'ya sızılmaktaydılar.

Gerek işgallere ve gerekse yerli Rumların eşkıyalıklarına yönelik can güvenliğini sağlama amaçlı kendiliğinden oluşan karşı tepkiler dağlarda Rum eşkıyalarının yanında Türk çetelerinin de varlığını beraberinde getirdi. Pek çoğu Osmanlı ordusundan silahıyla firar etmiş kişilerden oluşan bu çeteler Türk köylerini Rum çetelerine karşı koruyan ve yer yer devlet otoritesinin olmadığı yerde güvenlik unsurunu teşkil eden milis güçler şeklindeydiler. Fakat tamamen eşkıyalık boyutunda hareket eden Türk çeteleri de mevcut idi.

¹⁰² Çapa, a.g.e., s.30

¹⁰³ Pehlivanlı, a.g.m., s.93-94

¹⁰⁴ Çapa, a.g.e., s.28

¹⁰⁵ Çapa; a.g.e., s.68; Saydam, a.g.m., s.129-130

Mustafa Kemal Sadarete yazdığı raporunda “*Canik livasında bulunan 15. Fırka terhisten sonra pek düşük olan kuvvetini son üç ay içinde meydana gelen firar olayıyla büsbütün*” kaybettiğini ve taburların 50 ile 100 civarına indiğini ifade etmektedir.¹⁰⁶ Savunma gücünün yokluğunda ise Trabzon’da soygunculuk maksadına dayalı birkaç tane çeteden Giresun ve civarında faaliyette olan ve tehcir (Birinci Dünya Savaşı dönemi) işlerinden dolayı kaçan Topal Osman¹⁰⁷ çetesini en önemlisi olarak dile getirmektedir. Erzurum vilayetine gelince; “*birkaç İslam çetesi varsa da siyasi bir maksat takip edilmeyip, ahlaksızlık ve açlığın doğurduğu adi eşkıyalıktır. Erzincan sancağı da*”¹⁰⁸ aynı karışıklıklara sahne olurken Samsun Sancağında durum şu şekildedir;

“(Samsun Sancağı) içinde asker kaçaklarından Müslüman, Ermeni ve Rum unsurlardan bir takım çeteler adi hırsızlık ve canilik yapmaktaydılar. “Rum ve Ermeni tehciri sıralarında bu unsurlardan bazı çeteler siyasi bir mahiyet almış, Rus istilası başlayınca Ruslarda tarafından teşvik ve denizden takviye edilmiş, fakat sıkı kovalama karşısında tehlikeli bir hal almamıştı. Rus bozgunundan sonra mütarekeye kadar eşkıyalık devam etmişti Mütarekeden sonra Yunanlılık emeli güden bütün Rumlar... Samsun yöresinde de Pontus hükümetini kurmak için birleştiler. Bütün Rum çeteleri bu maksat uğrunda siyasi bir şekil aldı ... Samsun yöresinde 40 kadar Rum çetesi vardır. Buna karşılık Türk halkı hükümet tarafından korunmadığından bazı Laz çetelerini Trabzon yöresinden getirterek mal ve namuslarını muhafaza zorunda kalmışlardır. Bu suretle 13 Müslüman çetesi faaliyettedir. Hakiki durum budur. Samsun’da nüfus çoğunluğu Rumlardadır. Rumlar hükümete karşı soğukturlar. Fakat sancak içinde ezici çoğunluk Türklere dedir....”¹⁰⁹

¹⁰⁶ Selek, a.g.e., s.194-195

¹⁰⁷ Topal Osman, Balkan Savaşlarında ayağından yaralanıp ayağı topal kalınca bu isimle anılmaya başlanır. Karadeniz’de Rus işgali gerçekleşince Ruslara karşı gönüllü asker toplamıştır. Mütarekeden sonra kendini Giresun belediye Başkanı ilan etmiş ve yerli Rumlarla sürekli çatışma halinde olmuştur. kendisinin ait milis güçleriyle Rum eşkıyalarına karşı mücadele vermiş; Rum köylerine ve tehcir esnasında kabilelere saldırılardan sorumlu tutulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Tath, **Osman Ağa ve Giresun Alayının Milli Mücadeledeki Yeri (1919-1923)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi AİİTE, Ankara, 1996)

¹⁰⁸ Selek, a.g.e., s.196

¹⁰⁹ Selek, a.g.e., s.196

İngilizlerin çıkarları doğrultusunda asayişî sağlamak amacıyla bölgeye yollanan Mustafa Kemal Paşa, Canik Sancağı'nda –yollanış amacının aksine- ilk işlerden olarak halka gerçek durumun anlatılmasına ve sancakta bulunan yabancı askerlerden korkmaya gerek olmadığını açıklanmasına önem vermiştir. Ayrıca komşu kazalardan gelen temsilcilerle o gece yapılan toplantılarda bazı kararlar alınmış ve millî teşkilatın kurulmasına çalışılmıştır.¹¹⁰

Bu toplantıya Terme kazasını temsilen katılan Hacı Kuzu Fevzi (Demirtürk) Efendi'den hatıralarını dinleyip, derleyen M. Selim İmece'ye göre, sabaha kadar süren konuşmalardan sonra; Rum çetelerle savaşılması, bölgedeki İslam çetelerinin kazanılması, sahillerin kontrol altında tutularak muhacir ihracına ve silah çıkarılmasına engel olunması kararlaştırılmıştı. Bu kasaba temsilcileri milli teşkilatlanma tamamlanıncaya kadar alınan bu kararları bir sır gibi saklayacaklarına dair “*Allah ve namus üzerine*” yemin etmişlerdi.¹¹¹

¹¹⁰ Yazıcı, a.g.e, s.90

¹¹¹ y.a.g.e., s.90

III.)KARADENİZ SAHİL RUMLARININ NAKİLLERİ

III.A.)Batı Anadolu'da Yunan İlerleyişi ve Karadeniz'le Bağlantı

Yunanlıların Batı Anadolu'da ilerleyişleri Haziran 1920'de başlamış ve Kuva-yı Milliye güçlerinin yenilgisiyle sonuçlanmıştı. 1920 yılının ilk yarısında hazırlıkları tamamlanarak 10 Ağustos 1920'de imzalanacak olan Sevr'i, İngiltere'nin zorla kabul ettirme politika çerçevesinde Yunan ordusuna ileri hareket izni verildi. 22 Haziran 1920'de Trakya ve Batı Anadolu'da genel bir saldırıya başlayan Yunan Ordusu, Haziran sonlarında Salihli, Akhisar, Alaşehir ve Balıkesir'i, 8 Temmuzda Bursa'yı, 27 Temmuzda da bütün Trakya'yı işgal eder. Bu sırada henüz düzenli ordunun kurulamamış olması ve cereyan eden iç isyanlar sebebiyle Ankara Hükümeti, Yunan ordusunun ilerleyişine engel olamaz.¹

Yunan ordusundan başarı bekleyen İngiltere, Venizelos aracılığı ile, Venizelosçu subaylar ve başta İstanbul olmak üzere, Anadolu'daki Rumların oluşturdukları silahlı çete birliklerinden yararlanmak istemekteydi. Venizelos'un aracılık ettiği bu plana göre İngiltere'nin ekonomik ve siyasi yardımı ile Anadolu'da bulunan iki Venizelosçu bölük ve Doğu Karadeniz, İstanbul ve Adalardaki gönüllü Rum çeteleri sayesinde amaçlarına ulaşacaklardı.²

Anadolu topraklarında işgale karşı başlayan özgürlükçü hareketlerin başarıya kavuşması beraberinde büyük bir hezimet anlamına geleceğinden, İngiltere Batı Anadolu'da Türk-Yunan savaşı devam ederken Anadolu'ya tek giriş kapısı kalmış olan Karadeniz sahillerinde çeteci örgütlenmeleri desteklediği gibi Karadeniz'de deniz trafiğini kontrol altına alarak Türkleri iki ateş arasında bırakmaya çalışmaktaydı.

Türkleri Anadolu'nun kuzeyinde yaratılacak karışıklıklarla uğraştırarak batıdaki ilerlemelerinde başarıyı garantilemek isteyen Yunanistan, Karadeniz'de örgütlenmiş bulunan Rum çetelerini hem silah ve teçhizat, hem subay, hem de para yönünden takviye etme çabası içindeydi. Gerek Batı Anadolu ve gerekse Karadeniz kıyılarına çeşitli

¹ Sarımay, a.g.m., s.35

² y.a.g.m., s.38

şekillerde bu yardım malzemelerini çıkartmaktaydılar. Savaş gereçleri beraberinde çetelere takviye kuvvet olarak Yunanistan ve adalarda yetiştirilmiş gönüllü birlikler de kıyılara çıkmaya çalışmaktaydılar. Rum eşkıyasının “*iyi talim ve terbiye-yi askeriye*” görmüş oldukları ve içlerinde “*zabitan ve küçük zabitan*” bulunduğu “*Emr ve kumandaya tabii*” ve “*mükemmel nişancı*” oldukları anlaşılıyordu. Siperleri “*tam mahallinde ve usulü askeriye dairesinde vücuda*” getirir; emniyeti sağlarken özen gösterir; çarpışma anında vaziyete göre hareket eder; farklı savaş teknikleri uygularlardı.³

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a yazdığı raporlarda gerek bölgede yuvalanmış çeteleşmeyi ve gerekse bu faaliyetlere İngiliz ve Amerikan desteğini açıklıkla ortaya koymaktadır. “...Rumlar nispeten derecedeki azınlıklarına rağmen, Amasya ve Tokat sancaklarında da aynı Canik livasındaki çetecilik ve siyasi emeller teşkilatını tatbik ve idare ediyorlar(dı)....” Amasya sancağı içinde 21 Rum çetesi görülürken; Tokat'ın Erbaa kazasında ve kısmen de Niksar'da çevresi kuvvetli 5 Rum çetesi dikkati çekmekteydi. Bunların teşkilat ve teçhizatları mükemmel olup, var olan birkaç Ermeni çetesi de o kadar önemli değildi. Fakat asıl tehlike, önemsiz olanların bile İngiliz subayları ve Amerikan memurlarınca sürekli destekleniyor olmasındaydı. Mustafa Kemal Paşa “*Merzifon'daki İngiliz subaylarıyla Amerikan memurlarının gerek Merzifon ve gerek Gümüşhacıköy kazası Rumlarıyla pek sıkı münasebeti dikkat...*” çekerken bunu bir örnekle açıklamıştır:

“...Gümüşhacıköyü'nün beş yüz evli Karaköy Rum köyünden çıkan meşhur birkaç eşkıya sergerdesi arasında Vangel adındaki fesatçı da vardır ve genellikle Çorum yöresinde katliam ve yağma ediyorlar. Havzadaki Alay kumandanı bir taburla bu Rum köyünü sarmış ve aramaya koyulmuş ise de, Merzifon'dan oraya yetişen İngiliz subayının müdahalesi üzerine bir şey yapamamıştır. Kaza Kaymakamının Margrit Efendi olması önemli tesirler yapmaktadır”.⁴

³ **Pontus Meselesi**, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1985,4. kısım s.4

⁴ Selek, a.g.e., s.195

Wilson ilkeleri çerçevesinde buldukları bölgede nüfus oranını kendi lehlerine çevirmeye çalışan Rumlar mütareke döneminin karmaşık sürecini iyi değerlendirmeye çalışmaktaydılar. Dünyanın değişik bölgelerine yayılmış, Anadoluyla ilgisi olmayan gruplar deniz yoluyla Karadeniz limanlarına yönelmeye başlamışlardı. Gerek Rus işgali sırasında ve gerekse mütareke döneminde Trabzon Polis Müdürlüğü'nün 26 Ekim 1921 tarihli yazısında, Rus işgali sırasında “*Rum milletine mensup olanların İslamlara karşı*” iyi fikirlere sahip olmadıkları ve hatta “*bazıları çeteler teşkil ve Ermenilerle teşrik-i mesai ederek katl-i nüfus ciheti garet gibi her türlü mezalim ve hıyaneti ifa ettikleri*” ve bazılarının da “*milletdaşlarının hareket-i caniyelerini men'e kadir iken muhasaat ve teşvik eyledikleri*” belirtiliyordu.⁵

Batı cephesinde Çerkez Ethem'in isyanının sürdüğü tarihlerde Yunanistan'da yeni Kral Konstantin Anadolu'da savaşa devam kararı alırken Yunan Başkomutanı Papulos da yeni kurulmuş Türk ordusunu hazırlıksız yakalamak için saldırıya geçer.⁶ Bursa-Uşak çizgisinden Eskişehir-Afyon yönüne saldırıya geçen Yunan ordusunun İnönü mevkiinde tüm olumsuz koşullara rağmen durdurulmuş olması uluslararası kamuoyunda büyük yankı uyandırır. Türk ulusal direnişi karşısında Anadolu sorununu çatışmasız şekilde çözmek isteyen İngiltere, Sevr'i biraz sulandırıp Türklere tekrar sunma yolunu seçer.⁷

Azınlıklar konusunda Türklere çok şey bekleyen İngilizler, kendi kamuoylarını tatmin etme telaşı içinde, azınlıkların ekonomik, politik ve dinsel yönden tamamen bağımsız bir konuma getirilmeleri sağlamaya çalışıyordu. Sağlanacak ayrıcalıklar ise Batılı devletler tarafından garanti edilecekti. Ayrıca savaş sırasında gördükleri zarar telafi edilecek, azınlık dilleri mahkemelerce kabul edilecek, özel dini ve etnik eğitim sistemlerini kurmaları tanınacak ve yardımcı olunacaktı. Azınlıkların haklarını koruma sevdasına kapılırken Türklerin baskı ve baskıya maruz kalacağını gören Fransa ve İtalya şiddetli muhalefet gösterirler. Sonuçta Milletler Cemiyeti'nin normal azınlıklar statüsünün uygulanmasına karar verilir. Fakat İngiltere ve Yunanistan'ın temel eksenini belirlediği konferans, Sevr'den farksız maddeler ortaya koyamamıştı.⁸ Türk ve Yunan

⁵ Çapa, a.g.e., s.18

⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, cilt.2, Bilgi yayınevi, 1998 Ankara, s.240-241

⁷ Turan a.g.e., s.246-247

⁸ Kenan Kırkpınar, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s.158-159

heyetleri olduğu halde düzenlenen Londra Konferansı'nda Ankara Hükümeti'nin sunulan yeni koşulları ulusal bağımsızlığa aykırı bulması dolayısıyla reddetmesi, Batı Anadolu'da savaşları tekrardan başlatır.⁹

Yeniden saldırıya geçen Yunan ordusunun İnönü mevkiinde ikinci defa durdurulması Türk milletinin kendine ve ordusuna olan güvenini kazandırmıştı. Ancak 10 Temmuz'da harekete geçen Yunan kuvvetlerinin önce Afyon arkasında Kütahya'yı ve Eskişehir'i ele geçirmesi; düşman ordusuyla arayı açmak için Mustafa Kemal'in Türk kuvvetlerini Sakarya doğusuna çekmesiyle sonuçlanır. 24 Temmuz tarihli gizli oturumda Ankara'nın boşaltılması olasılığından söz edilmesi, büyük heyecana yol açacaktır.¹⁰

Yunanlılar ise taarruzlarına karşı koyamayarak geri çekilmeye başlayan Türk askerlerini her yönden kısıp almaya; bu amaçla İngiltere'nin maddi ve manevi desteğini sağlamaya çalışmaktaydı. 20 bin-15 bin kişilik iyi donanımlı Pontus çeteleri ile Ankara Hükümeti'ne doğu istikametinden de taarruz ederek kesin sonucu almak hedeflenmekteydi. Bu sırada Yunan Genelkurmayı Ankara'nın birkaç hafta içinde düşeceğini hesap ederek, Türk ordusunun Sivas ve Kayseri bölgesine çekilebileceği ihtimaline karşı, Pontus birliklerini Samsun'da karaya çıkaracakları 6-7 bin kişilik Yunan askeri ile takviye ederek, Samsun ve Sivas yolunu kesmeyi ve bölgede Ankara Hükümeti'ne isyan eden unsurlarla güç birliği yapılarak milli hareketin imhasını hesaplamıştı. Atina'daki Pontus Komitesi tarafından Venizelos'a iletilen bu teklif Venizelos tarafından Lloyd George'a daha önce bahsedilen 5 Ekim 1920 tarihli teklifi ile birlikte iletilmiştir. Bu teklifte Venizelos'a, Ankara ve Karadeniz Bölgesi'ndeki milli hareketin kesin olarak ortadan kaldırılması için böyle bir askerî hareketin şart olduğunu bildiriyor ve Yunanistan'ın siyasî, askerî ve malî nedenlerle bu askerî harekâtı tek başına yapamayacağını belirtiyor ve İngiltere'den 200 bin üniforma ve ayda 3 milyon sterlin istiyordu. Bu şartların yerine getirilmesi halinde Eskişehir ve Afyonkarahisar'ın 10 gün; Ankara'nın da 3 hafta işgal edileceğini bu arada da Pontus'un işgalinin tamamlanmış olacağı konusunda teminat veriyordu. Samsun civarında yoğunlaşan Pontus çetelerinin, Yunanistan'ın bu savaş stratejisi yönünde koordineli bir şekilde hareket ettikleri görülmektedir. Özellikle Samsun bölgesinden İç Anadolu istikametinde Orta Karadeniz

⁹ Turan a.g.e., s.246-247

¹⁰ y.a.g.e., s.249-250

bölgesinde geçit yolları üzerinde bulunan Ada, Örencik, Terzili, Düz, Koşaca, Çarcur, Ortaklar, Esence vb. köyleri topluca yıkarak katliam yaparak ve Tokat ve Sivas hattına doğru sarktıkları dikkati çekmektedir.¹¹

Yunan orduları Ankara istikametinde ilerlerken Yunanlı subay Saviyannis İngiliz yetkililerine 1 Mart 1921’de yapılan bir öneride, Yunan ordusunun Karadeniz kıyılarına çıkarak Rum nüfusunun bulunduğu yerlerde üslenmesi, daha sonra da Ermeniler’in yardımı ile Sivas ve Erzurum’un işgal edilmesini teklif eder.¹² Türk-Yunan muharebelerinin en sıcak günlerinde İngilizlerden istenen destek alınır ve Yunan gemilerinin Karadeniz sahillerinde taciz atışları başlar. Yunanistan’da, Türklerin oluşturduğu savunma hattının kırılmasının zor olacağı anlaşılınca tüm Rumlar silah altına çağrılmaya başlanır. Askere alımlarda yaşana haksızlıklar tartışma konusu olurken mutasarrıfların emirlerindeki memurlarla birlikte Yunan ordusundan kaçmaya başlamaları Yunan ordusunda da asker kaçağı sorununun yaşandığını ortaya koyar.¹³

16 Mart 1921 tarihinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Moskova Antlaşması sonucu Sovyetlerin Anadolu’ya silah yardımının önlenmesi amacıyla, Saviyannis 7 Haziran 1921’de Türkiye’nin Karadeniz limanlarının ablukaya alınması için İngiltere’ye yeni bir teklifte bulunur. Bu teklif doğrultusunda da 9 Haziran’da Yunan Kruvazörü Kilkış TBMM Hükümeti’nin Karadeniz’deki tek güvenli giriş limanı olan İnebolu’yu bombalar. 19 Temmuz’da Samsun ve Giresun önünde dolaşmaya başlayan Yunan savaş gemileri 20 Temmuz’da Trabzon’u da topa tutar. Batı Anadolu’daki Yunan ilerlemesine paralel olarak Doğu Karadeniz limanlarına yönelen saldırılar bölgedeki Rum çetelerini daha fazla cesaretlendirir.¹⁴

¹¹ Sarımay, a.g.m., s.36-37

¹² Sarımay, a.g.m., s.39-40

¹³ Peyam-ı Sabah, 29 Mayıs 1921

¹⁴ Sarımay, a.g.m., s.39-40

III.B.)Merkez Ordusu ve Nurettin Paşa

Batıda Yunan işgali ve bunu destekler nitelikte kuzeyde yaşanan çetecilik faaliyetlerinin halihazırda mevcut güçlerle önlenemeyeceği açıktı. Karadeniz Bölgesi'nin stratejik önemi daha ciddi tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktaydı. Hem sayısal hem de organizasyon bakımından donanımlı bir orduya ihtiyaç her geçen gün kendini çok daha fazla hissettirmekteydi. Söz konusu bölgede asayiş temin etmek ve Türk ordusunun arka planını güvenlik altına almak için yeni bir teşkilatlanmaya gidilir. Bölgede bu türlü bir organizasyonu teşkil edebilecek güçte bir komutan ve ona bağlı bir ordu TBMM'nin 9 Aralık 1920 tarih 407 sayılı kararname ile kurulur. Merkez Ordusu adını alan bu birliğe Miriliva Nurettin İbrahim Paşa komuta edecektir.¹⁵

Kurulan bu yeni ordu Sivas Vilayeti, Canik, Sinop, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat müstakil livalarını içine almaktaydı. Erkan-ı Harbi Umumi'nin talebiyle İcra Vekilleri Heyeti 30 Ocak tarihinde yayınladıkları kararname ile Nurettin Paşa'ya mülki memurlara hem asayiş hem de askerliğe ilişkin hususlarda doğrudan doğruya emir verme yetkisi verilir.¹⁶ Nurettin Paşa, Merkez Ordusu'nun başında bulunduğu süre içinde günün koşullarına ve ihtiyaca göre çeşitli teşkilatlar oluşturacaktır.

Nahiyelerin kontrolüne yönelik Asayiş Mıntıkaları Teşkilatı; Rum çetelerine karşı halkın kendi çabasıyla oluşturduğu Oymak Teşkilatı; istihbarat işlerine yönelik Askeri Polis Teşkilatı; altyapıya yönelik çalışmalar yürütecek olan mevcudu gayrimüslimlerden oluşacak Amele Taburu; acemi erlerin yetiştirileceği Depo Alayları; Merkez Ordusu birliklerinin uzağında kalan sancak ve nahiyelerle güvenliği sağlamak için Asayiş Birlikleri ve Emniyet Teşkilatı ve askere alma işlerini yürütecek olan Mıntıka Komutanlıkları Merkez Ordusu'na bağlı halde organize edilmişlerdi.¹⁷

Merkez Ordusu'nun Pontusçulara karşı ilk tedbiri, ellerindeki silahları toplamak olur. Rumlardan iki farklı tavır beklenmekteydi. Ya ellerindeki silahları teslim edip Pontus Devleti kurma hayalinden vazgeçecekler ya da silah toplayan kuvvetlere karşı koyarak

¹⁵ Balcıoğlu, a.g.e., s.15

¹⁶ y.a.g.e., s.18-19

¹⁷ y.a.g.e., s.21-54

onlara karşı alınacak her türlü tedbiri meşru kılacaklardı.¹⁸ Gelişen zaman ise ikinci olasılığı gerçekleştirir.

Birinci Dünya Savaşı döneminde Çarlık Rusyasının Samsun bölgesine “*ihrac ve Rumlara i'ta ettiği*” silahlardan başka mütarekenin “*akabinde Samsun'a çıkan İngilizlerin yalnız Samsun'da Rumlara on bin silah tevzii ettiği hükümetçe malum*” ve Pontus teşkilatının kaçak suretiyle daha birçok silah “*celb ve irsal eylediği*” muhakkak idi. Bu derece silahlı güce sahip düşman bir unsurun “*ordunun ve sahil muhafızlarının arkasında kalması emniyet ve selamet-i memleketi temin etmek esas vazifesi olan hükümetçe*” kabul edilemezdi. Bunun için bu silah deposunun kaldırılmasına ve halkın silahtan arındırılmasına gerek görülür.¹⁹

Samsun Rumları hayatlarının temini ve suçlarının affı şartıyla silahlarını teslim edeceklerini bildirince Ankara Hükümeti bu şartları otoritesini yok saydığı için geri çevirerek Merkez Ordusu'ndan Samsun'un köylerinden silah toplanmasına başlanmasını ister. Orduya bağlı kuvvetlere ilk tepki Panoyat Çetesi'nden geldi. Yoğun miktarda Rum'un yaşadığı Samsun ve Erbaa'da Rumlar, silah toplama işine devam edilirse Bafra'da Rum çetelerinin merkezi olan Nebiyan'a çekileceklerini bildirirler. Bunun üzerine Erkan-ı Harbi Umumi, batıda Yunan ilerlemesinin başladığı dönemde daha ılımlı tedbirler alma yoluna giderek şimdilik silah toplama faaliyetini kısa süreli durdurur.²⁰ Ancak bu, Rumlara karşı başka önlem alınmadığı anlamına gelmez..

31 Ocak 1921'de Merkez Ordusu Kumandanlığı ve Amasya İstiklal Mahkemesi'nin aldığı ortak kararla, daha önce isimleri tespit edilmiş bulunan Pontusçuluk hareketinin önde gelen kişilerinden 75 Rum'un tutuklanması için 15.Fırka'ya ve Samsun Mutasarrıflığına emir verilir. TBMM Reisi Mustafa Kemal'den gelen bir yazılı emirle baharın girmesinden evvel Samsun bölgesindeki Pontus Meselesinin çözüme kavuşturulması; ileri gelenlerinin ve faal üyelerinin tutuklanması istenir.²¹ Yapılan yargılamalarda Samsun, Trabzon, Giresun, Ünye, Ordu v.s. bölgelerde Pontusculukla

¹⁸ Balcıoğlu, a.g.e., s.86-88

¹⁹ **Pontus Meselesi**, 4.kısım, s.1

²⁰ Balcıoğlu, a.g.e., s.86-88

²¹ y.a.g.e., s.90-94

ilgilenen Rumlar ile onlara yardım ve yataklık yapan Türkler gerekli cezalara çarptırılırlar.²²

Pontuşçuluk hareketinin merkezi konumundaki Samsun'da yapılan tutuklamalar ayrılıkçı hareketin beynini çökertmeye yönelik olduğundan bu harekete dahil olanlar büyük bir tedirginliğe düşerler. Gerek Samsun Metropolithanesi'nde ve gerekse Merzifon Amerikan Koleji'nde ele geçirilen belgeler durumun vahametini ortaya koymaktaydı. Türkçe öğretmeni Zeki Bey'in Amerikan Koleji'nde öldürülmesi dikkatleri bu okula yönlendirmiş ve bu okulun faaliyetlerini açığa çıkartacak baskının yapılmasını beraberinde getirmişti. 5.Fırka tarafından yapılan aramada Pontus Kulübü yönetmelikleri, Yunan bayrakları ve pek çok evrak ele geçirilir. Trabzon'da pek çok Rum'un başlarında Trabzon Metropolidi olduğu halde örgütlendikleri kolejde ele geçirilen belgelerle sabit olunca Trabzon'daki yetkililere duyuruda bulunularak burada da tutuklamalar başlatılır.²³ Trabzon Metropolit Merkezleri de basılarak Müdafaa-i Meşruta Komitesi'nin ihtilal belgeleri ele geçirilir.²⁴

Kulübün Rum üyeleri tutuklanırken Amerikalılardan ikisi dışında hepsi ifadeleri alınarak sınır dışı edildiler. Ele geçirilen evraklardan anlaşılıyordu ki Amerika Birleşik Devletleri, Pontuşçu faaliyetleri yakından desteklemiş ve bu amaç doğrultusunda yaklaşık olarak iki milyon dolar harcamıştı.²⁵

İstanbulu ve İzmirli papazların bölge halkını zehirledikleri anlaşılmıştı ve 9 Şubat 1921 tarihli bir kararla bunlar sınır dışı edilirken Samsun Metropoliti Eftimos ile Başrahip Platonmatnos da İstiklal Mahkemesi'ne verilirler.²⁶

Silah toplama ve tutuklamalar yanında tehlikeli görülen yerlerde amele taburlarına asker toplama yoluna gidilerek eli silah tutanların emir altına alınması da sağlanmaya çalışılıyordu. 12 Ocak 1921 tarih ve 2082 sayılı emirle Samsun ve Ordu Sancaklarının bütün kasaba ve köyleri Hıristiyan halkının 16-50 yaş arası, eli silah tutanların Amasya,

²² Pontus Meselesi, s.5-6

²³ Balcıoğlu, a.g.e., s.95

²⁴ Pehlivanlı, a.g.m., s.102

²⁵ Balcıoğlu, a.g.e., s.90-94

²⁶ Pehlivanlı, a.g.m., s.102

Tokat, Şarkî Karahisar livaları dahiline sevkinin gerekti bildirilir. Ayrıca bu emirde 1317 (1901) doğumlarının silah altına alınarak amele taburlarına sevk edilmesi; bunun için Samsun'dan gelenlerin Amasya'da, Ordu'dan gelenlerin Şarkî Karahisar'da toplanması; sevkiyat işinde titizlik gösterilerek kayırmalara ve firarlara meydan verilmemesi isteniyordu.²⁷

Askeri tedbirlerin dışında doğrudan gazeteler yoluyla Rumlara yönelik olarak başladıkları ayrılıkçı faaliyetlerden vazgeçmeleri hususunda duyurularda bulunuluyordu. Dahiliye Vekaleti gayrimüslim halka yönelik yayınladığı bir beyannamede yüzlerce yıl bir arada yaşamış oldukları Türk milletine ihaneti bırakmaları gerektiği ve silahlarını teslim etmeleri ilan ediliyordu. Beyanname sureti şu şekildedir:

“Asırlardan beri hükümetin cenah-ı atıfesinde her türlü refah ve saadete nail olmuşken size dost görünen fakat hakikatte hem bu milletin, hem de aynı zamanda sizin düşmanınız olan haricin te'siratına kapılarak memleketin ziraat ve ticaretine nafi bir asır iken civarınızdaki İslam köylerini yakmak, ahalisini öldürmek ve ateşe atmak suretiyle etrafa harabi saçdınız. Hayat mücadelesine girişen Türk milleti cephede meşgul iken sizler düşmanların hesabına vatana karşı silah itimal ettiniz. Ve bu harekatınıza karşı hükümet icab eden tedbir-i askeriyeye başlayacaktır. Ancak kan dökülmesine sebebiyet vermemenizi son defa olmak üzere size ihtar etmeyi vazife-yi insaniyeden add iderek bir hafta zarfında bilakayd-ü şart Bafra, Çarşamba, Ladik, Erbaa, Havza, Vezirköprü hükümetleriyle rast geleceğiniz müfreze-yi askeriyeye arz-ı (...) suretiyle memleketin kanununa (...) sizi davet eylerim.”²⁸

Bu beyanname üzerine ancak birkaç silahsız Rum teslim olmuştu. Diğerleri “kamilen şekavet ve isyanda temerrüd eylemişler”di. “Cürum ve cinayetle ferden alakadar olduğuna dair” hakkında bir şikayet olmayanlardan silah altında bulunanlar asker edilerek “mahal-i müretteblerine” ve diğerleri dahile sevk edilmiş ve hakkında şikayet olanlar ise “mühakim iadesine tevdi” olunmuştu.²⁹

²⁷ Yazıcı, a.g.e., s.141

²⁸ Pontus Meselesi, s.3-4; Açıksöz, 15 Şubat 1921

²⁹ Pontus Meselesi, s.4; Açıksöz, 15 Mart 1921

Bütün bu uygulamalardan tedirgin olan Pontusçular, silahla karşılık vererek ilan edilmemiş bir savaşı başlatmışlardı. Hükümetin bu haklı talebine Rumlar önem vermemiş ve hükümete rızalarıyla hiçbir silah teslim etmemişlerdi. Verilen sürenin bitiminde “*heyet-i mahsusa marifetiyle*” aramalara başlanmış ve silahını vermeyen birçok Rum dağlara firar edip eşkiyaya katılmışlardı. Aramalara sonucunda Samsun ve Amasya havalisinde yerleşik Rumlardan iki bini geçen silah ile bir milyon iki yüz bin fişenk toplanmıştı. Aramalara esnasında ırz can ve mala kesinlikle dokunulmamasına ve buna cesaret edeceklerin istiklal mahkemesince cezalandırılacakları “*memur heyetlere ve müfrezelere*” emredilmiş; bu husus temin edilmişti.³⁰

Rum çeteleri Türk köylerini basmaya yine devam etmekteydiler. Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı tarihten Eylül 1920’ye kadar geçen süre içerisinde Rum çeteleri yalnız Samsun çevresinde 699 kişi öldürmüş, 59 kişiyi yaralamış, 15 kişiyi de dağa kaldırmış, 13 Türk kadını kirletmiş, 41 köy ile 26 çiftlik ve değirmeni yakmışlardır.³¹

Sıcak çatışma ve ilerleyen süreçte Batı Cephesi’nde doğacak gelişmeler her türlü tedbiri haklı göstermekteydi. Rum ahalinin silahlarını teslimden “*emtina’ etmiş olması*” ve eşkiya çetelerinin günden güne çoğalması hükümeti yeni “*tedabir ittihazına sevk*” ve mecbur kılacaktır.³²

³⁰ Pontus Meselesi, s.1

³¹ Pehlivanlı, a.g.m., s.106-107

³² Pontus Meselesi, s.2

III.C.)Tehciri Zorunlu Kılan Gelişmeler

TBMM Hükümeti'nin genel Yunan taarruzu sırasında had safhaya varan Rum ayaklanması ve şekavetine kayıtsız kalması mümkün değildi. Batı Anadolu ve güneyde savaşlar devam ederken Karadeniz'de yaşanan asayişsizliğin bir şekilde son bulması gerekmektedir. Nebiyan Bölgesi'ndeki Rumlara karşı askerî hareket devam ederken, buradaki Rumlara ilgili daha köklü tedbirler alınması için çalışmalar yapılıyordu. Zamanın gösterdiği ise, alınan önlemlerin yetersizliği ve her geçen gün artan eşkıyalığın dozu idi. Belirli tarihlerde doğmuş olan eli silah tutan genç Rumlara amele taburlarına alınarak etkisiz hale getirilir. Ancak tehlike oluşturabilecek güçte Rum nüfus halen Karadeniz sahili ve kırsal kesiminde yaşamaktaydı. Tehlikeyi ber-teraf edecek radikal karar aylar öncesinden tartışılmaya başlanmıştı. Fakat Dahiliye Nezareti'nin önerisi TBMM'ce reddedilmişti.

İlkbahardan önce bitmesi beklenen eşkıyalığın artar şiddette devam ediyor olması, huzursuzluğun en çok yaşandığı Nebiyan-Kocadağ mıntikasına yönelik kesin çözümü zorunlu kılıyordu. Bu konuda, 6 Mayıs'ta Nurettin Paşa'nın, 15. Fırka'ya Ümraniye'den gönderdiği yazıda asayiş devamlı şekilde bozan Nebiyan-Kocadağ ve civarındaki Rumlara bir daha eşkıyalık yapmalarını önlemek için köylerini oralardan kaldırmak fikrinde olduğunu bildirir. Rumlara Bahire kazasındaki ve Nebiyan-Kocadağ mıntikasındaki, hıyanetleri kesinlik kazanmıştı Bahire kazası, Bünyan ve Kocadağ mıntikası dahilindeki Rum köyleri ahalisinin tamamen dahile sevkleri; bunların nüfusu, nerede ve nasıl yerleştirileceği hakkında firkanın görüş bildirmesi isteniyordu.³³ 15. Fırka Komutanı, 16 Mayıs'taki cevabî yazısında Nebiyan'daki Hıristiyanların nakli ve yerlerine İslamlara yerleştirilmesi kararından memnun olduklarını belirttikten sonra, bölgenin stratejik konumu ve devam eden askerî hareket sırasındaki durumu ile ilgili bilgi verdi. Fırka Komutanı bir çıkarma hareketinin Samsun'dan daha çok, Nebiyan'ın karşısında bulunan Engiz'e yapılacağını belirtmekteydi. 25 Nisan'da başlayan askerî hareket sırasında, bölge Rumlara'nın "*Burası Yunanistan olacaktır. Türkler burada ne işiniz var?*" şeklinde tezahüratta bulunduğunu belirten Fırka Komutanı, Nebiyan

³³ ATASE, 1112, 101, 2

üzerinde itaat eden iki köyün dışında (Kozalar, Domuzağılı) Kocadağ Bölgesi'ndeki diğer köylerin de tahrip olunduğunu bildirmekte; bölgede Rumlardan boşalan yerlere Türklerin yerleştirilmesi, Nebiyan'a bir nahiye teşkilatı yapılması, geçici olarak bir bölük asker yerleştirilmesi ve birkaç İslam köyünün birleştirilmesi halinde, bozguncu girişimlere fırsat verilmeyeceğini ifade etmekteydi.³⁴

Yörenin her köşesine ulaşılamaması ve toplanan Rumların da kaçarak çetelere katılması huzursuzluğun artmasına yol açmıştı. Kesin çözüm olarak uygulanması planlanan tehcir, sadece kırsal kesimi değil, şehirleri de kapsamalıydı. Pontusçu faaliyetlerin finansal desteğini şehir merkezinde oturan Rum tüccarlar karşılamaktaydılar. Fakat yerli mülki amirler sert politikadan kaçınmakta ve bu sebeple de askeri görevlilerle sürekli çatışmaktaydılar.

Silahlarını teslim etmemekte direnen ve Türklere karşı saldırılarını yoğunlaştıran Pontusçuların maddi ve manevi bakımdan hamisi olan Samsun'daki Rumların bölge dışına sürgün edilmeleri için çalışmalar yapılmaya başlanması özellikle Samsun'da ikamet eden Kayserili Rumları hedef almaktaydı. Öncelikle Pontusçuluğun Samsun'daki merkezi Kadıköy Mahallesiindeki Kayseri kökenli Rumların, geldikleri yerlere gönderilmeleri kararlaştırılır. Bunlar arasında şehrin en zengin Rum aileleri de bulunmaktaydı. Bu kararla birlikte Samsun'daki yetkililer arasında da sürtüşmeler, görüş ayrılıkları ortaya çıkar. Yerli mülki amirler yumuşak politika izlenmesini dilerken askerî yetkililer sertlik yanlıydılar. İçlerinde mutasarrıf, müftü, belediye reisi, şehrin eşrafı, zenginleri olduğu halde bir kısım halk, Rum sürgününe karşı çıkıyorlardı. Başlarında Tetkik Heyeti Amiri Şevket olan bir diğer grup yetkili de, vatan için koşup gelen subay ve ailelerinin otel ve han köşelerinde sefalet ve perişanlık içinde buldukları, Rumların ise rahatlık içinde yaşadıkları halde, Türklük aleyhinde buldukları gerekçesiyle sürgün edilmelerini istiyorlardı. Rumların sürgününe karşı çıkanlar daha etkiliydiler. Tetkik Heyeti Amiri Şevket, 1 Mayıs tarihli yazısında ileride kendisine zarar gelebileceği korkusuyla Rumları Tahliye mıntkasında, temdid suretiyle pek çok Rum'un bulunduğu

³⁴ Balcıoğlu, a.g.e., s.107

belirtilen yazıda “Ordu’dan Samsun’a bir memur gönderilmesi halinde, ne derece himaye edildiğini öğrenebilirsiniz” deniliyordu.³⁵

Bölgedeki Pontus çetelerinin etkisiz hale getirilememesi ve Yunan ordusunun Samsun bölgesine çıkarılması yolunda geliştirilen savaş stratejisi karşısında alınabilecek en radikal çözüm bölgedeki eli silah tutan Rumların daha güvenli ve emin olan iç kısımlarına nakledilmesi olmasına rağmen, TBMM Hükümeti başlangıçta böyle bir tedbire karşı çıkıyordu. Mayıs 1921’de Yunan ordusunun Karadeniz sahillerine asker çıkarma ihtimalinin artması üzerine, sahil kesimlerinde yoğun olarak yaşayan Rumların düşmana dayanarak teşkil etmesini önlemek amacıyla 29 Mayıs 1921 tarihli Dahiliye Vekaleti’nin eli silah tutan Rumların iç bölgelere sevk edilmesi isteğini, TBMM Hükümeti 5 Haziran 1921 tarihli toplantısında uygun görmemiştir. Bunun üzerine tekrar hükümete başvuran Dahiliye Vekaleti; Karadeniz’de faaliyete geçen Yunan donanmasının Rumların yoğun olarak bulunduğu Samsun, Ordu, Giresun, Sivas gibi şehirlerimize saldırması halinde, Rumların hem katliam yapabileceklerini, hem de düşmanın işgalini kolaylaştıracaklarının kuvvetle muhtemel olduğu belirtilmekte ve çare olarak Karadeniz sahilindeki eli silah tutan Rumların 40 km iç kısımlara nakillerinin Genelkurmay Başkanlığı ve Merkez Ordusu Kumandanlığınca zaruri görüldüğü gibi, Giresun ve Sinop Mutasarrıflıklarınca da yapılan müracaatlarda, Yunanlıların şehre saldırmaları veya topa tutmaları halinde ahalinin bir ferdinin bile kurtulmasına imkan bulunmadığı, bu sebeple halkın iç kısımlara çekilmesine müsaade edilmesinin istenildiği belirtilmekte ve bu sebeple 5.6.1921 tarihli kararın tekrar gözden geçirilmesi istenmekteydi.³⁶

Merkez Ordusu Komutanı söz konusu yazının altına koyduğu “*temdid edilmişlerin tahliye edilmemesi doğru olur*” ifadesiyle sürgün konusunda daha ılımlı görüşü benimsediğini gösterir. Tetkik Heyeti Amiri ise, orduya sık sık gönderdiği yazılarda, Samsunluların din kardeşleri boğazlanırken, Rumların ferah yaşamalarından üzüntü duyduklarını³⁷ belirtiyordu. Yine Rumları himaye eden olduğunu bildirerek, bu durumun subay ve memurların hoşnutsuzluğuna neden olduğunu vurguluyordu. Bu durum

³⁵ Balcıoğlu, a.g.e., s.112

³⁶ y.a.g.e., s.44

³⁷ ATASE.1160,11,11-4

karşısında Ordu Komutanı Nurettin Paşa, Şevket Bey'e Rumları himaye edenlerin isimlerini bildirmesini, kapalı yazmanın doğru olmadığı uyarısında bulunur.³⁸

Tetkik Heyeti Amiri'nin Samsun'daki durumu içeren 10 Haziran tarihli yazısında Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Efendi, eski mebus Servet ve Naci, tüccardan Yelkencizade Şükrü ve Mehmet, Lütfi, Aldıkaçtızaade Rüştü Efendi, Hafız Mehmet'in kardeşi Ahmet Efendi, ayrıca Alemdarlar, Golilar, Yelkenciler de Rumları himaye eden Samsunlular olarak bildirilir. Açıklamaya göre bunlar, Rumlar aleyhine hareket eden memurlara baskı yapıyorlardı. Nitekim, Merkez memuru Sami Bey, Rum düşmanı olduğu için bunlar tarafından azlettirilmişti. Mutasarrıf, Jandarma Tabur Komutanı tarafından Rumlarla işbirliğinde bulunmakla itham ediliyordu. Rum ileri gelenlerinden Horzamanoğulları, Döllüoğulları, Urunoğulları'nın Karahisar'a sevki ile ilgili ordu tarafından verilen emrin yerine getirilmediğini belirten Şevki Bey, Samsun'da Rumların ve Amerikalıların sözleriyle hareket etmeyecek bir hükümete ihtiyaç vardır demektedir. Sürgün edilmesi kararlaştırılan Rumlar, Amerikalıların da teşvikiyle yaptıkları dükkan kapatma eylemine devam ederlerken, Ankara Hükümeti'ni Rum sorununu kökünden çözmek gerektiğine inandıran gelişmeler olur.³⁹

Rumlardan kaynaklanan bir takım girişimler, bunların sürgün edilmesinin ne kadar gerekli olduğunu gösterir. Haziran başında Amasya ve Samsun'da dağıtılan boykotaj beyannameleri ve Türk ileri gelenlerine suikast yapılacağı haberleri, Merkez Ordusu'nun dikkatini bir defa daha Rumlar üzerine çevirir. Yine, iç bölgelere sevk edilme kararına karşı çıkan Rumlar, dükkanlarını açmayarak bu kararı protesto eder; Yunan Torpidosu'nu gördüklerinde sahilde toplanır ve ancak askerle dağılmaları mümkün olur.⁴⁰

Yörede yaşanan asayişsizlik ve çetecilik faaliyetleri işgal tehdidiyle birleşince kesin çözüm için tehirci isteyen gerek askeri ve gerek mülki yetkililerin kararını destekleyecek olaylar zinciri çok kısa süre sonra başlayacaktı. Mayıs ayından itibaren Yunanlılarca sahillerin bombalanmaya başlanması ve bunu gören yerli Rumların taşkınlıkları

³⁸ Balcıoğlu, a.g.e., s.113

³⁹ y.a.g.e., s.113

⁴⁰ y.a.g.e., s.116

arttırması, Mecliste tartışılan ve fakat çözüme kavuşturulamayan tehcir konusunun karara bağlanmasını ve uygulanmaya konulmasını hızlandırır.

III.D.)Karar Anı

Doğu Cephesi'nden ve Rusya'dan gönderilen silah ve malzemenin geçirildiği yollar üzerinde, düşman bir unsurun bulunması Batı Cephesi'ni olumsuz yönde etkiliyordu. Yunanlıların Batı Cephesi'nde taarruz hazırlıkları ile birlikte, hem Doğu Cephesi'nden hem de Rusya'dan getirilen silah ve malzemenin ikmal noktalarından en önemlisi olan Karadeniz sahillerinin, Yunan Donanması tarafından ablukası söz konusu olur. Erkan-ı Harbi Umumi, 6 Haziran tarihli yazısında bu hususun dikkate alınarak daima hazırlıklı bulunulmasını istedi. Ayrıca, bu sırada Merkez Ordusu Komutanlığı, güvenilir kaynaklardan Yunanlıların Samsun civarındaki Türk kuvvetlerinin mevcudu ile ilgili araştırmalar yaptığına dair haber almıştı.

Samsun'a bir çıkarma söz konusu olduğu için ivedi olarak tedbir almak gerekiyordu. Aynı günlerde Giresun civarı sahilinde, 4 torpidolu bir Yunan donanması tehdit unsuruydu.⁴¹ 7 Haziran'da Yunan kruvazörü Kilkis, Ankara Hükümeti'nin başlıca giriş limanı olan İnebolu'yu bombaladı. Daha önce 2 Haziran'da Samsun Rumlarını ümitlendiren bir Yunan torpidosu Erikli'ye gelmiş, Samsun'a ateş etmiş ancak karşılık verilince gerilemişti. Dokuz Yunan gemisinin daha Karadeniz'e hareket ettikleri haber alınmıştı.⁴²

İnebolu'nun bombardımanında dikkat çeken nokta, atılan bombaların Ziraat Bankası ve Gümrük Dairelerinin mevkiilerini kolayca bulması idi. Bu, civardaki Hıristiyanların casusluk ettiklerine bir kanıt olarak kabul edilir. İnebolu'ya yakın bir Rum köyü Patrikasi(?) ahalisinin geceleri kayıklarla denize açılıp düşmanla temasta bulunmuş

⁴¹ Balcıoğlu, a.g.e., s.114

⁴² "Paris'ten alınan telgrafta göre Yunan torpidoları Karadeniz'e kapalı emirnamelerle hareket etmişlerdir. Karadeniz Yunan Sefain harbiyesinin faaliyeti tezabir etmiştir. Torpidolar Kemalistlere mühimmat nakleden bir çok yelken sefineleriyle iki Türk vapurunu tevkif etmişlerdir bu faaliyet Kemalistlerin mühimmat tedarikatını duçar-ı müşkülât eylemiştir." (Yeni Asır, 18.7.1921)

olabileceği muhtemel kabul ediliyordu ve bu bölge Rumlarının topluca dahile nakilleri Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne iletiliyordu.⁴³

Gelişen olaylar ve Dahiliye Vekaleti'nin müracaatı üzerine 12 Haziran 1921 tarihinde toplanan TBMM hükümeti, Yunan donanmasının Karadeniz'de artan faaliyeti ve İnebolu'yu bombardıman etmesi sebebiyle, Samsun'a asker çıkarma ihtimalinin kuvvetlendiği kanaatine vararak, sahildeki 15 yaşından 50 yaşına kadar eli silah tutabilen Rumların iç kısımlara nakline karar verir. Bu kararın 16 Haziran 1921 tarihinde Merkez Ordusu Kumandanlığı'na bildirmesi ile uygulamaya başlanır.⁴⁴ TBMM'nce kabul edilen kararda şu gerekçeye yer veriliyordu:

“...Yunan donanmasının Ereğli'yi ve ahiren İnebolu'yu bombardıman etmesi ve geçen gün de Averof'la diğer Yunan torpidosunun Bartın şark-ı şimali istikametine seyretmesi gibi hadisatla düşman tarafından bütün sahillerimize de Rumlardan milletimiz aleyhine istifadeye kalkışması, müdafaa-i memleket için fevkalade tedabirlerin ittihazını istilzam eylediğinden 12 Haziran 37 tarihinden itibaren Karadeniz sahilindeki bütün şehirlerin muntaka-i harp ilanı taht-ı karara alınmıştır...”⁴⁵

Elcezire Cephesi ve İkinci Kolordu Kumandanlığı'na, Erkanı Harbi Umumiye Riyaseti'ne, Dahiliye Vekaleti'ne, Sivas ve Elaziz Vilayetlerine; Malatya, Canik, Ordu, Giresun, Tokad, Karahisarşarki ve Ergani Mutasarrıflıklarına, Tokad Mevkii Kumandanlığı'na, Sivas ve Elaziz Muntaka Kumandanlığı'na, 10. Fırka ve 27. Süvari Alayı Kumandanlıklarına 19-6-337 tarih ve 2245 numara ile yollanan emirde “*Sahil sancaklarından dahile sevk edilmekte bulunan ve eli silah tutan Rumlar Ergani madeni Malatya Maraş sancaklarına Sivas'tan Gürün ve Darende kazalarına*”⁴⁶ “*Samsun ve Ordu sancaklarının bilumum kasaba ve karyesinde meskun Hristiyanların eli silah tutanlarının*” ise Amasya, Tokad, Karahisar-ı şarki livaları dahiline “*nakl ve iskan*”

⁴³ ATASE 1112, 87, 87-2

⁴⁴ Sarımay, a.g.m., s.45

⁴⁵ Çapa, a.g.e., s.115-116; Balcıoğlu, a.g.e., s.116

⁴⁶ “*Bahr-ı siyah savahili harp muntakası: ahali Muhiddin Paşanın emriyle dahile nakl olunuyor. Bahr-ı siyah Türk ordusu Başkumandanı Muhiddin Paşanın kararıyla İnebolu, Erikli, Ordu, Ekine, Samsun ahalisi Asya-i Suğra dahiline nakl edilmişlerdir. Bütün bu savahil harp muntakası add edilmiştir.*” (Yeni Asır -22/7/1921) (Ayrıca bkz. Pontus Meselesi, kısım.4 s.7)

olunacakları⁴⁷; ordunun Rumları olabildiğince ayrı ayrı yerleştirmesi; nakiller esnasında “fırarlarına meydan” verilmemesi ve fakat “emniyet ve selametle gidecekleri mahallere kadar isal etmek ve hiçbir suretle” kanuna aykırı hareket edilmemesi “iskan edilecekleri mahallerde dahi fırarlarına” müsaade etmemekle beraber “hal ve hareketleri murakabe altında tutularak hiçbir fenalıklarına mahal verilmemesi” sorumlu “memurin-i mülkiyeye” emredilir. Bunlardan hiçbir “ferd-i ordunun malumatı olmaksızın iskan ve idame edildiği mahalden diğer bir mevkie nakl olunamayacaktır. Bir lüzum ve suret halinde esbab-ı mucibesiyile orduya bildirilerek alınacak cevaba göre hareket olunacak(;)... Hükümetçe ikametlerine tahsis edilen mahalden firar edenler derdest olunarak haklarında takibat-ı kanuniye yapılacaktır” Bundan sonra kaçmaya kalkışan her şahsın memleketteki aile fertleri de nakillere dahil olacak; Müslüman dahi olsa kaçakların cezaları uygulanmak üzere orduya ve bağlı buldukları kazaya iletilecekti.⁴⁸ Bu nakil ve iskanda jandarma yardımcı olmakla beraber, asıl sorumlu olanlar mülkî amirlerdi⁴⁹

Nurettin Paşa 28-6-337 tarih 2497 numaralı emrinde ise, erkekleri dahile naklolmuş Hıristiyan kadın ve çocukların can, mal, ırz ve namuslarının her türlü saldırıya karşı korunması Erkan-ı Harbi Umumi Riyaseti’nin emrine atfen tebliğ olunmaktaydı. Ayrıca on beş ile elli yaşları haricinde bulunan fertlerin ve bilhassa kadın ve çocukların nakli “caiz olamayacağı gibi sevk olunanların memleketlerinde kalan emval-i gayri menkule ve menkulesine tecavüz ve hin-i gayri meşru’ intifa’ mahiyetinde”ki her türlü hareketin yasaklandığı “Bu hususda su’istimal ve terahi ve müsamahası görülecek bilumum memurin ve efradın ağır surette cezaya duçar edileceği” net bir dille ifade edilir.⁵⁰

Samsun Mutasarrıflığı’ndan ve 10. Fırka Komutanlığı’ndan çekilen telgraflarda ise, gösterilen titizliğe rağmen bazı asker kaçaklarının ve sevke tabi Rumların evlerde saklandığı bildirilerek, bunların da dahile sevki; saklayanların İstiklal Mahkemesi’ne verilmesi müsaadesi istenir. Bunun üzerine Merkez Ordusu Komutanlığı’nın yayımladığı 5 Ekim 1921 tarihli tebliğde sevk ve nakil sırasında evlerinde Rumları veya asker kaçaklarını saklayanlara 24 saat mühlet verilerek teslim olmaları istentri. Aksi halde

⁴⁷ ATASE 112, 84, 84-1

⁴⁸ Pontus Meselesi, kısım.4, s.6

⁴⁹ Sarımay, a.g.m., s.45-46

⁵⁰ Pontus meselesi, s.7

şüpheli Hıristiyan, İslam evleri aranarak cins ve mezhep ayırt edilmeksizin onların da sevke tabi tutulacağı bildiriliyordu .⁵¹

Merkez Ordusu Kumandanlığı'na 4 Teşrinievvel 37 tarih ve 1028 numara ile Mutasarrıf Sezai Beyin yolladığı yazıda “*Emsalleri dahile sevk edildiği halde kendi ve diğer aileler nezdinde ihtifa eden eşhasın derdestlerinde bunları ihfa eden ailelerin de birlikte dahile sevkleri; Seneleri 15 ile 60 arasında olup da dahile nakl edilmiş iken esnayı rahadda veya ikamesi emr olunan mahalden firar ile kendi aileleri veya başka aileler nezdinde ihtifa eden eşhasın derdestinde ihfa eden ailelerin de birlikte beray-ı muhakeme ve tecziye istiklal mahkemesine sevkler.*” talep edilmektedir.

Dahile sevk edilen Rumlara, daha sonra isterlerse aileleriyle beraber gitmek imkanı da verilmektedir.⁵² Nakle tabii tutulan Rumlara işlerini düzenlemeleri için yeterli süre verildiği gibi tüm mal, eşya ve nakliye vasıtası temin etme konusunda tamamen serbest bırakılırlar. Yollarda güvenliği sağlayacak muhafız gücü oluşturup, konaklama yerleri yaya gidenlerin yürüyüşleri göz önünde tutularak seçilir.⁵³ Jandarma karakolları mıntıklarında bulunduğu sürece kabilelerin güvenliğinden sorumlu olacaklardı.⁵⁴

Diğer taraftan TBMM Hükümeti çeşitli bölgelere sevk edilen Rumlar içinde muhtar durumda bulunanların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere, TBMM Hükümeti kararıyla 5 bin lira ayırır. Bu para “*Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti*” tarafından tahsisat talep edilen bölgelere gönderilir.⁵⁵

⁵¹ Yazıcı, a.g.e., s.142

⁵² y.a.g.e., s.142

⁵³ Sarıay, a.g.m., s.49

⁵⁴ “*Mevcut jandarma kuvvetiyle gayri Müslim efrad-ı askeriyenin nakil ve sevk cihetine sa'y ve gayret edilmekte olup, Maçka kazası merkezinden itibaren Zigana'ya kadar olan şosenin etrafı Rum karyeleriyle mahdud bulunduğundan mevaki-i mezkûrede bulunan Rum eşkiya ve anasırı tarafından vukû-u melhûz bir taarruz ve tecavüze meydan verilmemek ve jandarmaya kuva-i... olmak üzere bir nizamiye müfrezesinin Maçka ve Hamsiköy mıntikasından bulundurulması hususu, Maçka Jandarma Bölüğü Kumandanlığının 17.7.37 tarihli raporunda işâr ve ifade olmağla icrâ-yı icâbına müsaade ve Alay mıntıkası Zigana dağının zirvesine yakın mahalde hitam bulunduğundan ve onlardan öte taraf mıntika Gümüşhane livasına aid olduğundan sevkedilecek kabilelerin Zigana karakolunca teslim alınması ve mezkûr karakolun ona göre takviyesi hususunun Gümüşhane Mutasarrıflığı'na işâr buyurulması marûzdur*” .Çapa, s.118

⁵⁵ Sarıay, s.49

Yolda hastalananlar tedavi edilmek üzere hastanelere kabul olunur. Para ve kıymetli eşyalarını, yollarda güvende olamayacağını düşünen bazı Rumlar beraberlerindeki memurlara teslim etmiş ve gittikleri yerlerde emanetlerini geri almışlardır. Öyle ki, nakil esnasında muhafızlarından gördükleri iyi muameleye karşılık memnuniyetlerini gösterir mazbatalar gönderen Rumlar da olmuştur.⁵⁶ Ancak yüzlerce insanın kısa sürede bir bölgeden başka bir bölgeye taşınması esnasında kaçınılmaz olumsuzluklar da yaşanır. Bunlardan en önemlisi kararın uygulandığı ve kabilelerin taşınmaya başlandığı ilk gün gerçekleşmişti.

III.D.1.)Kavak Vakası

Kararın alınmasıyla birlikte Samsun, Bafra ve Alaçam şehirlerindeki 15 ile 50 yaş arasındaki erkeklerin tutuklanmasına başlanır. Ertesi gün, ilk göçmen kafilesi 841 mevcutla iç bölgelere gitmek için Samsun'dan yola çıkarıldığında ilk durak yeri olan Kavak'ta Türk kaynaklarına göre Rum çetelerinin, Rum kaynaklarına göre Türk muhafızlarının ateşine maruz kalır. Çeteler tarafından bir iki kabile, taarruzla dağıtılır; gerek muhafızlardan ve gerek sevk olunanlardan ölüme sebebiyet verilmiş olduğu gibi asker nakli de sekteye uğratılmıştı.⁵⁷

10. Piyade Fırkası Kumandanı İsmail ile Mutasarrıf Sezai, Merkez Ordusu Kumandanlığına yolladıkları 20-6-37 tarihli telgraflarında olayın nasıl cereyan ettiğini bildirmekteydiler. "...Samsun'dan Kavak'a müteveccihen sevk olunan 766 kişilik Rum kafilesi muhafızlarıyla birlikte Ciniş dağlarına muvasalat eyledikleri sırada civar tepelerde bulunan eşkıya tarafından üzerlerine ateş..." açılması üzerine yaşanan çatışma ve kargaşadan yararlanarak pek çok Rum'un firar ettiğini; bir kısmının öldüğünü, bir kısmının yaralandığını ve muhafızlardan da ölü ve yaralı olduğunu dile getiriyorlardı.⁵⁸

Kumandan İsmail'in Merkez Ordusu'na olayla ilgili yolladığı bir diğer telgrafta yapılan tahkikatın neticesi bildirilmekteydi. 23-6-37 tarihli şifre yazısında "20-5-37

⁵⁶ Pontus Meselesi, s.2

⁵⁷ Pontus meselesi, kısım.4 s.2; Ayrıca bkz. Balcıoğlu, a.g.e., s.117 ve Sarıнай, a.g.m., s.46

⁵⁸ Pontus Meselesi, s.19

Samsun'dan dahile sevk olunan Rum kafilesine Çiniş sırtlarında taarruz eden Rum eşkiyası dolayısıyla kafilede tehdit eden vukuatın tahkiki için” Canik Mutasarrıflığı ve firkadandan ortaklaşa Çiniş'e yollanan heyetin araştırmaları sonrasında söz konusu kafilenin Çiniş sırtlarından sevk edilen Rumları kurtarma maksatlı ateş altına alınarak bir kargaşalığın yaratıldığını ifade etmekte; eşkiyanın civardan gelen sesler üzerine bölgeye gelen yardımcı kuvvetlerin yardımıyla dağıtılabilirdiğini sözlerine eklemektedir.⁵⁹

Haziran ayı içerisinde yapılan sevklerde de benzer olaylar meydana gelir. Yaşanan bütün baskınlar sadece Rum çetelerince gerçekleştirilmiyordu. Muhafızların tutumundan istifade eden Türk çetelerinden Topal Osman Çetesi ile Tokat yöresindeki Şaki Ali Çetesi de kafilelere saldırarak zayıat verdirmektedirler.⁶⁰ Hatta Rum kaynakları Kavak baskının da Topal Osman tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmektedir. Yerasimos'a göre, Samsun Valisinin şehre girişini yasaklaması üzerine Topal Osman Validen oç alma amacıyla böyle bir baskın düzenleyip zayıat verdimişlerdi. Yola çıkan diğer kafilelerin da aynı türden saldırılara maruz kalmaları tamamen Türk çetelerine bağlanmaktaydı.⁶¹

Pek çok insanın ölmesine ve Rum'un firar etmesine neden olan bu olay esnasında firar eden Rumların bulunması, muhafızlardan da ölenlerin olması baskının Rum çetelerince yapıldığı ihtimalini daha kesinleştirmektedir.⁶² Nitekim çetelerin civar Rum köylerinde konuşularak saldırıyı gerçekleştirmeleri, Türk ordusunun güvenliğe yönelik uygulamasını ber-taraf etme amaçlı bir girişimdi.

Bu durum karşısında Dahiliye Vekaleti, Karadeniz şeridindeki Rumların sürgününün ordunun güvenliği için alınmış bir tedbir olduğunu; saldırılara meydan verilmemesi ve verilen emirlere aykırı hareket edenlerin derhal azlini ve haklarında kanuni işlem yapılmasını 25 Haziran tarihli yazıyla yetkililere bildirir. Bu yazıdan sonra Rum kafilelerine karşı eskisi gibi bir saldırı söz konusu olmaz.⁶³

⁵⁹ Pontus Meselesi, s.19

⁶⁰ Balcıoğlu, a.g.e., s.117-118

⁶¹ Yerasimos, a.g.m., s.66-67

⁶² ATASE 112 68, 88-1

⁶³ Balcıoğlu, a.g.e., s.117-118

Saldırıların son bulmasında kuşkusuz bu yazı dışında daha kesin tedbirlerin de etkisi bulunmaktadır. Kavak olayının faillerinin o bölgede bulunan köylere sığınarak eşkıyalık yapan çeteler olduğunun netleşmesi tehcir sınırlarının genişlemesini beraberinde getirir.⁶⁴

Nitekim Kavak bölgesi stratejik açıdan özen gerektirmekteydi. 15. Fırka, 1919'da Samsun'da konuşlandırıldığından 1921'de Batı Cephesine intikaline kadar özellikle Anadolu içlerine yabancı kuvvetlerin sızmasını önlemek için Kavak'ta bir savunma hattı oluşturmuştu. Bunun için her işgal tehlikesi ortaya çıkışında 45. ve 38. Alayların birlikleri buraya kaydırılarak Kavak tahkim edilmişti. Samsun'un işgal edilebileceği tehlikesi karşısında 15. Fırka, Samsun'daki ambarlarda bulunan silah, cephane ve mühimmatı Kavak'a naklederek buralardaki silah ambarlarında muhafaza etmişti.⁶⁵

Dahiliye Vekaleti, TBMM Hükümeti'ne yaptığı 29 Haziran 1921 tarihli müracaatta Rum nüfusunun yoğun olarak bulunduğu Samsun'un Nebiyan ve Kocadağ taraflarında bir kuvvet çıkarma hareketi halinde çetelerin kuvvetlerimizi arkadan vurmaya hazırladıkları, eli silah tutan Rumların iç kısımlara naklini engelledikleri ve masum Müslüman ahaliyi katliama tabii tuttıkları belirtilir. Özellikle Nebiyan civarındaki 5 Türk köyünü tamamen imha ettikleri belirtilerek bu havalideki Rumların Yunanistan ve Pontus Teşkilatı tarafından bir program dahilinde hareket ettirildikleri vurgulanır.⁶⁶

Konu ile ilgili olarak görüş bildiren Canik (Samsun) Mutasarrıfı, Rum köylerinin tamamen ortadan kalkması, buralara Türklerin yerleştirilmesi ve Rum nüfusunun yoğunluğunun azaltılmasını hayatî bir mesele olarak nitelendirirken, bu işin askerî hareket bitmeden uygulanmasını istemekte ve kaldırılması uygun olan bölgeleri ve nüfusu şöyle belirtmekteydi: Bu bölgelerden birincisi Nebiyan, ikincisi Kocadağ ve üçüncüsü Kavak idi. Nebiyan bölgelerindeki Rum köylerinin toplam nüfusu tahmini olarak 5700, Kocadağ Bölgesi'nin 7300 ve Kavak Bölgesi'nin nüfusu da 5900 kadardı.

⁶⁴ Pontus meselesi, kısım.4 s.2

⁶⁵ Bünyamin Kocaoğlu, **15.Fırka'nın Samsun'daki Faaliyetleri (1919-1921)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Danışman Mustafa Balcıoğlu, Samsun, 1998, s.154

⁶⁶ Sarıay, a.g.m., s.46-47

Mutasarrıf, Rum halkın Pontus dışında, Anadolu'nun bir yerinde orada çoğunluk oluşturmayacak şekilde iskan edilmesi önerisinde bulunur.⁶⁷

Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'nın 10. Fırka Kumandanlığı ve Canik Mutasarrıflığına yolladığı 22-6-37 tarihli yazısında kafiiledeki Rumları kurtarmak amacıyla Kavak-Samsun yolunda faaliyet gösteren çetelerin şoseye yakın köylerden olduklarına dikkat çeker. Kavak-Samsun güzergahının her iki tarafında bulunan köyleri tehdit unsuru olmaktan çıkarmak için bu “...köyler halkının dahile sevkleri ve esna-yı sevkde can ve mal ve ırzlarının hüsn-ü muhafazası ve boşalacak köylerin tahrip ve ihrakına meydan verilmeyerek hüsn-ü muhafazaları...” temenni ederek Canik Mutasarrıfı gibi düşündüğünü göstermektedir.⁶⁸

Amasya Mutasarrıflığına da Merkez Ordusu Komutanlığı'na yapılan müracaatlarda, Samsun Sancağı ile komşu kazalar civarında Rum çeteler görüldüğü, Samsun Rumlarının Amasya Rumlarına emsal teşkil ettiklerinden bahisle Amasya Sancağı'nda eli silah tutan Hıristiyanların da dahile uzaklaştırılması talep edilir.⁶⁹

III.D.2.)Tehcir Uygulamasının Genişletilmesi

Dahiliye Vekaleti, TBMM Hükümeti'ne 2 Temmuz 1921'de yaptığı müracaatta daha önce sevkleri teklif edilen Rumlarla aynı gaye için çalışan Amasya livasının Ladik ve Tavşan dağlarından ve Tokat'ın Destek Boğazı, Yaylacık ve Haris dağlarında ve Yozgat'ın Akmağdeni ovasındaki Pontus Teşkilatı'nın mevcudiyeti anlaşıldığından yeni bir karar alınarak, daha önce alınan kararın bütün Karadeniz sahiline genelleştirilmesi ve Şark cephesi, Kastamonu ve Kocaeli Kumandanlıklarına da bu hususta yetki verilmesi istenir.⁷⁰

Amasya Mutasarrıfı Osman Beyin 15 Haziran'da Merkez Ordusu Kumandanlığı'na yolladığı yazısında Samsun ve Amasya livalarındaki Rum köylerinin sahilten dahile

⁶⁷ Balcıoğlu, a.g.e., s.108; Pehlivanlı, a.g.m, s.105

⁶⁸ Pontus Meselesi, 4. kısım s.19

⁶⁹ Yazıcı, a.g.e., s.143

⁷⁰ Sarınay, a.g.m., s.47

doğru yekdiğerine zincirleme sıralanmış olması kaçağcılık ve eşkıyalığı cesaretlendirip asker firarilerinin ve eşkıyaların her turlu ihtiyaçlarını temin edebildiklerini ifade etmektedir. 20 Haziran 1337 tarihli yazısında ise kaçağcılık ve eşkıyalık yanında sahilde herhangi bir duişman işgali sız konusu olduğu takdirde “...Amasya livası Rumlarının Kasrbit mevkiilerinden bil-istifade duişmanın hareketını tahayyul edecek ve hiç olmazsa kuvve-i askeriyeyi ve hukiümeti az çok işgal edebilecek uygunsuzluklar ve casusluklarda bulunmaları muiştebid olmadığından bu gibi ihtimalatta meydan bırakılmaması için Samsun Hıristiyanları meyanında Amasya livası dahilindeki eli silah tutan Hıristiyanların dahi dahile tebidleri esbabının istikmal buyurulmasını istirham...” eylemekteydi.⁷¹

Dahiliye Vekaleti'nin bu müracaatlarını 2 Temmuz 1921 tarihli toplantısında değerlendiren TBMM Hukiümeti, yukarıda sayılan bölgelerdeki Rumların askerî açıdan lüzum görüldüğu takdirde başka bölgelere nakledilmesi hususunda ordu kumandanlığının yetkili olmasına karar verir. Sonuç olarak, TBMM Hukiümeti 3 Temmuz 1921'de Karadeniz kıyılarını 12 Haziran 1921 tarihinden geçerli olmak üzere savaş alanı ilan edilmiştir.⁷²

Merkez Ordusu Komutanı'nın emriyle bu köylerin boşaltılarak, halkının dahile nakli ve köylerin tahribine meydan verilmeyip, korumaya alınması kararlaştırılır. Rum eşkıyasına yataklık ve ortaklık eden köylerle, Bafra kazası Nebiyan Dağı ve Kocadağ mıntıkası, Amasya Sancağının Ladik, Havza kazalarıyla Tavşan Dağı, Yeşilırmak Dağlarındaki mevcut Rumların nakillerine de 2 Temmuz 1921'de karar verilir.⁷³ Diğer taraftan yol güzergâhındaki bulunan Rum köylerinin bazılarının da yerlerinin değerştirilmesi yoluna gidilir.⁷⁴

Ancak tehcirin sınırları kadar kapsamı da genişlemişti. Başlangıçta sadece eli silah tutan belirli yaş aralığında bulunan erkekler toplanırken Temmuz ayına girildiğinde başka

⁷¹ Pontus Meselesi, 4. kısım s.16

⁷² Sarımay, a.g.m., s.47

⁷³ Yazıcı, a.g.e., s.143-144

⁷⁴ Sarımay, a.g.m., s.46;Pontus Meselesi, s.3

ülkelerin vatandaşı olup da Türk topraklarında bulunan Rum ve Ermeni kökenlilerin dahile sevki veya sınır dışı edilmeleri kararlaştırılır.

Rusya'dan Pontus Devleti kurma hayaliyle Samsun'a hicret eden Rumların şehirde yarattığı asayişsizliğe yönelik tedbirler gecikmez. 27 Haziran'da Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne yollanan yazıda, Nurettin Paşa yabancı uyruklu Rum v Ermenilerin memleketlerine iadelerinin yararlı olacağını bildirmekteydi.⁷⁵ 5.7.37 tarih ve 4456/1308 numaralı dahile sevk edilecek Rumlar meyanında bulunan ecnebi tebaası hakkında yapılacak muameleye dair İcra Vekilleri Heyeti'nin 29 Haziran 37 tarihli kabul edilen ve TBMM Riyaset-i Celilesinin yayınladığı kararname şu şekildedir:

“Sevahilden dahile sevk edilen Rumlar meyanında Rusya tebaasından bulunan suçlu olduğundan bu gibi ecnebi tabiiyetinden bulunun Rumların dahil veya hariç memlekete sevk ve te'bidi hakkında karar ittihazı lüzumu Hariciye Vekaletinin 25 Haziran 337 tarih ve 1710 numaralı tezkiresinde bildirilmesine binaen ber-vech-i zir hususat İcra Vekilleri Heyetinin 29 Haziran 337 tarihli içtimasında takrir etmiştir.”

Buna göre dost ecnebi tebaasından olan Rumların harice çıkmalarına müsaade edilecek. Ancak İngiliz tebaasından olanlar dahilde tevkif edilecektir.⁷⁶ Amasya Mutasarrıfı Osman Bey'in Merkez Ordusu Kumandanlığı'na “*Canib-i Alisi*” başlığıyla 13 Temmuz'da yolladığı yazıda “*gerek yerli ve gerek Merzifon'dan sevk edilen yabancı Rum ailelerinin kamilen dahile nakillerine müsaade buyurulması*” talep edilmekteydi.⁷⁷

Hapishanelerdeki Rum ve Ermenilerin tehciri de söz konusu olmuş; özellikle şekavet suçuyla yargılanmış bulunanların dahile nakli gerekli görülmüştü.⁷⁸

Ankara Hükümeti üzerine tepkileri çeken asıl mesele ise kadın ve çocukların da sahilden uzaklaştırılması olur. Nurettin Paşa bu uygulamasından dolayı ülke içerisinden

⁷⁵ ATASE 1112, 60, 60-1-3

⁷⁶ ATASE 1112, 60, 60-2

⁷⁷ Pontus Meselesi, 4.kısım, s.15-16

⁷⁸ ATASE 1259 3, 3-2-3

de eleştiriler oklarının hedefi haline gelir. Sürgün Kararnamesi'nde bunların gönderilmesi ile ilgili bir hüküm olmamasına rağmen, Nurettin Paşa tarafından bu karara varılmıştı. Bu hususta, yetkili makamlar hiçbir tepki göstermemişlerdi Nurettin Paşa'ya göre; “*Memleketimizdeki Rumlar bir yilandır ve bu yılanların zehirleri kadınlardır*”. Kadınlar, Pontusçuluk emeli güden erkeklerine fikren, bedenen ve malca yardım etmişlerdir. Ayrıca İstiklal Mahkemesi'ne verilenler arasında eşkiyaya yataklık cinayete teşvik ve muhbirlik yapmakla suçlanan kadınlar vardı.

Kadınların erkeklerle benzer faaliyetlerde bulduklarını belirten Nurettin Paşa, ihtiyarların tehciriyle ilgili olarak da, şöyle demektedir. “*Gümenez'de ihtiyardır diye sevk edilmeyen 65 yaşındaki bir Rum, Alaçam kıyılarında dolaşan Yunan torpidosuna bayrak sallamış, onlar da bir sandalla kıyıya çıkmışlardır. Yetişen kuvvetler Yunanlıları sahilden püskürtmüşlerdir.*” İhtiyar, Kel Nikola bayrak salladığı yerde astırılır. Nurettin Paşa'ya göre bunlar Rumların kadın, erkek, çocuk ve yaşlı tehcirleri için haklı gerekçelerdi.⁷⁹

Nurettin Paşa'nın 10. Fırka Kumandanlığı'na, Sivas, Çorum, Yozgat, Tokad, Erzincan mıntıklarına, Elaziz mıntıklarına Elaziz vilayetine Samsun Mutasarrıflığına, Ordu, Giresun, Amasya, Tokad, Çorum, Karahisar-ı Şarki Yozgat, Erzincan Mutasarrıflıklarına Sivas Vilayetine yolladığı 12-7- tarih ve 2751 numaralı emirde devletin iç ve dış tehlikelere karşı güvenliğini sağlamaya muhalif hareket edenleri istisnasız dahile nakletmek ve bunu gerçekleştirirken ailelerin de bulunması cihetiyle memurlardan çok daha fazla özen göstermeleri istenmekteydi:

“Mıntıka-i harb ilan edilmiş sahil kazalarında meskun Rumların (...) meskenlerini terk ve eşkiyaya iltihak ve kuvva-i hükümete ve kura-yi islamiyeye müsellehan taarruz ederek hükümetin emniyet-i dahiliye ve hariciyesini te'min hususundaki maksad ve icraatına muhalefet-i fa'liyede buldukları tebeyyün edilmesi cihetiyle merkez ordusu sahil ve harb mıntıkasında bulunan Samsun ve Ordu sancaklarındaki şehirler ve kazalar ve köylere meskun Rumlar bilistisname-aile dahile nakl ve tebid olunacaktır.

⁷⁹ Balcioğlu, a.g.e., s.120

*Bu defaki nakliyatta aileler dahi dahil bulunacağından can mal ve ırzlarının tamam-i muhafazası (.....) matlub ve müstelzem olduğundan bilumum memurin tarafından bu hususa son derece dikkat gayret edilmesi muktezidir. Menafi' vataniyenin ve şan şeref diyanet ve hükümetin muhafazası nokta-i nazardan fevkalade haiz ehemmiyet olan işbu mevrad hilafında hareket mucasseret edecek olanların şiddetle tecziyeleri mukarrer olduğu beyan ve memurin ve ahaliden bu gibi hal ve hareketleri görülenlerin derhal tevkif ile evrakının heman orduya gönderilmesi rüesa-yı memurin-i mülkiyeden ve bilumum kumandanlıklardan talep ederim.*⁸⁰

Sahil mıntıkasında Samsun'da ailelerin nakledilmeye başlanması uygulamanın gidişatını değiştirecek sonuçları beraberinde getirecekti. Heyet-i Vekile'nin aldığı kararda "Rumlar" tabirinden yola çıkılarak sadece erkeklerin değil kadın, çocuk ve yaşlı Rumların da sevkedilmeye başlanması; tehcirin, Yunan saldırısına karşı alınan bir tedbirken artık saldırıya sebep olacak bir uygulama olarak görülmeye başlanacaktı.

⁸⁰ Pontus Meselesi, 4.kısım, s.12-13

IV.TEPKİLER VE UYGULAMANIN DURDURULMASI

IV.A.)Samsun’da Tehcir ve Tepkiler

Kadın ve çocukların sevkleri, Patrikhane ve Pontusçu örgütlenmelerin propagandası yoluyla bütün dünyaya duyurulur ve uydurulan hikâyelerle Türk hükümeti zor durumda bırakılmaya çalışılır. İç politikada ise Samsun’un önde gelen isimlerinin uygulamaya tepki göstermeleri ve bunun üzerine onlara seyahat kısıtlaması getirilmesi tartışmaların başlamasına; Nurettin Paşa’nın eleştiri oklarına hedef olmasına yol açmıştı.

Lazistan Mebusu Osman Bey, tehcir anında gerçekleşen suiistimallerin önlenemediğini; kadın ve çocukların nakilleri esnasında aynı fenalıkların gerçekleşmemesi için Samsun “*münevveranı*” ve Müdafaa-i Hukuk üyelerinin tepki vermek zorunda kaldıklarını dile getirmekteydi. Tehcir uygulamasında ailelerin sevke tabi tutulması Samsun şehrini Yunan donanmasının tehditine açık duruma getirmişti. Yunanlıların şehri bombardıman etmesi ve “*memleketi harap ve perişan*” duruma düşürmesi korkuyla beklenmeye başlanırmıştı.¹

Erkeklerin nakilleri esnasında yaşanan olumsuzlukların, pek çok Rum’un dağdaki eşkiyaya katılmasıyla sonuçlanmış ve ailelerinin tehcirini haber aldıklarında Samsun’a bir baskın düzenleyebileceklerinden endişe duyulmaya başlanmıştı.² Her hangi bir saldırıda Müslümanların zarar görmesi muhtemel olması göz önünde tutulmaktaydı. Hükümete gönderilen telgraftaki elli altı imzadan birinin sahibi Şükrü Efendinin, olası bir saldırıda doğrudan zarar göreceğine inandığı için Ankara’ya bir yazı yollanması konusunda nasıl mecbur kaldığını Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Efendi şöyle anlatmaktadır:

*“İlân etti ki 3 gün sonra çoluk çocuk gidecek idi. Ferdası gün ge”len çıplak adamlar, sefil güruh şurada burada dolaşmağa başladılar. O sıra geldi....
...zade Şükrü Efendi bana dedi ki; Beyefendi Samsun’u dört taraftan ateşe verecekler ve Samsun’u yakacaklar, bizim evlerimizi de Hıristiyan*

¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları 7 Kanunusani 1338 cilt.2 s.629

² TBMM Gizli Celse Zabıtları 5..Teşrinievvel.1337 cilt.2 s.281-283

mahallesindedir, oraya muttasıldır, amma sen o tabur kumandanına telefon et, evet bunlar çıkmayacaktır. Ne olacak ki Müslüman evlerine.... ...Efendim, Rum Mahallesi yanacaktır. Amerikalılar da hazırlanmışlar, vapurlara gidiyorlar. Tabii Rum Mahallesi eşkiya doludur. ...Bizi hükümet muhafaza edemeyecek, biz bunu yazmağa mecburuz dediler.”³

Şükrü Efendi gibi Samsun eşrafından 55 kişi daha bu tedbirden vazgeçilmesi konusunda meclise aynı telgrafın altına imzalarını ekleyerek görüşlerini TBMM Hükümeti’ne iletirler. Hükümet telgrafa kayıtsız kalmayarak Samsun’da bulunan Rum ve Ermeni ailelerin nakillerini durdurur. Ancak mesele bu şekilde kapanmayarak daha farklı bir şekil alır. Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa telgrafta imzası bulunan elli altı kişi hakkında “*birtakım ithamat, ihbarat ve şayiatin sevkiyle tahkikat*” başlatarak bu şahısları takibe alır. Paşa’nın suçlaması, sözü edilen kişilerin “*Rum muhibbi olduğu ve hatta Pontüs Hükümetinin müşavirliğini maal iftihar kabul ettikleri*” şeklindeydi.⁴ Elli altı kişiye yönelik Nurettin Paşa’nın bu kararına uymayan Ordu Mutasarrıfı da yerinden edilerek dahile sevk edilir.⁵

Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey, Samsun’da bulunan ahaliyi şahıs ve zaman ve mekan tayin etmeksizin “*Rum muhiblüdir*” veyahut bunlar “*menfaatlarına, münafii vataniyeyi terk ederler, menafî şahsiye arkasından giderler*” şeklinde ithamların bir ordu kumandanına yakışmadığını ifade ederek Nurettin Paşa’yı öncelikle üslup olarak eleştirir.⁶ Fethi Bey, Nurettin Paşa’nın ileri sürdüğü kanıtların, telgrafın hükümete ulaşmasından önce mi yoksa sonra mı gerçekleştiğine yönelik soru yönelmektedir. Eğer sonra gerçekleşmişse şahıslar hakkında takibatın ayrı ayrı yapılması gerektiğini ve takibatın sadece telgrafi iletenlere yönelik olduğuna dikkat çekmektedir. Aksi takdirde sadece hükümete yazı yolladıkları sebebiyle bunu suç sayarak bir takım kişileri “*şehirden dışarı çıkmayacaksınız*” şeklinde kanunda yeri olmayan bir cezaya çarptırmayı tamamen keyfi bir hareket olarak görmektedir.⁷

³ TBMM Gizli Celse Zabıtları 5 Teşrinievvel 1337 c.2 s.285

⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları 7 Kanunusani 1338 cilt.2 s.629

⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları 5..Teşrinievvel.1337 cilt.2 s.281-283

⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 7 Kanunusani 1338 cilt.2 s.628

⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları 7 Kanunusani 1338 cilt.2 s.629

“...yalnız telgrafnameye vazı imza ettiklerinden dolayı bu adamları böyle takyit etmek muvafık olamaz. Hüsnü takdir edememiş ve keyfî bir muamelede bulunmuştur. Bunun tashihini rica ettiğim halde ısrar etmiştir.”⁸

Bu suçlamalara karşılık Nurettin Paşa Meclise yollamış olduğu ifadesinde seyahatlerine kısıtlama koyduğu kişilerin Yunan ve Rumları himaye etmiş olduklarını TBMM Riyaseti'nden gönderilen 18 Temmuz 337 tarihli telgraf gereğince tahkikat başlatıldığı; adı geçenlerden Nemlizade Galip Bey'in Samsun'da Yunanistan lehinde propaganda yapması sebebiyle İstiklal Mahkemesi'ne verildiğini dile getirmektedir. Bu şahsın İstanbul'a gidişinin, diğerleri hakkında tahkikatın sonuçlandırılıncaya kadar şehir dışına çıkarılmaması zorunluluğunu doğurduğunu ifade etmektedir. Ona göre “*Memleketi ikinci bir İzmir darbe ve faciasına hedef ve maruz bırakmamak için müttehas tedabir meyanında olan bu muamelenin icrası değil, bilâkis ihmali ordu hakkında mucibi muaheze olabilir...*” Bu önemli mesele hakkında daha fazla belgeye ihtiyaç varsa İstiklal Mahkemesi'nde Pontus Meselesine yönelik, üç yüz kişinin vatana hıyanetle idamlarını gerektirecek önemde, vesikanın mevcut bulunduğunu; bu belgelerin de orduca gerekli görülen her türlü tedbirini meşrulaştıracak içeriğe sahip olduğunu ifade etmektedir. Mecliste olup bitenleri şahsi bir mesele olarak görürken Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Efendi'yi de itham etmektedir. Hafız Mehmet Efendi'nin, görevden alınmasının resmi tebliğinden iki gün önce Nemlizade'ye yolladığı telgrafta “...*Dahiliye Vekâletinden Samsun'a tekrar tebligat yaptırdığı ve mutasarrıfı görüp Mecliste verdiği izahatla Ordu Kumandanı Paşayı azlettirdiğinin muhakkak olduğunu söylemesini beyan...*” etmesine dikkat çekmektedir.⁹

Mustafa Kemal Paşa ise yapılan suçlamaları oldukça ağır bulmaktadır. Heyet-i Vekile veya Dahiliye Vekilinin arzolunan beyanat ve eleştirilerin tek bir noktaya yani “...*Samsun'daki seyahatı takyit olunan zevata ...*” yönelik olduğuna dikkat çekmektedir. Nurettin Paşa'nın doğrudan bu şahısları suçlamak yerine söz konusu şahıslar hakkında çeşitli istihbarat alındığını ve buna göre muamele yapıldığını; bu suretle dayandırılan faaliyetler olduğunu sözlerine eklemektedir. Mustafa Kemal Paşa, Nurettin Paşa'nın “...*bunları da işittikten sonra meseleye temas etmek ve tahkik etmek mecburiyetini*”

⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları 7 Kanunusani 1338 cilt.2 s.629-630

⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1337 (1921), Cilt.2, s.435-436

hissederek “...bu atıf ve isnat olunan fenalıkların kime ait olduğunu anlamak için, meydana çıkarabilmek için tahkikata lüzum” gördüğünü; “...bu tahkikat esnasında da seyahatlerinin takyit edilmesini” istediğini yineleyerek komutanının almış olduğu kararı desteklemektedir.¹⁰ Ancak, Mustafa Kemal Paşa’nın bu açıklaması mecliste ki vekilleri tatmin etmeyecektir. Nitekim suçlamalar sadece bir kısım şahıslara seyahat kısıtlaması getirilmesiyle sınırlı kalmıyordu.

Lazistan Mebusu Ziya Hurşit tehcir uygulamasının özellikle “Amerikalıların, ecnebilerin gözü önünde” uygunsuz şekilde gerçekleşmesini eleştirir. “... Eğer bu adamakıllı tatbik edilmeseydi bir şey olmayacaktı” demektedir ve Nurettin Paşa’yı idaresizlikle suçlamaktadır. Erkekleri asker olan Müslüman ailelerin saldırıya açık; Rumların dağlarda şehirlere her an saldırıya hazır beklediklerini ve onları bundan alıkoyanın şehirde ve dahilde yaşayan aileleri olduğunu ifade etmektedir.¹¹ Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Efendi, Ziya Hurşit gibi, sessiz sedasız yapılması gereken nakillerin yabancılar gözü önünde özellikle dikkat çekilecek şekilde uygulanmış olmasını eleştirmektedir. Ona göre Nurettin Paşa, Merkez Ordusu mıntıkasında bulunan bütün yetkileri üzerine almasından dolayı başlıca sorumlu idi.¹²

Tehcirden sonra bölgede eşkıyalığın dozunun çok daha fazla arttığına yönelik bir inanç oluşmaya başlamıştı.¹³ Ziya Hurşit, Samsun bölgesindeki halkın dağlara kaçışını bu yöredeki nakillerde görülen sorumsuzluk ve aksaklıklara bağlamaktaydı: Tehcir “...acele ve hiç bir tecrübe görmeden, tecrübesiz olarak. Adeta görmemişcesine” yapılmıştı. Giresun’da da aynı uygulamanın gerçekleşmiş olmasına rağmen nakilden kaçıp da dağa çıkan olmamasına karşın neden Samsun’da Rumlar dağa çıkmışlardır? Şeklinde bir soru yöneltmektedir. Sorusunu yine kendisi yanıtlayarak yaşanan bu olumsuzluğu Samsun mıntıkasında sevklerin “...baştan kumanda edilmemesi(ne)” bağlamaktadır.¹⁴

¹⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 7 Kanunusani 1338 s.626-627 Cilt.2,

¹¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları 5 Teşrinievvel 1337 c.2 s.282-283

¹² “...Adeta daha gizli yapılması mümkün olan tehcir vesaireyi gasb ve gareti bu suretle ecanip önünde kasten ve alenen onlara göstermek için yapıyor”. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1337 (1921), Cilt.2, s.437-438)

¹³ İzmir Mebusu Fethi Beyin konuşmasından 5 Teşrinievvel 1337 c.2 s.285-286

¹⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları 21 Ağustos 1338 c.3 s.678

Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey, Kavak Vakası sonrasında bir takım dikkatsizliklerin yabancılara nasıl malzeme olduğunu dile getirmektedir. Bu meselede yaralanmış olanlar, Sivas'a ulaştıklarında yaralı olmayanlarla bir köyde bir arada kalmaya devam ederler. O esnada orada bulunan Amerikan temsilcisi, Jandarma Kumandanına giderek bu yaralıları alır ve hastaneye götürüp tedavi ettirir. “...her suretle yapılan fecayiın icap eden fotoğraflarını” çeker. Hakkı Hami Beyin bizzat gördüğü ve yaşadığından aktardığı üzere kasten yapılmışcasına “âzami on beş yaşında asgari on yaşında ve hatta altı yedi yaşında olmak şartıyla kadınlar ayrı, ihtiyarlar da ayrı olmak üzere ve her birisi de ögle üzeri şiddetli ve en fırtınalı, rüzgar zamanında Osmanlı Bankası” yakınında yarım saate yakın bekletilerek İngilizlerin gözleri önünde nakledilirler. Hakkı Hami Bey'in eleştirdiği nokta, daha uygun bir zamanda sessiz sedasız dikkat çekmeyecek şekilde yapılabilecekken nakillerin uluslararası arenada Türklük aleyhine kullanılacak şekilde malzeme oluşturacak şekilde gerçekleşmesiydi. Bu bağlamda “...bizi ileride meydana hesaba ak yüzle çıkaracak tarzda bu irtikâp edilen vekayiın faili onlar olduğunu ve Hükümeti milliyenin, durup dururken tatil ve tehcir yaptığını, evlerini ve köylerini yaktığını göstermeyecek surette vesaikini ve dosyasını(n)” oluşturulması ve “Cihan efkârı umumiyesine karşı mesailden dolayı” hesap verilirken gerekli vesikaların elde bulundurulmasını İcra Vekillerinden önemle rica eder.¹⁵

Samsun yöresinde Nurettin Paşa'ya yönelik suçlamalar ne yazık ki elli altı kişinin şehirbent ilan edilmesiyle sınırlı kalmamaktaydı. Şehir içerisinde asayişsizlik yaratan grupların kendisi tarafından gözetilmiş oldukları şeklinde ağır suçlamalar da Nurettin Paşa'ya yöneltilmekteydi.

Hafız Mehmet Efendi, Nurettin Paşa'nın “emniyet müfettişliğinden azledilen Sami, İstanbul'dan gelen Altındış gibi, Nuri gibi bir takım” kişilerin şehir esnafından haraç toplamalarına göz yumduğunu anlatmaktadır. Nurettin Paşa'ya yapılan uyarıların karşılıksız kaldığını ve Dahiliye Vekaletine vaziyet bildirilinceye kadar önlem alınmadığını ifade etmektedir. Müslümanların bile dükkanlarından haraç toplanarak çapulcuğun gerçekleştiğini verdiği şu örnekle açıklamaktadır:

¹⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları 21 Ağustos 1338 c.3 s.707

“...Bir akşam ramazanın son günlerinde idi. Maliye Vekilinin kayın biraderi evinden korka korka geldi. Ramazan bayramı oldu. Bayramın dördüncü günü oldu. İslâmlar hâlâ dükkânlarını açmıyorlar. Yağmakerliğin bir şekli umumi alacağından herkes tevahhuş ediyordu. Dahiliye Vekâletine yazıldı. Beş on kişi tevkif edildi, mesele kapandı....”¹⁶

İstiklal Mahkemesi’nde görev alan Dersim Mebusu Mustafa Bey, İngilizlerin Samsun’a çıkışlarında belediye dairesini Pontus Hükümet merkezine dönüştürmeye çalışarak Türkleri kovmaya kalkışan Aleksandr isimli şahsın İstiklal Mahkemesi’nde ifadesiyle sabit olan suçuna rağmen serbest bırakılmasını vurgulamaktadır. Mustafa Bey, mahkeme evraklarının Nurettin Paşa’ya devredildikten sonra Aleksandr serbest bırakıldığını ve tekrar tutuklandığında açık celsede 30.000 lira vererek aldığı vesikayı gösterdiğini belirterek Nurettin Paşa’yı açıkça itham etmektedir.¹⁷

Samsun’da yaşanan sorunlarda suçlanan sadece Nurettin Paşa değildir. Dahiliye Vekili Fethi Bey de suçlamalardan payını alır. Samsun’un şehir dışına çıkmalarına yasak getirilen Rum ailelerinden bir takım kadınların İstanbul’a gitmeleri mecliste tartışmalara yol açar. Kocaları tehcirle dahile sevk edilmiş kadınlar İstanbul’a gittikten sonra oradan ülke dışına çıkararak uluslararası kamuoyuna bölgede yaşananları Türklük aleyhine kullanarak dikkat çekmeye çalışmaktaydılar.¹⁸ Yelkencioğulları, Andavallıoğulları ve Enfiyecioğulları bu ailelerin önde gelenlerindendi.¹⁹ Emin Bey, Samsun İstiklal Mahkemesince Pontusçuluk suçuyla yargılanmış bu takım ailelerin kolayca İstanbul’a gitmiş olmalarını eleştirmektedir. Bu durumun bölgede, “*Rum çetelerini Dahiliye Vekili bile geldi tenkil edemedi, ettiremedi*” şeklinde yorumlandığını ifade etmektedir. Bu ailelerin İstanbul’a gidişleri sırasında Ankara’da mebusları ve Heyet-i Vekile üyelerini kullanarak rüşvet yoluyla izin kopardıklarını iddia eder.²⁰

Bu suçlamaya karşılık Dahiliye Vekili Fethi Bey kendisini savunurken öncelikle söz konusu mektubu tekzip etmekte ve ardından kendisine bir takım başvuruların

¹⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları 5 Teşrinievvel 1337 c.2 s.284-285

¹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 16 kanunisani 1338, , Cilt.2, s.626

¹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.401

¹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.363

²⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.401

gerçekleştğini doğrulamaktadır. Bir kısmını ret bir kısmını kabul etmeğe mecbur kaldığını sözlerine eklemekteydi. Gerçekte Fethi Bey sadece belgeler üzerinden ve güvenilir kişilerin referanslarıyla hareket etmekteydi. Her gün yüzlerce başvurunun kendisine gelmekte olduğu varsayılacak olursa yerel amirler ve güvenlik güçlerinden gelecek olan temiz belgelerine güvenmekten başka bir çaresi bulunmamaktaydı. Günün olağanüstü koşullarında her başvuruda bulunan kişinin ayrıca Dahiliye Vekaletince tahkikatı yapılma olanağı da bulunamayacağına göre mülki amirlerin referansına güvenmek, zorunluluk halini alıyordu.

Başvurularda kabul verdiği kişilerin gerçekten geçerli nedenlerinin bulunmuş olduğunu net bir dille yineler. Fethi Bey, “...*bunların elinde getirdiği vesaik; daima tabip raporuna müstenit hastalık; tedavi ve yahut bir ameliyat icrası için İstanbul’a gitmesini irae ediyor...*” dolayısıyla bu kişilere yönelik bir suçlamanın yapılmasına razı olmadığını Emin Bey’e hitaben sözlerine ekler.²¹

Hasan Fehmi Bey mahalli hükümetlerin yani vali ve mutasarrıfların bilgisi dahilinde İstanbul’a giden ailelerin sayısını, habersiz firar yoluyla gidenlerle kıyaslanırsa binde iki rakamının gerçeği yansıtabileceğini dile getirmektedir. Kafilden kaçarak, firar ederek, denize giren ve yüzerek yabancı vapuruna binmek suretiyle İstanbul’a kaçan ve oradan vekâletname gönderip “*emvali metruke kanununun Meclisçe kabulünden mukaddem, Samsun’daki beş yüz bin liralık emlâkini ve emvalini Amerikalılara bilhassa sattıran Rumlar(in)*” mevcut olduğunu sözlerine eklemektedir.²²

İstanbul’dan dünyaya yayılan uydurma haberler Pontus Rumlarınca ortaya atılmaktaydı. Karadeniz sahilinden İstanbul’a her ulaşan Rum, bölgede yaşanan her olumsuzluğu bir şekilde abartarak ve çoğu zaman yalanlarla süsleyerek yansıttığı için yalan ile gerçeği ayırt etme olanağı kalmamıştı. Tokat Mebusu Rifat Bey, bu propagandaların Fethi Bey’in bir kısım Rum’a izin vermesiyle başlamadığı hususu üstünde durmaktadır. “*Fethi Bey bu kadınların İstanbul’a gitmesi mevzubahs olduğu zamandan çok evvel Pontus meselesi İstanbul’da mevzubahis olmakta ise de Avrupa,*

²¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.403-404

²² TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.395

Amerika her yer bu işle alakadar” olmaktadır. Avrupa’nın halihazırda bu tarz haberleri bir atmaca misali takip etmekte olduklarına dikkat çekmektedir.²³

Sonuç olarak Samsun ve civarında gerçekleştirilmeye çalışılan tehcir uygulaması alınmaya çalışılan sıkı tedbirlere rağmen dönemin koşulları sebebiyle bir takım aksaklıkları beraberinde getirmişti. Bölgede sakin bulunan Rumların pek çoğu tehcir uygulamasıyla birlikte dağlara kaçarak şakilere katılmışlardı. Canik Mebusu Emin Bey Giresun, Ordu livalarındaki Rum’lar dahil olmak üzere dahile naklolunan Rumların miktarını 45 bin olarak vermektedir. Bafra’da Rum kalmamışken *“ahiren dağlardan iltica eden çocuklar”* vardı. Alaçam’da 13, 14 hane Çarşamba’da 160 kadar hane vardı. Emin Bey’in verdiği rakamlara göre şehirde kalanlarla dahile gönderilenlerin toplamı 65 bin arasındadır ki, bu gidenler arasında Ordu ve Giresun Rum’ları da mevcuttur. Buna göre Ordu ve Giresun Rumları *“tarhedildiği takdirde Samsun livası dahilindeki Rum’ların miktarı –Hükümetin mezuniyetiyle kalanlar da dahil olduğu halde- 35 bin ile 40 bin”* arasındadır. 93 bin nüfus olan Rum’ların yarısına yakın miktarı dahile sevk edilmişken geri kalan yarısı dağlarda bulunmaktaydı. Dağlara iltica edenler arasında kadınlar, yaşlılar ve çocuklar da bulunmaktaydı.²⁴

IV.B.)Trabzon’da Tehcir ve Tepkiler

Trabzon’da da Rumlara karşı bazı tedbirler alınır. Ancak, Trabzon’un adeta uluslar arası bir liman özelliği taşıması ve sahildeki Rumların Samsun’la kıyaslanamayacak derecede az olması uygulamada farklılığı zorunlu kılar. Trabzon ve ilçelerindeki Müslim ve gayri Müslim efradın bir hafta ila on beş gün içerisinde bağlı oldukları askerlik şubelerinden belge almaları, buna uymayanların Trabzon’daki tümenin en uzak noktalarına sevk edilecekleri duyuruldu.

²³ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.388

²⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.400; Taşova-Ferizdağlı Vasil Vasilyadis, tehcirden ve Topal Osman’dan kaçarken dağlarda sığınan kadın ve çocukların yaşayışlarını Kemal Yalçın’ın *“Emanet Çeyiz”* isimli eserinde aktarmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Yalçın, **Emanet Çeyiz**, Önel Verlag, 7.baskı, Köln, 2004)

Şehrin liman özelliği taşıması dolayısıyla dışa açık oluşu orada yaşanabilecek her türlü olayın rahatlıkla dışarı aksettirmesini elverişli kılmaktaydı. Bu suretle mevki kumandanı bir takım tedbirlere başvurarak daha dikkatli hareket etmişti. Dönemin firka kumandanı “...*Sami Bey... Bu dahildeki meseleyi büyük bir şehirde tehcir şekline sokmamak için... bir tedbir düşünmüş ve tevellütlü Müslim ve gayri Müslim efradın ahz-ı asker kanunu mucibince Trabzon’da bir hafta zarfında şubelerinden askerî vesika almayanların meşkûk addedilerek vesikasızların firkanın en uzak noktalarına, mürettebatına sevkedileceği ilân*” olunur. Asıl amaç vesika almayacak olan Hıristiyanların bu suretle uzak bölgelere sevkini meşrulaştırmaktır. Bu tedbir özellikle “...*Trabzon’un nezaket-i mevkii için icap ed en tedbirin ifasından ibaret...*” kalmış ve bu ilanın ardından Trabzon’da vesika alan almıştı. Fakat vesika alanların oranı şehirde yaşayan Rumların oranına nazaren oldukça az olunca “...*derhal firka kumandanı zatî maksadı emir olduğu veçhile Hıristiyan mahallelerini taharrî ettirmiş ve bu suretle Hıristiyan mahallerine mensup olanlardan vesika aramıştır....*” Vesikası olmayanlar bu suretle muntikanın uzağına nakledilmek üzere “*mahalli müretteblerine*” sevk edilirler.²⁵

Mahalli ihtiyar heyetlerinin de yardımlarıyla, askerî ve mülkî memurlardan oluşan komisyonca Trabzon’un Hıristiyan mahallelerinde yapılan aramalarda belge almayan 439 kişi yakalanarak bunlardan 286’sı kamyonlarla, 173’ü de yaya olarak Gümüşhane ve Erzincan’a sevk edilirler.²⁶

Büyük Millet Meclisi, Samsun gibi Trabzon’da da mukim Rumlara yönelik tartışmalara sahne olur. Fakat bu şehirde söz konusu olan, Rumların tehciri değil tam tersi şehirde kalmalarına müsaade edilmesiydi. Eleştiriler oklarının hedefi ise doğrudan Ali Fethi Bey ile Vali Hazım Bey idi.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve rüfekasının Pontus Meselesi ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne dair Dahiliye Vekilinden istihzah tahriri üç temel nokta üzerinde belirginlik kazanıyordu. İlk vurgulama merkezden verilen emre göre Akçaabat Kazasının Trabzon yoluyla dahile sevk etmek istediği ve Amasya İstiklal Mahkemesi’nce idama

²⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.5.1338 s.369-371

²⁶ Çapa, a.g.e., s.117-118

mahkûm edilmiş bulunan Enfiyecioğlu'nun Vali tarafından kafileden alınmak suretiyle ve Akçaabat kazasının itirazlarına rağmen Trabzon'da alıkonulması üzerinedir.²⁷

İstizah takririnde yer alan ithamlara cevap veren Fethi Bey, Enfiyecioğlu ile ilgili muameleden kesinlikle haberinin olmadığını dile getiriyor. 3 Nisan 1338 tarihinde kendisine ulaşan bir telgrafta yer aldığı üzere bu adamların pek çoğu büyük harp sırasında şehir Rus işgali altındayken Müslüman halka yardımcı olmuşlardı. Müracaatları üzerine de Vali Hazım Bey tarafından kış şartları dolayısıyla alıkonulmuşlar; 24 Nisan tarihinde de sevk edilmişlerdi.²⁸

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey Trabzon'dan dahile gitmesi gerekip de gitmeyenleri sıraladıktan sonra Enfiyecioğlu meselesine biraz daha açıklık getirmekteydi. Trabzon'un Pontusçu beyin takımı şu kişilerdi; Matbaacılıkla meşgul "*Seras oğlu Dimitri ile Seras oğlu Yorgaki; Yuvanidi, Andon Pandeli Dişçi Başer oğlu Manunuki (- Avrupa'da tahsil etmiştir- komiteci değildir bu) Vaftali oğlu Vasil, Çekil oğlu İlya, velet Kazmam ve Kirsas oğlu Hacı Panayuti Pançu- (belediye azasıdır ve mütemadiyen Vali beyefendiye ziyafetler vermektedir) ... Anastas Kiryaku, Nikolaki Mihaildi, Simon oğlu Anastas, Camcı Vasil ve Eftiyadi bunun Kokidi asılmıştır.*" 60-70 yaşındaki Koki denilen adam asılırken genç damadı halen Trabzon'da yaşamını sürdürmekteydi.²⁹ Enfiyecioğlu ise o sırada oraya henüz gelen Vali Hazım Bey tarafından değil "*belki iki seneden beri Akçaabat kazasının başında bulunan kaymakamın gösterdiği lüzum üzerine sevk edilen 50-60 kişilik bir kafiyeyle ithal edilmiş ve o suretle*" Trabzon'a sevk edilmişti. Bu şekilde sevk olunan Rum kafiye Trabzon'a uğrar, ya sevk edilir veya edilmez veyahut dahile sevk olunurdu. Bu şekilde gelen kafiyelelerden birine denk gelen Ali Şükrü Bey sevkler esnasında mevsim şartlarının şahsa göre dikkate alındığını ifade etmektedir. Enfiyecioğlu'nun bulunduğu kafilenin geri kalanı sevk edilirken sadece kendisi ve Camcı Vasil'in kafileden ayrılmasının -hiss-i insani adına- soğukların ne derece dikkate alındığına dikkat çekmektedir;

²⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.363

²⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.05.1338 s.369

²⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 s.377

“...bendeniz de Trabzon’da idim. Bu Enfiyecioğlu Trabzon’a geliyor. Kafilenin diğer erkânı kış olmasına rağmen 60-80 kişi sevkolunur. Bir Enfiyecioğlu kışın şedaidi ve mezahimine uğramasın diye sırf bir hissi insani sevkiyle bari olsaydı –Enfiyecioğlu Kürklü bir insandır- kışın çıplak ve yalın ayak diğer halkı göndermemek lâzım gelecekti. Fakat Enfiyecioğlu, Camcı Vasil aldırılıyor... Bundan (24 Nisan’dan) evvel Trabzon gazeteleri yazmıştır, burada da Yenigün yazmıştır. Bunlara rağmen yine neden gönderilmemiştir. Bu Enfiyecinin ne kıymeti vardır bilmiyorum. ... Yenigün gazetesinde Enfiyecioğlu hakkında bir bent vardı, yani ikaz edilmemiştir deniyor. İkaz gazetelerle olur. Onun üzerine on gün mü, on iki gün sonra mı hareket etmiştir diye cevap gelmiştir...”³⁰

Ali Fethi Bey bu sözler üzerine, Enfiyecioğlu’nun işgal zamanında Müslüman halka desteğinden dolayı kafileden ayrıldığını yineleyerek söz konusu şahsın Vali bey tarafından alıkonulduğu gibi yine Vali Bey tarafından zamanı gelince yollandığını sözlerine eklemektedir. İklim şartları konusunda ise sevklerin Trabzon’dan Erzincan’a ve oradan da Erzurum yönüne gerçekleşiyor olması asıl nüansı oluşturmaktaydı. Trabzon ile Erzincan’ın ve Erzincan ile Erzurum’un iklim koşullarının birbirinden oldukça farklıydı. Üstelik Erzurum’un son Rus işgali ardından tahribata uğramış olması dolayısıyla barınma olanakları son derece sınırlıydı. Fethi Bey, yerel amirlerin başvurusu üzerine böyle bir karar alındığını da sözlerine eklemekte ve aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:

“...Orada biliyorsunuz istilâ dolayısıyla birçok mebani yıkılmıştır. Bunları yerleştirecek yer olmadığından bahisle bu sefer mahalli memurini bana müracaat ettiler ve sevkiyatın durdurulmasını rica ettiler. Ben de bunun üzerine bu kış sevkiyatın önünü almak üzere olduğu yerde kalmasını terviç ettim. İlkbahar gelir gelmez sevkiyata tekrar mübaşeret ettim. Mesele bundan ibarettir. Dediler ki; Trabzon’da o zaman ilkbahardı. Fakat Erzurum’da kıştır, oraya sevkolunacak onlar. O itibarla Trabzon’un iklimiyle, Erzurum’un iklimi arasında fark vardır. Trabzon’da ilkbahar iken Erzurum’da kıştır...”³¹

³⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 s.377-378

³¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18 Mayıs 1338 s.407

İkinci mesele; Mondros Mütarekesi'nden sonra Trabzon'da gerçekleşen bir muhakeme sırasında “*Şimdiden sonra Türklerin buralarda hakkı hayatı yoktur. Buraları Pontus Hükûmetine aittir*” diyen ve bu ifadesi mahkeme kayıtlarında bulunan -genç bir komitacı- Dava Vekili Akrididi'nin İstanbul'a gitmesine müsaade edilmesidir.³²

Akrididis'in –suçlu olmasına rağmen- İstanbul'a gitmesi hususunda Ali Fethi Bey yaptığı açıklamada “*Mondros Mütarekesi'nden sonra her Hıristiyanın ne dediğini ve ne gibi harekâta bulunduğu hepsini*” bilmenin imkan dahilinde bulunduğunu ifade etmektedir. Trabzon Osmanlı Bankası Müdüriyeti tarafından kendisine yollanan bir yazıda “*Bazı muamelât-ı dahiliye için Dersaadete gönderilmesi takarrür eden Bank-ı Osmani Hukuk Müşaviri Akrididi İnsitat Efendiye vesika verilmesi*” rica edilmekteydi. Ali Fethi Bey; gerek o mahallin mülki amiri konumunda bulunan Vali Hazım Bey ve gerekse dahil-hariç seyahat müsaadelerini ayarlayan –aynı zamanda uzun yıllar Trabzon Valiliğinde bulunmuş- Müsteşar Hamit Beyler söz konusu şahsın ne dediğini ve neler yaptığını daha iyi bileceğinden dolayı kendisine yönelik bir suçlamanın haksızlık olacağını dile getirmektedir:

“(Hamit Bey) bilmez Trabzon Valiliğinde bulunan Hazım Bey de bilmez ise bu hususta bana terettüp edecek bir kusur yoktur ve olamaz ve kendileri de o zaman beni tenvir etmişlerdir”.³³

Akrididis'in Osmanlı Bankası'na bağlı bulunması devreye Maliye Vekaleti'ni de sokmuştu. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey yaptığı açıklamada Osmanlı Bankası, devletin resmî bankası olarak aynı zamanda devletin hazinesi durumunda olmasına dikkat çekiyordu. Ülke içerisinde nakit akışını gerçekleştirecek başka bir resmi müessese bulunmamaktaydı. Bir şehirden başka bir şehre istendiği anda para naklini gerçekleştirmek gerektiğinde posta ile zaman kaybedilemeyeceğinden banka çalışanları içerisinde siyasetle uğraşmayan ve vatana hıyanetleri görülmeyenler hakkında Maliye Vekaleti, Dahiliye Vekaleti'nden diğer vatandaşlara nazaran istisnai taleplerde

³² TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.363

³³ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.05.1338 s.369-371

bulunabilmekteydi. Öyle ki, “*sermuhasipler*”, büyük savaş zamanında genel seferberlikten o güne kadar askerlikten tecil edilmişlerdi.³⁴

Dahiliye Vekaleti, Maliye Vekaleti'nin tavsiyelerine uyarak Osmanlı Bankası'ndan gelecek istekleri göz önünde bulundurmaktaydı. Bu bağlamda “*Bank-ı Osmaninin Hukuk Müşaviri sıfatıyla bazı muamelât-ı maliye ve bazı muamelât-ı hukukiye için İstanbul'a gitmesi istilzam olunan bu Akriditi(,) bu sıfatla*” hükümet ve bankaya yardımcı olmak üzere gönderilmişti. Türk milletine düşmanca bir tavır aldığı söylenen bu şahsın kastedildiği şekilde her hangi bir özel sebeple İstanbul'a gönderilmesi söz konusu değildi.³⁵

Ali Şükrü Bey'i bu açıklama tatmin etmeyecektir. Enfiyecioğulları ile ilgili meselede adı geçen Rumların Trabzon'da alıkonulmalarını sağlayan kişi olarak, Vali Hazım Beyin şahsını ve ailesini hedef alır şekilde valinin Rum eşini suçlu göstermektedir.³⁶ Ali Şükrü Bey Akrididi meselesinde de Vali yine aynı gerekçeyle itham etmektedir. Kendisinin Trabzon'da bulunduğu sırada söz konusu şahsın iki-üç aylık izin alarak Trabzon'dan ayrıldığını ve bir daha görülmediğini belirtmektedir. Akrididi'nin gidişi vapura bindiği esnada haber alınmış ve o andan itibaren de yapılacak bir şeyin kalmadığını sözlerine eklemektedir. Osmanlı Bankası'nın memleket üzerindeki katkısını asla yok saymamakla beraber bu kuruma mensup olmasının yanında şahsın gözden kaçırılmayacak diğer özelliklerinin de gözden kaçırılmaması gerektiğini aşağıdaki şekilde ifade ederken Vali Hazım Bey'i eşi dolayısıyla suçlamaktan yine geri durmamaktadır:

“...Akrididi'ye de zannederim ki iki veya üç ay izin verilmiştir. O vakitten beri 5-6 ay oldu, gelmemiştir... ...Akrididi, yine bendenizi Trabzon'da bulunduğum bir sırada izin almıştır ve maatteessüf vapura binerken haber alınmıştır. Dahiliye Vekâletine telgraf çekilmiş, fakat telgrafın ne suretle çekildiği bendenizce meçhulümdür. Yalnız şu hakikat Trabzonlularca malumdür ki izin gelip malum olduktan ve vapura bindikten sonra malum olmuş ve vapura binerken tehir etmek için valiyi görebilecek kadar vakit bulamamıştır. Çünkü

³⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.393

³⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.5.1338 s.370

³⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.05.1338 s.370-371

bunun mahiyetini şimdi arzedeceğim. Malümulmahiye bir adamdır. Yani gümrükten mal kaçırır şeklinde izin alması, gitmesi falan bir anda olmuş ve vapura atlamıştır... Bize icabı kadar yardım eden Osmanlı Bankasına bizim de bazı saadedat yapmağımız icabeder. Bu siyaset meselesidir. Fakat Akredidi gibi Avrupa'da Yunanistan'da tahsil etmiş; mütemadiyen ruhu komitecilikle meşbu ve komitecilik etmiş... ..böyle bir melun İstanbul'a giderse zannederim bize rahmet okumaz ve onların asarını görüyoruz...

...Akredidi bugün Pontusculuk için bir mağaza açmıştır. Kimin kefaletiyle gitmiştir?... Vali beyin şahsı gayet muhterem Hristiyan mesailinde tamamıyla, Hristiyan olan familyası amil olmuştur. İşte Enfiyecioğlunu kurtaran da o kadındır. Diğer adamların gitmesine sebep olan da yine o kadındır....”³⁷

Dahiliye Vekili bu ithama yönelik açıklamasında öncelikle Vali Hazım Bey ve eşinin töhmet altında bırakılmasına “*Vali Hazım Beyi vazifesinde müstakil bir adam olmak üzere tanırım ve bu hususta bir takım tesirata tabi olmayacağına kaniim. Bir zatın refikasının hangi mezhepten ve hangi milletten olduğunu burada bahsetmeyi de pek münasip bulamam efendim.*” sözleriyle müsaade etmemiştir. Bir takım kişilerin İstanbul'a kaçışlarına yönelik olarak da şehirde görev almış, mıntıkaıyı iyi bilen ve şahısları tanıyan devlet görevlilerine güvendiğini yinelemektedir. Müsteşar Hamit Bey'in verdiği kararların sorumluluğunu üzerine alarak Hamit Bey'in arkasında duracaktır.³⁸

Üçüncüsü tartışma konusu; “*Bir lüzumu siyasi üzerine merkezce sahilden dahile nakilleri emredilen Hristiyanlardan asıl tehlikeli olan bazı münevver kimselerin Trabzon'da alıkonulmaları ve bazılarının da İstanbul'a gitmelerine müsaade edilmesi*” idi. Hükümet, o güne kadar Rumların şehir dışına gitmelerine izin vermediği halde Samsun'a bir ziyaret gerçekleştiren Dahiliye Vekilinin bir kısım Rum ailesinin İstanbul'a gitmesine müsaade etmesi tepki çekmişti.³⁹

³⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.05.338 s.369-371

³⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.05.1338 s.407

³⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.363

Ali Fethi Bey, “evvelemirde lüzumu siyasi üzerine Hıristiyanların dahil harice gitmesinin menolunacağına dair bir kayıt yoktur ve bu husustaki malûmatları katiyen” bulunmadığı gibi “bu esas haddi zatında doğru bir hareket olamaz” demektedir. İhtiyaç üzerine bir takım Hıristiyan aileler bir şehirden başka bir şehre gitmek için hükümete müracaatta bulunurlar. Bu başvuruların tamamı dikkate alınmak zorundadır. Dahiliye Vekili, gerçekten bir hastalık, tedavi veya ameliyat, kısacası sağlık sorunları söz konusu ise o şahsın İstanbul’a gitmesi hayati bir mesele teşkil ediyor ve kişiye yönelik her hangi bir suçlama bulunmadıktan sonra şahsın İstanbul’a gidişinin engellenmesinin vicdansızlık olacağını dile getirmektedir:

“Avrupa kıtalarının bizim hakkımızda Hıristiyanlar için ittihamlarını bilhakkın maruz oluruz. Binaenaleyh, polisçe ahvali tetkik ederek ve gitmelerine bir mahzur olmadığı tebeyyün eden, bahusus hamile kadınların bazıları bu zikrettikleri aileler içinde İstanbul’a gitmelerine hâsıl olan bazı kadınların gitmeleri ve bu da mahallinin gösterdiği lüzum ve icap üzerinedir. Bendeniz Samsun’da iken müsaade ettim ve burada iken de elyevm bu gibi vaki olan müracaatlara da elan müsaade etmekteyim. Çünkü bunun hilâfındaki bir hareketin hem vicdanca ve insaniyetçe gayri mugayir addederim. Andavallı oğulları gibi bir takım ailelere mensubiyetleri olması mevzubahis ediliyor. Kocasının veyahut erkeklerinin bilhakkın görmüş oldukları cürümlerden dolayı bunların ailelerini ve bütün efradı ailesini tercim etmek ve zannederim muvafık değildir.”⁴⁰

Ali Şükrü Bey ise ısrarla gönderilen kadınların İstanbul’da Türklük aleyhine propaganda yaptıkları ve bu hareketlerinin dikkat çekilecek derecede olduğunu dile getirmektedir. İstanbul gazetelerinde bile haber olduğu üzere Pontusçuların bir kısmı bu konuyla ilgisi olmayan muhabirlerin bile dikkatini çekecek seviyede propaganda yapmışlardı. Ali Şükrü Bey, bu olanların sorumlusu olarak Rumların gidişine müsaade edenleri adres göstermektedir. İzin isteyenlerin haklı sebebi olmasına rağmen izin verilmediğini aşağıdaki şekilde dile getirmiştir.

⁴⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18 Mayıs 1338 s.369-371

“...Bunu yapanlar, buradan giden Rumlardır ve bu Rumların Trabzon’dan çıkmasına müsaade edenlerdir. Yalnız Vekil beyefendi hastalık dolayısıyla, insani bir hisle diye söylediler, yani hastalık için gönderiyoruz dediler. Efendiler, bendeniz Vekil beyefendiye söylerim ki, o şekilde hasta olanlar, ihtiyar olanlar vardır, onlar da gitmek isterler. İdama mahkum edilmeyen bir çok adamlar da vardır. Yalnız Abanosların validesi 75 yaşındadır. Dahiliye Vekili Fethi beyefendiden bilhassa izin istemiştir ve vermemiştir.”⁴¹

Fethi Bey öncelikle sözü edilen kadınların İstanbul’a gidişinden çok uzun zaman önce Batum, İstanbul, Marsilya, Paris, Londra, ve Newyork’ta kök salmış bir örgütün zaten Türklük aleyhine Pontusçu faaliyetler içerisinde olduklarını dile getirir. “...bu Pontus gailisinin tekmil mesuliyetini gönderdiğimiz bir iki kadına atfetmek” gerçekleri göz ardı etme anlamına geliyordu. Üstelik bu kadınların hepsinin geçerli birer mazareti bulunmaktaydı:

“...düveli mutelifenin İstanbul’daki komiserinin bize verilmiş protestoları, notaları vardır. Bu eski bir meseledir, kadın meselesi değildir. Bu hususta teyiden söylüyorum ki; kadınların cümlesi rapor üzerine gönderilmiştir. Kimisinin vazı hamli kabil olmadığından, kimisinin maluliyetine binaen verile raporlar üzerine tahkikat yapıp behemahal İstanbul’da ameliyat edilmesi lüzumuna kanaat gelmesinden, kimisinin deli, mecnun olduğu için yanında hizmetçi olarak gitmesine kanaat gelmesinden gönderilmişti, mazaretleri vardı, bunlara izin verdik. Yaptığımız cibayet, Pontus meselesinin alevlendirmek için, yaptığımız kabahat bundan ibarettir.”⁴²

Bu konu hakkında mahalli memurların tavrı konusunda onlara güvendiğini yine tekrar ederken 75 yaşındaki bir kadının kendisinden izin istemiş olduğunu da yalanlamaktadır. Fethi Bey, kâğıt üzerinden işlem yapılması dolayısıyla şahıslar görülmeden karar verilmek zorunda kaldığını dile getirmektedir.⁴³

⁴¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.05.1338 s.384

⁴² TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.05.1338 s.407

⁴³ TBMM Gizli Celse Zabıtları 18.05.1338 s.407

Gümüşhane Mebusu ve aynı zamanda Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey sevke tabii olup da Trabzon'da kalan zararlı Rumlardan addedilen Panço namı kişi hakkında bir açıklama yapma gereği görmüştür. Bu açıklama, bölgede yaşanan ve yerel idarecilerin de içine düştüğü çelişkileri yansıtır niteliktedir. Söz konusu Rumlardan Panço, Rus işgali sırasında Trabzon'da kalan Müslümanlara nasıl muamele yaptığını, halkın onu belediye azası olarak seçmeseinden anlamak gerektiğine dikkat çekmektedir:

“(Panço) bütün Müslümanların Rus istilâsı zamanında bilhassa İslâmlara karşı Rumları teşvik edenlerle, pontüscülüğü musallat edenlerle açıktan açığa mücadele etmiş bir şahsiyet idi. Onun için Trabzon'da bütün Müslümanlar ekseriyeti ve eşrafı bendeniz mezunen gittiğimde Panço'nun hizmetini bir lisanı takdirle yadetekyiz.”⁴⁴

VI.C.)Tehcirin Durdurulması

Uluslararası hukuk açısından savaş halindeki bir devlette, ordunun arkadan vurulması, casusluğun önlenmesi, katliamların ve isyanın ortadan kaldırılması ve sahillerin korunması gibi sebeplerle, askerî açıdan gerekli görülen bazı köyler her türlü güvenlik ve ihtiyaçları sağlanarak iç bölgelere nakledilirler. Boşaltılan köyler tamamen Rum çetelerinin üstlendikleri, güvenliğin sağlanamadığı köylerdi. Bu yerleşimlerin topluca boşaltılması ve iç kısımlara sevki yoluna gidilir. İlerleyen süreçte TBMM Hükümeti'nin 2 Temmuz 1921 tarihli kararı, Samsun'un Türk eşrafının hükümet nezdinde yaptıkları girişim sonucunda iptal edilir ve ailelerin nakilleri durdurulur. Nitekim Bafra civarında Kızılırmak havzasında yaşayan birçok Rum köyü henüz boşaltılmamıştı.⁴⁵ Ailelerin nakilleri durdurulurken bu sonucu sağlayan Samsun eşrafı Nurettin Paşa'nın suçlamasıyla karşılaşır.

Karadeniz Bölgesi'ndeki çeşitli şehirlerden Rumların sevki gerçekleştirilirken, Temmuz ortasında sevkle ilgili olarak, daha sonra Nurettin Paşa'nın Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan alınmasına sebep olacak olan olay yaşanır. Çıkarılan kararname ile

⁴⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 c.3 s.393-394

⁴⁵ Sarıay, a.g.m., s.48

sahil Rumları iç bölgelere sevk edilmişti. Sıra ailelerin nakillerine geldiğinde, ticaretle meşgul olan Türk eşrafından 56 kişi, başlarında daha önce Kayserili Rumların sürgününe karşı çıkan Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Efendi olduğu halde, TBMM'ne ve Dahiliye Vekaleti'ne telgraflar çekerek, sürgünün ertelenmesini isterler. İlk çektikleri telgrafa cevap alamayınca 17 Temmuz'da Samsun Belediyesi'nde toplanarak, ikinci bir telgrafla halkın heyecan içinde bulunduğunu, Hıristiyanlarla birlikte göç edeceklerini, olayların çıktığını TBMM'ne ve Dahiliye Vekaletine tekrar yazarak, cevap beklediklerini iletirler. Bu telgraflar üzerine, TBMM; Reis Paşa'nın cephede olduğunu bildirir. Erkan-ı Harbi Umumi, Merkez Ordusu'ndan sürgünün durdurulmasını ister.

Nurettin Paşa'ya göre, bu işi yapanlar, mütarekeden sonra İtilaf Devletleri'ne ve yerli Rumlara yaranmağa çalışan bazı yerli tüccarla, bunların aldatmalarına kapılan sınırlı sayıdaki insanlardır. Samsunluların bu işten haberi olmadığı gibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de bu işe katılmamıştı. Hafız Mehmet, Nemlizade Galip ve Celal, Amerikalıların da telkiniyle mağazalara gidip teşviklerde bulunmuşlardı. Belediye çavuşu vasıtasıyla da toplanan bir kısım insan, harp mıntıkası olan Samsun'da taş taş üzerinde kalmayacağı söylemişti. Bu gösterileri teşvik edenlerden Yılcıncıade Şükrü Efendi'yi, İstanbul'daki Fesat Cemiyeti'ni Samsun'da açan kişi; Nemlizade Galip, Avukat Kemal ve Servet Bey'i Rum iş birlikçisi, Rum dostu olarak niteleyen Nurettin Paşa; Galip ve Kemal Beylerin ayrıca Kayserili Rumların Samsun'dan sürgün edilmeleri kararı üzerine kadınların gösterisini teşvik edenlerden olduğunu ileri sürmüştü.⁴⁶

Suçlamalara muhatap olan Samsun eşrafı, çektikleri telgrafla ailelerin nakillerini durdurmayı başarırlar. Ancak Nurettin Paşa'nın da ağır ithamlarıyla karşı karşıya kalırlar. Telgrafi çeken söz konusu 56 kişiye yönelik olarak Nurettin Paşa'nın suçlamaları ve verdiği şehirden çıkma cezası önceki bölümlerde aktarıldığı üzere mecliste tartışma konusu olur ve Nurettin Paşa'nın görevden alınmasını beraberinde getirir. Yaşanan bu olaylar dizisi içerisinde ailelerin nakilleri durdurulmuştur. Fakat erkeklerin nakillerine Kasım ayına kadar devam edilecektir.

⁴⁶ Balcıoğlu, a.g.e., s.118-119

Bu uygulama sırasında hükümetin emrine karşı çıkan birçok Rum aileleri ile birlikte dağlara çekilerek çetelere katılmış; bir çok Rum da köylere saklanmıştı. Nakillerin sürmekte olduğu günlerde Sovyet kuvvetlerinin Başkumandanı Michael Frunze, Ankara'ya gelmiş ve milli kuvvetlere yapılacak yardım ile Sakarya Zaferi sonrasında Yunan kuvvetlerinin karşısında Türk kuvvetlerinin durumu hakkında görüşmeler yapmıştı.⁴⁷ Frunze'nin Sovyet elçisi Semiyon İvanoviç Aralov tarafından yayınlanan hatıralarında, Havza'dan 10 km uzaklıkta gördüğü bir tabloyu şöyle anlatmaktadır:

“Silahlarını henüz teslim etmiş 60-70 kişilik küçük bir Rum grubuna rastladık. Hepsi de son haddine kadar bitik idi. Kimisi düpedüz bir iskelete benziyordu. Üzerlerinde elbise yerine bir takım paçavralar vardı. Çoğunun ayaklarında çaput bile yoktu. Grubun ortasında, başında papaz şapkası bulunan, uzun boylu zayıf bir papaz vardı. Soğuk bir rüzgar esiyordu. Muhafız erlerin götürdüğü bu kalabalık, Havza'ya gidiyordu. Bizi görünce, içlerinden bazıları yüksek sesle ağlamaya, daha doğrusu, göğüslerinden çıkan sesler zehirlenmiş yırtıcı bir hayvanın ulumasını andıracağı için, ulumaya başladı. Grubu bir süre durdurdum. Bana eşlik eden er, adamları dövmemelerini tembih etti ve hazin yürüyüş yine başladı...”⁴⁸

Karadeniz şeridindeki şehir ve köylerdeki Rumların iç bölgelere gönderilmesi ile birlikte, Türkler ile Rumlar arasındaki ayrılık daha da belirginleşir. Artık sivil Rum kalmamıştı. Ya sürgüne razı olmuş, ya da dağdaki silahlı Rum çetelerine katılarak hükümete tavır almışlardı. Böylece Tokat, Amasya, Samsun ve Ordu mntıklarında eskiden beri var olan Pontuşçu çetelerin sayısı daha da artmıştı. Hem yardım gördükleri Rum köylerinin ortadan kalkması, hem de Temmuz ortalarında başarı ile gelişen Batı Cephesi'ndeki Yunan taarruzu, bu çeteleri Türklere karşı saldırmaya sevk etmişti. Temmuz sonlarında sürgünden kaçanlarla sayıları devamlı artış gösteren; Samsun'da 800

⁴⁷ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası” **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyaset Kitabevi yayını, 9.baskı, Ankara, 1996, s.40

⁴⁸ Semiyon İvanoviç Aralov, **Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Hatıraları**, Cumhuriyet Yayn., İstanbul, 1997, s.173;(Geçmişten bugüne Türk-Rus ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gülten Kozgan-Natalya Ulçenko, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul, 2003)

Amasya'da 200, Ordu'da 100, Tokat'da 400 silahlı Rum çetecisi vardı.⁴⁹ Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey ile Canik Milletvekili Süleyman Bey ve arkadaşlarının Pontus Meselesi hakkındaki soru önermeleri 18 Mayıs 1922 Perşembe günkü oturumda okunarak tartışılır. Bu önermelerde, Dahiliye Vekili'nin Samsun civarında 800 eşkıya olduğunu söylemesine rağmen, Rum şakilerinin Samsun'a girmeyi göz alabildiğinden, Erbaa ve Samsun civarında Müslüman köylerinin hala yakıldığından şikayet ediliyordu.⁵⁰

Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'nın icraatı üzerine yapılan tartışmalardan sonra Dahiliye Vekili A. Fethi Bey yaptığı konuşmada tehcir meselesinde Nurettin Paşa'nın Samsun Mutasarrıfı Faik Bey'le de anlaşmazlığa düştüğünü ve onu Rum tarafı olarak suçladığını ifade eder. Bu tartışmalardan sonra Merkez Ordusu kaldırılır (Şubat 1922) ve Pontusçuluğun takibi mülkî idarelerce yapılmaya başlanır.⁵¹

VI.D.)Tehcire Karşı Propaganda Faaliyetleri ve İtilaf Devletlerinin Notaları

Rumların dahile sevklerinin sürdürüldüğü tarihlerde Pontusçu faaliyetlerinde hız kesmeden devam eden din adamları Yunan, İngiliz ve Amerikan devlet adamlarını etkilemek için tehcir meselesini de koz olarak kullanmaya başlayacaklardı.

6 Ağustos 1921'de Atina'ya varan Amasya Metropolitleri Yermanos, Yunan Başbakanıyla uzun uzadıya müzakerelerde bulunur. Heyetten Evangelidis, İstanbul'a dönünce, Patrikhane'de 27.8.1921'de tekrar Pontus Meselesi canlandırılır. Bu defa da Trabzon Metropolitleri 6 Eylül 1921'de Atina'ya hareket edecektir. Bir taraftan Amasya Metropolitleri, Pontus facialarına dair uydurduğu efsaneleri –ki bunlar Rumlara yönelik mezalim iddialarını içeriyordu- bir rapor halinde 31 Ağustos 1921'de Atina'daki İngiliz ve Amerikan sefirlerine verir. Amasya Metropolitleri Yermanos, 27 Temmuz 1921'de Patrikhane Meclisi'ne hitaben verdiği bir raporda, “*Karadeniz kıyılarındaki Rumlar'ın*

⁴⁹ Balcıoğlu, a.g.e., s.121

⁵⁰ Yazıcı, a.g.e., s.145

⁵¹ Yazıcı, a.g.e., s.144

tehciri'nin, Rumların mahvına sebep olacağı, binaenaleyh Pontus'un kurtarılmasıyla, bağımsızlığının ilan zamanının geldiği" yazılıyordu.⁵²

Diğer taraftan Patrikhane, yine bu hayali Pontus facialarını ihtiva eden raporları İtilaf Devletlerinin İstanbul temsilcilerine sunar ve 11 Eylül 1921'de Avrupa'nın belli başlı basın organlarına, yayınlanmak üzere gönderir.⁵³ 11 Şubat 1922 Atina kaynaklı bir habere göre: Pontuslular Merkez Heyeti, İtilaf devletleri yetkililerine telgraflar çekerek Pontus'ta kalan Rumlara karşı yapılan tehcir muamelesine son verilmesini, siyasi sebeplerden dolayı verilen her türlü mahkumiyet kararlarının feshini, müsadere edilen Rum mallarının iade edilerek zarar görenlere ecnebi komisyonların gözetiminde tazminat verilmesini istemişlerdi. Bir süre sonra Amerika Yakındoğu Heyeti üyelerinden Yavel (Binbaşı Yowell)'in Türklerin Anadolu'da mezalim yaptıklarına dair iddiaları, Batı kamuoyunda mezalim meselesini yeniden güncelleştirmiştir. İngiliz Avam Kamarası'nda bu konuda yapılan görüşmelerde Meclis Başkanı "*Bitaraf Amerikalıların şahadetiyle sabit olduğu vehcile lazım gelinen teminat alınmaksızın Türklere Anadolu Hristiyanlarının muhafazasını emniyet etmek olamaz*" görüşünü belirtmişti. İstanbul'daki İngiliz temsilcisi de Amerikalıların beyanatını doğrulamış, Türklerin bir imha siyaseti izlediklerini bildirmişti. Mister Chamberlain bu mezalimin yedi senedir kesintisiz sürdüğünü iddia etmiş, Lord Curzon da Trabzon'a sevk edilecek bir tahkik komisyonunun tayini için Fransa, İtalya ve Amerika Hükümetleri nezdinde girişimde bulunmuştu.⁵⁴

İngiliz Hükümeti ümit bağladığı Yunan kuvvetlerinin Sakarya'da yenilgiye uğraması üzerine Türk hükümetine karşı kullanabileceği yeni bir koz elde etmiş olur.⁵⁵ İddiaları olduğu gibi kabul etmek gerçekliğini sorgulamaktan daha çok fayda sağlayacağından İtilaf Devletleri, TBMM Hükümeti nezdinde girişimde bulunmakta gecikmeyeceklerdi.⁵⁶

⁵² Şahin, a.g.e., s.237

⁵³ Şahin, a.g.e., s.237

⁵⁴ Özel, a.g.e., s.231

⁵⁵ Özel, a.g.e., s.229

⁵⁶ Sarıay, a.g.e., s.52

Şikayet ve protestoların kendilerine ulaşması üzerine ABD İstanbul Büyükelçisi Amiral Bristol, M. Kemal Paşa'ya gönderdiği 18 Temmuz 1921 tarihli nota'da kadın, ihtiyar, çocukların dahile naklolduğunu haber aldığını, bunların askerî bir tehlike oluşturmayacağını, yollarda telef olacağını ve böyle bir uygulamanın ne Türk Hükümeti ve ne de Türk halkı açısından iyi bir intiba yaratmayacağını ifade ediyordu:

“Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

18 Temmuz 1921

Rum kadınlarıyla ihtiyarların ve küçük çocukların Samsun'dan dahile doğru sevk ve nakl edildiklerini istihbar ettim. Bunlardan pek çoklarının yollarda telef olmaları ihtimali pek kavidir. Esnan-ı askeriye dahilinde bulunan Rumların dahile sevkleri esbab-ı askeriyeden münbais olabilirse de ihtiyar kadın ve cemiyetlerin bu suretle tehcirleri askeri esbabdan mütevellid olabileceğine ihtimal verilemez. Dahile nakl olunanların takriben bin kişi kadar olması bunların esna-ı nakillerinde duçar olacakları müşkülât canlarını tehdid edecek mahiyettedir. Bundan dolayı zat-ı alilerinin surf hissiyat-ı insaniye ile Samsun şehrinin kadın, çocuklarının sevk ve tehcirine mani olacağımızı ümid ederim. Esasen harp zamanlarında bile ahalinin tehcirine müsâg vermeyen kavan-i beşeriye karşısında ahalinin bu suretle nakl ve sevkleri efkar-ı umumiye karşısında esbab-ı askeriye bahanesiyle bunların imhaları tasavvur edildiği kanaatini husule getirecektir. Bu tarzda bir tehcir gerek sizin gerekse milletinizin hakkında müsaade tesirat tevlid etmeyecektir. Türkiye'nin menafi namına tehcir mani' olacak esbabın istikmalini ümid eder ve zaten valalarından hükümetime arz eylemek üzere muvaffak bir cevap alacağımı ümid ederim.

İstanbul Amerika Sefiri

Amiral Bristol”

Nota, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e ulaştırılmış ve 21 Temmuz 1921'de cevaplandırılmıştı. Cevabî notada Büyükelçiliğin Samsun'daki Rum ihtiyarların, kadın ve çocukların dahile nakledildiğine dair edindiği haberlerin “tamamen yanlış” olduğu

belirilerek, gizli Pontus Cemiyeti mensuplarının ve silahlı Rum çetelerini köylerinde saklayan bazı Rum köylülerinin dahile sevk ve nakil edildiği bildirilmiştir.⁵⁷

İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri de, 5 Eylül 1921’de Pontus Hıristiyan halkının sevk ve naklinden şikayetçi olan bir notayı Hariciye Vekaleti’ne vermişlerdi. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından yayınlanan cevabî notada ise, Pontusçuların bölgedeki Yerli Rumları, yüzyıllardır beraber yaşadıkları Türklere karşı ayaklandıkları ve onlara karşı caniyane suikastlar tertip etmekte olduklarını delilleriyle birlikte açıklamaktadır.⁵⁸

Öncelikle, o an dahilinde bile İstanbul Patrikhanesi’nin Samsun merkezli bir Rum devleti için faaliyette bulunduğu ve daha bir çok cemiyetin aynı amaçla hareket ederek nizamnameleri, bayrakları, teşkilatları, silahları, madalyaları, resmi mühürleriyle faaliyette oldukları gözler önünde gerçekleşen bir olguydu. Türk hükümeti bu bölgede de bir İzmir vakasının tekrar yaşanmasını istememesi nedeniyle Karadeniz’de bulunan Rumların hukuk kuralları dahilinde silah altına alındıklarını açıklayan Yusuf Kemal Bey, nüfusun çoğunluğu Müslümanlardan yana iken azınlık durumunda bulunan Rumların Müslümanlar üzerinde söz sahibi olmasının, “...ba’dehû hiçbir mütâla’aya tesâdüf etmeden memlekete tesâhüb için bu Müslüman ekseriyeti muntazam sûrette imhâ etmek tasavvurunda...” bulunulduğunu ispatlar nitelikte olduğuna dikkat çekmektedir. Mütareke sonrasında Türk yönetiminin otorite boşluğundan faydalanan Samsun Metropolitinin, bölgede Rum unsurunu çoğaltmak ve araç gereç bakımından donatmak için Karadeniz dışından Rumları göç ettirdiğini ve gizlice cephane naklettiğini, açıklamasına eklemektedir. İzmir’in Yunanlılarca işgali dolayısıyla bütün kuvvetlerini batıya nakletmiş bulunan Türk yönetiminin ardında çeteler oluşturularak Müslüman halka zulmedilmesinin,. Türk yönetiminin tedbir alma konusunda haklı kılmakta olduğunu aşağıdaki biçimde açıklamaktadır:

“...İzmir sû-i kasd’ının vücûde getirdiği hareket-i milliye ve müdâfa’a-i meşrû’a üzerine Yunanlılar bütün kuvvetlerini mezkûr havâlîde tahşîd etmek mecburiyetinde kaldıklarından, Karadeniz sâhilinde tasavvur ettikleri proje hz-ı

⁵⁷ Yazıcı, a.g.e., s.155

⁵⁸ Çapa, a.g.e., s.115 Pontus Meselsi, 5.kısım, s.5

husûle gelemedi. Fakat son zamanlara kadar hâlâ mevcûd olmakta devam eden ve ilk zamanlar mükemmelen teslîh ve tensik edilmiş olan Rum çeteleri, bütün bu harekât-ı tecâvûzkârâneye karşı hiçbir silâh ve teşkilâta mâlik olmayan Müslümanlar hakkında irtikâb ettikleri mezâlim ve îtisâfât ile Hükûmetin nazâr-ı dikkatini celbeden hâlî kalmadılar.”⁵⁹

Aynı muhtevada, yine İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından “Ankara’da Hariciye Vekili Y.Kemal Beyefendi’ye” başlığıyla verilen 22 Eylül 1921 tarihli nota ve 21 Ekim 1921 tarihli nota da aynı propaganda bilgilerini ve iddialarını tekrarlıyordu.⁶⁰ İngiliz Yüksek Komseri Horace Rumbold başta olmak üzere Fransız ve İtalyan mümessillerinin ortak imzasıyla 22.9.1921’de TBMM Hükümeti’ne verilen notada da aynı konuya değiniliyordu. Dağlara kaçan Rumların evlerine geri dönmüş olmalarından memnun olmaları yanında kadın ve çocukların sevklerine son verilmesini temenni ettiklerini sözlerine eklemekteydiler. Notanın ilerleyen satırlarında Türk hükümetinin haklı gerekçelerle ortaya koyduğu uygulamalarına son verilmesi ve Rumlar hakkında af çıkartılarak serbest seyahat hakkı tanınması büyük bir rahatlıkta talep edilmekteydi. Doğuya yönelik barış rüzgarlarının estiği bir dönemde Türkiye dahilinde yaşanan bu tarzda olayların dış politikada vaziyeti Türk yönetimi aleyhine çevireceğine önemle dikkat çekmekteydi. “Ankara’da Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey Efendiye” başlığıyla yollanan bu nota şu şekildedir:

“İstanbul’un İngiltere, Fransa ve İtalya mümessillerinin Samsun mutasarrıfının bir beyanname neşr ederek Pontus’da dağlara iltica eden halkın on beş gün zarfında en yakın jandarma karakollarına müracaatla yurdlarına avdetlerini bildirdiğini istihbar eylemişlerdir. Mümessiller pek muvaffak hissiyat ile telakki edilen bu beyannameden dolayı beyan-ı memnuniyet ederler şu kadar ki mezkur cebrin hilafında olarak büyük millet meclisi hükümetinin Pontus muntikasında bulunan Rum kadın ve çocuklarının dahile sevklerini tasavvur ettiği işar edilmektedir. İş bu keyfiyetin vuku bulmayacağına dair teminat almak mucib-i muhassenat olacağı gibi alakadar-ı muhafilin bu hususda (...) kesb etmesi zaruridir. Afv-ı umuminin ilanıyla beraber Rumların

⁵⁹ Pontus Meselesi, 5.kısım, s.5 ;(Ayr.bkz.Şahin, a.g.e., s.239; Yazıcı, a.g.e., s.156)

⁶⁰ Yazıcı, a.g.e., s.156

dahile tehcir projesinden sarf-ı nazar edilerek tehcire maruz kalanlar ile sair bütün Rum kadın ve çocuklarının serbesti-i seyahatlerine ve istedikleri mahallerde yerleşmelerine müsaade ita olunması ve içlerinden Anadolu'yu terk etmek isteyeceklerin serbest-i azimetlerinin temini ve İstanbul'da aileleri nezdlerine gelmelerine müsaade olunması saadet hallerini intac edeceği tabiidir. Müttefikin mümessilleri mülahazat-ı anıfayı Türkiye hükümetine arz ederlerken şark sulhunun takrir etmek üzere bulunduğu bir zamanda Türkiye dahilinde asayiş umumiyyenin intizam-ı kesb etmiş ve harici vaziyeti tersin edecek olan dahili ahvalin şayan-ı umumiyet sahneye girmiş olduğunu göstermek itibarıyla Türkiye'nin münafığı namına şayan-ı ehemmiyet olduğunu kayd ve işaret etmek isterler.

22-9-21

İmzalar

Fransa Mümessili: Dölaforkad

İngiltere Mümessili: Rumbold

İtalya Mümessili: Garuni"⁶¹

Bir af çıkarılıp içlere gönderme işinden vazgeçilmesini ve herhalde kadınlarla çocukların içlere gönderilmemesini, diledikleri yerlere gitmelerine müsaade edilmesini isteyen notayı 21 Ekim'de Rumbol'un kendi imzasıyla yolladığı bir başka nota takip eder. Bu notada ise İstiklal Mahkemelerinde alınan kararlarla uygulanan idam cezalarının durdurulması istenmekteydi:

"İstanbul 21 teşrinievvel 1921

Düvel-i itilafıye İstanbul mümessilleri Pontus ve havalisine müteallik alınan raporlar müfadına nazaren havali-i mezkure Hristiyan ahalisine karşı hükmet-i milliye memurları tarafından pek şiddetli hareket olunmakta ve bazı fenalıkların icra edilmekte olmasını teessüf ve teessürle karşılamaktadır, aynı raporlarda Samsun şehrinde üç ermeni ile yüz altmış sekiz Rum'un İstiklal mahkemesi kararıyla ölüme mahkum edildiklerini ve bunlardan ancak on yedisinin derdest edilemediklerinden dolayı kurtuldukları bildirilmiştir. Bu mahkumların esamisi

⁶¹ Pontus Meselesi, 5.kısım, s.4 ;Goloğlu, a.g.e., s.254

Ahali ve Hilal gazeteleri tarafından neşr edilmiştir. Binaenaleyh itilaf komiserleri hükümet-i milliyenin ve bu hadisenin ehemmiyeti hakkında nazar-ı dikkatini celp etmeği zaidad(?) etmekte ve beşrit kavaidine muhalif olan bu icraata nihayet verdirilerek ordu efkar-ı umumiyesinde husule gelen sui tesirleri izale etmek lazım geldiği, kanaatini beslemektedirler. Bununla birlikte komiserler vaka-yı mezkure hakkında hakikatin tezahürünü temin etmek maksadıyla hükümet-i milliyenin derhal kat'i ve bi-tarafane kararlar ittihazıyla bir tahkik heyeti taskil-i ümid ve arzusunu izhar eylemektedirler.

Pele Rumbold Garuni”⁶²

Sonuç olarak; TBMM Hükümeti İtilaf Devletlerine verdiği cevaplarda; Fener Rum Patrikhanesi'nin uzun zamandan beri Karadeniz kıyılarında merkezi Samsun olmak üzere bir Rum devlet kurmak için çalışan Yunanistan ile birlikte hareket ettiği, birlikte Doğu Karadeniz bölgesinde birçok gizli dernek kurduklarının belgelerde sabit olduğu belirtilmekte ve Pontus çetelerinin bölgede yaptığı katliamlar ile yakalanan silahlardan bahsedilmektedir. Sonuçta bütün komplo ve olayları önlemek için bazı askerî ve idarî tedbirler alındığı, bu tedbirlerin uygulanması esnasında masum halka zarar vermemek için hassas davranıldığı vurgulanarak, sahil halkından olup da silahlandırılmış olanlar ve Rum çetelerine yataklık eden köyler, halkının iç kısımlara gönderildiği; kadınların ise, sadece gizli Pontus cemiyetleri ile ilgisi sabit olanların sevke tabii tutuldukları; askerî takip sırasında kesinlikle katliamın olmadığı, sadece askere ve güvenlik güçlerine silah çekerek dağlara çıkanların takip olunduğu, belirtilmekte ve bu tür hareketlerde bulunanlar arasında Müslüman ve Hıristiyan farkı gözetmeksizin aynı muamelenin yapıldığı vurgulanmaktadır.⁶³

İç politikada beliren tepkiler dış baskılarla birleşince 23 Kasım 1921 tarihinde toplanan TBMM Hükümeti, Rumların güvenlik ve istirahatları hükümetçe sağlandığı başka bölgelere nakledilmesine gerek olmadığına karar vererek tehcir uygulamasını durdurma kararı alır.⁶⁴

⁶² Pontus Meselesi 5.Kısım, s.7

⁶³ Sarıay, a.g.m., s.52

⁶⁴ y.a.g.m., s.49

V. UYGULAMA SONRASINDA KARADENİZ'DE DURUM ANALİZİ VE MÜBADELE

V.A.)Karadeniz'de Güvenliğin Sağlanması

16 Haziran'da Karadeniz sahilinde başlayıp kapsamı Temmuz ayında dağlık ve kırsal kesimlere de genişletilen tehcir uygulaması yaşanan asayişsizlikler ile iç ve dış politikaya yansıyan polemikler sonrasında durdurulmuştu. Yaklaşık beş aylık bir sürede gerçekleşen nakillerde önce erkekler ve ilerleyen süreçte kadın çocuk ve yaşlılar Anadolu içlerine geçici olarak göç ettirilmişlerdi.

Çeşitli bölgelerden Sivas, Tokat, Yozgat, Çorum ve Karahisar-ı Şarki'ye gerçekleştirilen sürgünlerde, Kasım 1921'e kadar Merkez Ordusu kayıtlarına göre nakledilen toplam kadın-erkek sayısı:

Samsun-	27.995
Sivas'tan-	1.448
Tokat-	1.000
Sinop-	550
Amasya-	14.000
Ordu-	4.910
Çorum-	571
Giresun-	8.500

Mülkiye memurları kontrolünde gerçekleştirilen bu tehcirde çocuk ve yaşlılar da dahil toplam 63 bin 844 Rum başka yerlere sevk edilmiştir.¹

Tehcirin durması bölgedeki tüm tedbirlere son verildiği anlamına gelmez. Pontusçuluğun kökünden temizlenmesi yolundaki tedbir ve tertiplere devam edilir. 1922 yılının Şubat ayına kadar 1841 çeteci yakalanır, 3262 çeteci çarpışarak öldürülür.²

¹ Balcıoğlu, a.g.e., s.120

² Goloğlu, a.g.e., s.254

Gerek çarpışmalarda, gerekse teslim alınmak suretiyle ele geçen Rum çetecileri bir çok suçların failleriydiler. Bunlar Amasya’da kurulan İstiklal Mahkemeleri’ne sevk edilerek muhakeme edilmişlerdir. Bu muhakemelerde Rum çetecilerle yöneltilen suçlar şöyle tasnif edilebilir:

-)Nüfus çoğunluğunu sağlamak için muhacirler getirterek yerleştirmek, onlara silah ve para dağıtmak

-)Silahlı gruplar teşkil ederek Pontus Cumhuriyeti tesisi için Osmanlı topraklarından bir kısmını ayırarak, ayrı bir hükümet teşkil etmek.

-)Siyasi, milli, fikri ve silahlı olarak Rum milli emellerinin tahakkukuna çalışmak.

-)Bu faaliyetler sırasında işkence, cinayet, gasp, yakma ve tahribat, ırza tecavüz, gibi suçları işlemek.³

Pontus sorunu ile ilgili yargılamalar yapan Samsun İstiklal Mahkemesi 20.8.1921 ile 27.12.1921 arasında geçen süre zarfında şu cezaları vermiştir:⁴

Mahkemeye gelen maznun miktarı	2.420
Adem-i mes’uliyet ve beraat	395
İdam	485
Müeccelen idam	-----
Gıyaben idam	137
Kal’a-bend ve kürek	240
Çeşitli cezalar	1.163

Olağanüstü koşulların gerekliliği Türk hükümetini böyle bir uygulamaya zorunlu kılmıştı. Batıda süren sıcak savaşta söz konusu düşman Yunanistan kültürel ve dinsel ortak gördüğü Karadeniz Rumlarını Türklere karşı kışkırtmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa Vakıf Gazetesi’ne verdiği beyanatta “*Türkiye aleyhine teşvik olunan Rumlar askerî*

³ Yazıcı, a.g.e., s.146-147

⁴ Aybars, a.g.e., s.123

düşüncelerle şimdilik savaş bölgelerinden uzaklaştırılmışlardı” ⁵ derken güvenliğin ön planda tutulduğuna dikkat çekmektedir. TBMM'nin 8 Ağustos 1921 tarihli gizli oturumunda Rumların tehciri ile ilgili konu tartışılırken, amaçlarının Rum çetelerinin silahlarını toplamak olduğunu, ancak bu amaca ulaşmak için öldürmek vurmak gibi yöntemlere karşı olduğunu kesin bir dille vurgulayarak, bu konudaki hassasiyetini dile getirmiştir.⁶

Türkiye Hükümeti'nin, vatandaşlığında bulunan unsurlardan hiç birisine karşı kastı bulunmadığı gibi ülkesine hıyanetten kaçınan –dili ve dini fark etmez- her vatandaş Türkiye'nin her hangi bir yerinde güven ve huzur içerisinde yaşayabilmesi de garanti altına alınmıştı. Bu koşullar ülkesine bağlı Rumlar için de geçerliydi. *“Hükümete karşı suikast tertibatında bulunan ve bunca cinayat ve mezalim irtikab iden asi ve şakilere hiçbir memlekette müsamaha edilemeyeceği ve binaenaleyh kendi mevcudiyetine sahip olan ve mevcudiyetini muhafaza ve idame etmek isteyen herhangi bir hükümetin bu şerait dahilinde Türkiye hükümetinin ittihaz ettiği tedabirden daha şiddetli tedabirler ittihaz edeceği tabiidir. Elyevm bu suretle tedabiri şedide memaliki sairede her zaman ittihaz ve tatbik olunmaktadır.”*⁷ Alınması gereken tedbirler alınmıştı ve her zaman alınacaktı.

Nitekim tehcir uygulaması Milli Mücadele döneminde sadece Karadeniz sahilinden dahile nakillerle sınırlı kalmamış, başka kritik noktalarda da aynı çözüme başvurulmuştu. Sıcak savaşın sürdüğü Batı Anadolu'ya yönelik olarak aynı kararın alındığını görmekteyiz.

24.Fırka Kumandanlığına 3.7.37 tarihli gönderilen bir yazıda *“Düşmanın taarruz-u harekata geçmesi halinde düşmana kılavuzluk etmek ihtimalini ber-taraf etmek için muharebe kabul edilecek hat ilerisindeki köylerin cephe gerisine nakli ordudan emir buyurulmaktadır.”* Tehcir ettirilecek köyler firkalar arasında taksim edilmiş ve köyler isimleri hane sayıları ve yerleştirilecek yerlerle beraber listelenerek bildirilmişti.⁸

⁵ Yazıcı, a.g.e., s.140-141

⁶ Sarımay, a.g.m., s.49-50

⁷ Pontus Meselesi, 4.kısım, s.7

⁸ ATASE 1401, 47, 47-1-2-5

Karadeniz'deki uygulama ile eşzamanlı gerçekleşen Batı Cephesi'ne yönelik tehcir tedbiri İcra Vekilleri Heyeti'nin kararnamesine göre İtalyanların Antalya'da bulunuyor olması ve Silifke'de de Rumların tehlike unsuru olmaları ve Yunan ordusunun yakınlığı sebepleriyle askeri gereklilikler göz önünde bulundurularak Muğla, Aydın, Burdur ve Silifke şehirlerindeki Hıristiyanların "...tebidi hususunda garp cephesine müsaade ita olunduğunun müdafaa-i milliye, dahiliye vekaletlerine işarı(na)" karar verilmiştir.⁹

Batı Anadolu'da nakiller Karadeniz Bölgesi'yle birbirine yakın zamanlarda gerçekleştirilmişti. Anadolu'nun stratejik noktalarında güvenliği sağlamaya yönelik olarak uygulanmaya çalışılan tehcir kararı, Karadeniz Bölgesi'nde beklenen sonucu verememişti. Karadeniz sahillerine herhangi bir Yunan çıkartmasına karşılık alınan bir önlemken; ilerleyen süreçte Yunan donanmasının ve Rum çetelerinin sahil şehirlerine yönelik tehdidini arttıran bir tahrik unsuru olmuştu. Mecliste söz konusu edildiği üzere, Samsun özellikle kadın ve çocukların naklinden sonra saldırıya açık bir şehir haline gelir. Üstelik umulduğu gibi çetecilik de azalmamış; artmıştı. Dağlarda eşkıyalığın planlandığı gibi bitirilememesi mecliste uzun süren oturumlarda tartışma konusu olmuştu.¹⁰ 1922'nin Haziran ayında bile gazeteler çetecilik faaliyetinin devam ettiğini yazmaktadır.¹¹

V.B.)Anadolu'dan Kaçış

Sakarya'da durdurulan Yunan ordusu tam bir sene sonra gerçekleştirilen karşı taarruzla geri çekilmeye başlayacaktır. Yunan askerlerinin attığı her geri adım beraberinde binlerce Rum'u da peşinden sürükler. Yunan işgalinin başarısızlığı, planları ve hayalleri suya düşürmüştür. Yunan ordusunun çekilmesi Anadolu Rumları ile Türk yönetimini karşı karşıya getirir. Osmanlı uyruklu Rumlar, Türk yönetimine karşı ihant etmişlerdi.

⁹ Pontus Meselesi, 4.kısım, s.20

¹⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları 10.6.1338 s.377

¹¹ Ahali-Samsun 18 Haziran 1338

Önce Batı Anadolu ve Marmara kentlerinden, sonra da Doğu Trakya ve Karadeniz kentlerinden Yunanistan'a deniz, kara ve demiryolları aracılığıyla göç etmişlerdi. Göç hareketi süresince, başta İstanbul ve İzmir olmak üzere, pek çok kıyı kentinde, yoğun göçmen yığılmaları görülür. İstanbul'a yığılan göçmen sayısı bir ara 21.505 olmuştur.

İstanbul'a gelen Rumlar, genellikle Beşiktaş, Yeniköy, Anadolu Kavağı¹², Selimiye Kışlası,¹³ Yeşilköy gibi semtlerde ve Büyükada ve Burğaz ve Heybeli gibi adalarda toplanıyorlardı. Rum okulları ve kiliseleri Rum göçmenlerce dolduruldu. Yanlarına alabildikleri üç-beş parça eşya ile genellikle Marmara kentlerinden kalkıp İstanbul'a yığılan bu insanlarda, önemli oranda sağlık, beslenme ve barınma sorunları görülür. Alınan önlemler ise yetersizdir. Örneğin, Yedikule Rum Hastanesi, hasta göçmenler için yeniden düzenlenmiş; ama, yoğun yığılmalar nedeniyle yetersiz kalmıştı.¹⁴

Yine, Samsun'da Trabzon'a kadar uzanan kıyı şeridinde, 30.000'den fazla insan toplandı. Yunanistan'dan gelen vapurlar, 2.000 kişilik gruplar halinde Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon iskelelerinden göçmen taşıyorlardı. Buralarda toplanmış olan Rum göçmenlerde de önemli sağlık ve beslenme sorunları görülmüştü. Bu nedenle Amerikan Muavenet Heyeti, bu kentlerde yardım birimleri açmıştı ve yardıma gereksinimi olan göçmenlere hizmet vermeye çalışıyordu.¹⁵

Anadolu'ya yapılan Yunan seferi felaketle bitmiş, Büyük Ülkü de bu olayla birlikte kül olup gitmişti. Karadeniz Bölgesi'nde halk, büyük gruplar halinde, bulabildiği her tekne ve takaya binerek, akın akın, Rusya sahillerine sığınmağa başlamıştı. Rusya'nın yaşadığı iç karışıklıklar, Rumların oradan da göçlerini beraberinde getirir. Rusya'daki Karadenizli Rumların pek çoğu Yunanistan'a göç etmeyi tercih eder. 1924 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Lozan Antlaşması, nüfus mübadelesini düzenlediğinde, zaten Doğu Karadeniz'de mübadele edilecek miktarda nüfus kalmamış gibiydi.¹⁶

¹² Arı Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.baskı, , İstanbul, 2003, s.7-8

¹³ Kitsikis, a.g.e., , s.211

¹⁴ Arı, a.g.e., s.7-8

¹⁵ Arı, a.g.e., s.7-8

¹⁶ Andreadis, a.g.e., 2004, s.86-87

V.C.)Mübadele

Galip Türk Hükümeti Lozan'da antlaşma masasına oturduğunda görüşülecek onlarca mesele arasında azınlıklar sorununu da kesin bir çözüme kavuşturmak istemekteydi. İşgaller sırasındaki tavırları gayrimüslim unsurlara artık güvenilemeyeceğini kanıtlamıştı. Pek çok Rum ve Ermeni Anadolu'yu terk etmeye başlamıştı. Limanlar binlerce insanı bambaşka diyarlara uğurluyordu. Fakat halen Anadolu içlerinde yaşantısını devam ettiren Rum bulunmaktaydı. Türk Hükümeti ise bundan böyle nüfusta homojenliği daha güvenli buluyordu

Bir ay içinde, Türkiye'den ayrılarak Yunanistan'a göç eden Rum sayısı 650.000'di. Bu sayı, 1922 yılının sonuna dek 1.000.000'u aştı. Türkiye'den ayrılarak Yunanistan'a giden bu insanlar ayrıldıkları yörede önemli boşalmalar oluştururlarken, Yunanistan'da neden oldukları nüfus yığılması sonucu, oradaki Türklere yönelik baskının önemli bir etkeni oluyorlardı. Az sonra görüleceği gibi, Türkiye'de bırakmış oldukları mallar da, yeni toplumsal hareketlenmelerin gerekçesini oluşturuyordu.¹⁷

Anadolu'dan giden Rumların yerleşmeye çalıştıkları yeni yurtları Yunanistan ise, gelen göçmenleri ne yerleştirebilecek ne de besleyebilecek potansiyele sahipti. Yunan Hükümeti, vatandaşı bulunan Müslümanların göçetmesi halinde onlardan açılacak boşluğa gelenleri yerleştirme olanağının doğacağına farkındaydı. Karşılıklı bir yer değiştirme her iki hükümetin de işine geleceğinden Balkan Savaşları sonrasında söz konusu olup da yürürlüğe girmeyen bir uygulama Lozan görüşmelerinde tekrar gündeme gelir.

Milletler Cemiyeti mülteci sorunun etraflıca incelenmesi için bir Noveçliyi, Dr Fr. Nansen'i İstanbul'a gönderir. Nansen yeni ve radikal bir çözüm önermeye karar verir. Bu çözüm, Yunanistan Türkleri ve Türkiyeli Rumların zorunlu -kendi isteklerine bağlı olmayan- mübadelesiydi. Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki nüfus mübadelesini

¹⁷ Arı, a.g.e., s.8

düzenleyen 1919 tarihli Nevilly sözleşmesinde, mübadelenin maddeye bağlı olması gerektiği açıkça belirtilmişti. Sonuçta uygulanan Nansen önerisi, Türklerden çok Yunanlıların işine yaradı. Çünkü Türkiye'deki Rumların büyük kısmı zaten göç etmişti ve 1913'ten sonra Yunanistan'da kalan Türklerin yerlerini Rum mültecilere bırakmaları gerekecekti.¹⁸ 1929 yılının Mart ayında Yunan Başbakanı Venizelos tarafından bu konu şöyle dile getirilmiştir:

“Lozan Antlaşması esasında Rum ve Müslüman halklarının ve bu halklara ait malların mübadelesi için değil, Rumların Türkiye'den kovulmalarına karşılık Müslüman nüfusun Yunanistan'dan ayrılması için yapılmıştır.”¹⁹

Hal böyle iken Türkiye kısa vadeli çıkarlarından daha ilerisini görerek, mübadelenin gerektirdiği bu tür bir özveriyi kabul eder. Çünkü amacı, daha önce sık bir şekilde sıkıntısını çektiği, ülkede yaşayan azınlıklar bahane edilerek kendisinden toprak talep edilmesi olgusunun önüne geçmektir.²⁰

24 Ocak 1923 tarihinde Alt Komisyonca Kabul Edilen Sözleşmeye göre:

“Madde-1 Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir

Bu kimselerden hiç biri, Türk hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a yeniden dönerek orada yerleşemeyecektir.”²¹

1 Mayıs 1923, zorunlu mübadelenin başlangıç tarihi olarak kabul edilir. Karma Komisyon'a mübadele işinin organizasyonu için yeterli zaman tanımak amacıyla bu tarih

¹⁸ Kitsikis, a.g.e., s.211-212

¹⁹ Mihri Belli, **Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Ekonomik Açından Bir Bakış**, Belge Yayınları, 2.baskı, İstanbul, 2006 , s.21

²⁰ Kitsikis, a.g.e., s.211-212

²¹ **Lozan Barış Konfransı, Tutanaklar Belgeler**, (Çev. Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, 3.baskı, 2.cilt,

1 Mayıs 1924'e ertelendi. Bu arada, bir kısım göçmenin daha fazla sıkıntıyla karşılaşmaması amacıyla münferit bazı mübadele olayları gerçekleşiyordu. Bunların bir tanesi Samsun limanında bekleyen yaklaşık sekiz bin Rum'un, Kasım 1923 tarihinde, Midilli adasından gelen aşağı yukarı aynı sayıda Müslüman ile değiştirilmesidir.²²

Ankara başta olmak üzere, kimi iç yörelerdeki Rumların, Türk Hükümeti'nin almış olduğu bir kararla, tren yoluyla İzmir ve İstanbul'a taşınmaları, buralarda vapurlara bindirilerek Yunanistan'a gönderilmeleri planlanır. Rumlarla ilgili resmi işlemler, 1924 yılının başlarında tamamlanmış; 17 Haziran 1924 gecesi 750 kişilik ilk grup trenle Ankara'dan İstanbul'a hareket etmişti. 1924 yılının ekim ayına kadar, İstanbul da dahil olduğu halde, Yunanistan'a gönderilen Rum sayısı Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun verdiği bilgiye göre, 109.000 idi.²³

Resmi Mübadele Anlaşması öncesinde de yoğun miktarda Rum'un Anadolu'dan kayıtsız tutanaksız göç etmesi, göç eden insan sayısının tam olarak tespit edilememesine sebep olmuştur. Hatta mübadele ile göç edenlerin sayısı da kesin değildir. Birbirinden farklı rakamlar söz konusu olmaktadır. Mesut Çapa'ya göre Mübadele Sözleşmesi ve Protokolü sonucu 149.851 Rum Anadolu'yu terk ederek Yunanistan'a gitmiştir. Samsun mıntıkası dahilinde mübadeleye dahil Rum sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Seçil Akgün'ün verdiği bilgiye göre: Sinop'tan 1.189, Samsun'dan 22.668, Ordu'dan 1.248, Giresun'dan 623, Trabzon'dan 404, Gümüşhane'den 811, Çorum'dan 1.570, Şebinkarahisar'dan 5.879, Tokat'tan 8.218,, Yozgat'tan 1.635 ve Sivas'tan 7.539 kişi olmak üzere Samsun mıntıkası dahilinden toplam 51.784 Rum mübadeleye tabi tutulmuştur.²⁴ Kemal Arı ise Samsun'dan göç edenlerin sayısını 14.000 olarak vermektedir.²⁵ Oysaki 1923 yılının ilk üç ayında "serbesti-yi seyahatten" yararlanarak Trabzon'dan ayrılan Rumların sayısı 34.000'e ulaşmıştı. Bunların çoğunluğunu iç kısımlardan gelen Rumlar oluşturuyordu.²⁶

²² Belli, a.g.e., s.30

²³ Arı, a.g.e., s.89

²⁴ İpek, a.g.e., s.7

²⁵ Arı, a.g.e., s.89

²⁶ Çapa, a.g.e., s.122

Türk vapurları yalnızca Türkiye'ye gelen Müslüman göçmenleri taşıyor, bunun yanında, Türk göçmenleri Türk liman ve iskelelerine boşalttıktan sonra, Yunanistan'a yeniden göçmen yüklemek için giderlerken, Yunanistan'a gitmesi gereken Rumları da taşıyorlardı. Örneğin, Samsun'a gönderilen Mübadele Heyeti'nin kararına göre, Midilli'den Ayvalık'a göçmen getirecek vapurların, Samsun'daki Rumları da götürmesi planlanmıştı. Bu heyet daha sonra Trabzon'a gitmiş, oradaki mübadeleye tabi olan Rumlar, iki vapurla Yunanistan'a taşınmışlardı. Çok az sayıdaki bazı Rumlar, daha sonra kendi olanaklarıyla Yunanistan'a gitmek arzusuyla bu gruplar içinde yer almamış, bir süre daha Türkiye'de kalmışlardı.²⁷

Mübadeleye tabi Rumları taşıyan Yunan bandıralı gemilerden, Okyanus isimli Yunan vapuru Trabzon'dan 2.675 ve Samsun 4.800 Rum göçmeni alarak 8 Ekim 1924 günü Samsun'dan hareket etmiştir. Sıhhiye Müdürü Veli Bey, polis müdürü vesair hükümet memurları Rumların sevk ve nakil işlerinde Amerikalılarla birlikte çalışmışlar; Rum mübadiller sahilden vapurlara kadar Türk kayıkları ile ücretsiz olarak taşınmışlardı. Göçmenler beraberlerinde taşınabilir mallarının tamamını götürmüşlerdir. Bu konuda Türk halkı ve resmi makamlar herhangi bir engel çıkartmamışlardır.²⁸

Binlerce insanın kısa sürede yer değiştirmesi savaştan yeni çıkmış iki devletin engelleyemeyeceği olumsuzlukları yaşatmıştı. Taşımalar esnasında zorluklar ne yazık ki kaçınılmaz olmuştu. Onlarca insan yollarda hastalıktan veya soğuktan ölmüşlerdi. Akdağmadeni'nden Konya'ya yerleşen Hacıustaların Yunanistan'a gidişleri mübadelenin hangi koşullarda gerçekleştiğini anlatır niteliktedir. İşgaller sürecinde erkekleri amele taburuna alınan ailenin geri kalan üyeleri mübadele ile buldukları yeri terk etmek zorunda kalmışlardı. Konya'dan Mersin Limanı'na kadar 340 km yol alarak limanda, Yunanistan'a götürülmek üzere bir Rus gemisine bindirilir; 12 Aralık günü Preveze'ye indirilirler. Oradaki tahammül edilemez soğuk yüzünden çoğu ölür. Ailenin erkeklerinden Hacı Andan amele taburu ile gittiği Diyarbakır'dan 1925'te ayrılarak Beyrut yoluyla ailesinin yanına gelmiştir. Mübadilleri aynı yıl gemi ile Preveze'den alıp

²⁷ Arı, a.g.e., s.87

²⁸ İpek; a.g.e., s.7

Pire yoluyla Selanik'e, Mart ayında da Batı Makedonya'dan Aridea'ya götürdüler.²⁹ Muhacirlerin çoğu henüz bir yere yerleşme olanağı bulamadan yollarda telef olur.³⁰

Laz diye adlandırılan Karadeniz ahalisi, Atina, İstanbul ve daha sonra Ankara'nın politikalarına boyun eğen Rumlar ve Türkler olarak ayrışacaklardı. Bu ayrışmayı izleyen savaşta Yunan tarafı kendi hayallerinin yanılığının kurbanı olur. Yerasimos, Anadolu işgalinin ve Pontus hareketinin temelsizliğini açık yüreklilikle ifade etmektedir. Geniş kitlelerce benimsenmiş olduğu kuşkulu bir takım değerlerin, ulusal dinamikleri harekete geçirmede yeterli olduğu yanılığını vurgulamaktadır. Barbarlığın kendisi sayılan bir takım uygarlık parçalarının Rum toplumunu yanlış hayallere sürüklediğini ifade ederken tüm olanların sorumlusu olarak Avrupalı Devletleri göstermektedir. Yerasimos'a göre Rum toplumu Avrupalı Devletlerin kışkırtmasına gelmişti v sonuna kadar hep yanlarında olacaklarına inanmışlardı. Oysa iki toplum arasında yüzlerce yıllık bir arada yaşamışlığın kolayca bir kenara itilmesinde başka güçlerin etkisini savunmak kolaycılığa kaçmak olur.

Yerasimos, Rumların Türkleri küçümseyerek hata yapmış olduklarını aşağıdaki sözleriyle ortaya koymaktadır:

“...İkinci hayal barbarlığın ta kendisi olarak tasavvur dilen şeyin karşısında kendisinin doğal olarak uygarlığın ta kendisi olan şeye ait olduğu inancıydı. Bu önce hasımlarını küçümsemeye,- sonra da bu hatanın yol açtığı sonuçlara katlanmak zorunda kalmasına yol açtı. Son yanılığında Yunan uygarlığıyla Hristiyan dininin taşıyıcısı olmanın Batılı göçlerin otomatik olarak onlara arka çıkacakları ve onları koşulsuz olarak destekleyecekleri gafletine düşmelerinden kaynaklanıyordu. Sınırsız bir iyimserlikle, ayakların ancak iş işten geçtikten sonra suya ermesini bu yanılığın açıklayabilir...”³¹

²⁹ Petronotis, a.g.e., s.46

³⁰ Andreadis, a.g.e., 1999, s.89

³¹ Yerasimos, a.g.e., s.68

V.D.)Yunanistan'da İskan

Mübadele sonrasında binlerce insan nereye gideceklerini bilemeden karşılıklı yer değiştirir. Kısa sürede gerçekleşmesi gereken bu değiş tokuşta pek çok insan yolculuklar esnasında yakınıını kaybetmiş pek çok aile parçalanmıştı. Anadolu'nun iç kesimlerinden gidenlerin çoğu Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı Ortodoks Rum milletindendi. Fakat bunlar arasında Rumca bilmeyenler de bulunmaktaydı. Anadolu'daki yaşam koşullarıyla Yunanistan'ın koşullarının birbirinden farklılığı yeni bir düzen kurmayı güçleştirecekti. Üstelik Yunan halkı yeni gelenlere sıcak davranmadığı gibi savaştan yeni çıkmış bir devletin göçmenler için yapabileceği fazla şey de yoktu.

Yunan Hükümeti sistemli bir yol izleyerek gelenleri Anadolu'da yaşadıkları coğrafya ve iklim şartlarını göz önünde bulundurarak yerleştirmeye özen gösterdi. Uzman oldukları meslek dallarında devam etmelerini ve kendilerini geliştirerek ekonomiye kısa sürede adapte olup katkı koymalarını sağladı. Yunan Hükümeti, Avrupalı devletlerden aldığı maddi yardımla göçmenleri topluma kazandırmada başarılı oldu. Mübadele komisyonu göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri zanaatların teşviki için toplam 12.320 sterlinlik bir kaynak ayırmıştı. Halıcık, çinicilik, ipekçilik, gümüşçülük gibi meslekler hükümet tarafından desteklendi ve yeni iş kolları olarak yaşamaya başladılar.³²

Yunanistan'a giden Rumların daha ziyade tarım dışı; bankacı, tacir, imalatçı, küçük esnaf ve sanatkâr gibi şehirselleşmiş alanlarında çalıştıkları anlaşılmaktadır. Fakat elimizde bunların tahsil, yaş ve meslek durumları hakkında herhangi bir istatistik bilgi bulunmamaktadır.³³

Anadolu'dan gidenlerin yerleştikleri yerlere geldikleri yerlerin isimlerini vermeleri onları bulmayı kolaylaştırmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nden gidenler Batı

³² Belli, a.g.e., s.55-88

³³ İpek, a.g.e., s.8

Makedonya'daki Nea Trapezounda, Oine, Pontus, Nea Nikopole, Nea Kafkasos kasabalarına yerleşmişlerdir.³⁴

V.5.)İddialar

Yapılan kongrelerde, yayınlanan kitap, makale ve bildirimlerde Türklerin 350 bin Pontusluya soykırım uyguladığı iddia edilmektedir. Bu iddialarda soykırımın iki aşamada gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Birincisi 1916-1918 yılları arasında, yani I. Dünya Savaşı sırasında, ikincisi de Milli Mücadele döneminde yani 1919-1923 yılları arasındadır. Bu dönemlerde Türkiye'de yaşayan 700 bin Karadeniz Rum'undan 350 binin katliam ve sürgün metotlarıyla yok edildikleri iddia edilmekte ve sadece 180 binin Yunanistan'a dönebildiği belirtilmektedir. Türkiye'nin soykırımı tanıması ve tazminat ödemesi talep edilmekte ve Türkiye'nin "*Pontus Soykırımı*" tanımadığı sürece Avrupa Birliği'ne kabul edilmemesi için Yunanistan içinde ve Avrupa ülkeleri nezdinde propaganda yapılmaktadır. Ayrıca konu ile ilgili olarak Yunanistan içinde Avrupa parlamentosu merkezinde, İngiltere'de, Almanya'da ve Moskova'da çeşitli sergiler Püzenlenmektedir.³⁵

İddialar uydurma rakamlar üzerine oturtulmakta; kelime ve kavramlar tahrif edilerek uluslararası kamuoyu yanıltılmaya çalışılmaktadır. Justin Mc. Carthy "*Muslims and Minorities*" adlı eserinde, Fener Rum Patrikhanesi'nin sayımına göre Trabzon vilayetinde 353.533 Rum'un yaşadığı iddiasının asılsız olduğunu oysa, o tarihlerde Trabzon Vilayeti'nin gerçek nüfusunun 1913 sayımına göre 260.313 olduğunu kaydetmektedir.

³⁴ Antonios Pavlidis, **Yunan Kaynaklarına Göre Mübadele Meselesi**, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Danışman.Ali İhsan Gencer, İstanbul, 1997, s.28

³⁵ Sarıay, a.g.m., s.55-56

Tarafsız batılı bir kısım yazarların verdiği rakamlarla Türk kaynakları çok küçük farklarla birbirini teyid etmektedirler. İddia edildiği gibi Rum nüfusu sadece Samsun Sancağından değil Pontus olarak adlandırılan bütün bölgede Justin Mc. Carthy'nin vermiş olduğu 260.313 rakamına yakındır.³⁶ Pontus bölgesi olarak adlandırılan Kastamonu, Samsun dahil Rize'ye kadar olan saha ile ilgili en gerçekçi bilgiler, 1921 yılında o bölgedeki mülki amirlerce Merkez Ordusu Komutanı'na verilen istatistiklerdir. Söz konusu istatistiklerde, Pontus Devleti kurulması düşünülen bölgede 2.391.316 Türk'e karşılık 273.733 Rum vardır. Bu rakamlar 1922 yılında yayınlanan "Pontus Meselesi" adlı eserde de yaklaşık olarak, 250.000 Hıristiyan'a karşılık 2.350.000 Müslüman nüfus olarak gösterilmiştir. Ayrıca Batı Anadolu'da Yunan istilasının devam ettiği yıllarda (1919-1922) Rus işgali altında bulunan Sohum ve Kars civarından 200.000 Rum da Karadeniz kıyılarına göç ettirilir. Dolayısıyla bütün suni nüfus arttırma gayretlerinin sonunda bile Yunanlıların iddia ettikleri 700.000 Hıristiyan nüfusun 1/3'i kadar Hıristiyan nüfus olduğunu yazan yerli kaynaklar, tarafsız batılı kaynaklarca da doğrulanmaktadır. Venizelos, Lozan Konferansı'nda Karadeniz Bölgesi'ndeki (Sinop'tan Rize'ye kadar geniş bir bölge) Rum nüfusunu 477.828 olarak göstermiştir. Bu rakam doğru kabul edilse bile Canik Sancağı'nda 350.000 Rum nüfusun yaşamadığı Canik Sancağında 350.000 kişinin telef edilerek soykırım yapıldığı iddiası tarihi ve ilmi gerçeklerle bağdaşmamaktadır.³⁷

Mütareke döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde toplam 250-260 bin civarında Rum yaşamaktaydı. Justin Mc. Carthy'e göre de bu rakam 260 bin 313'tür. Dolayısı ile 350 bin Rum'un yaşamadığı bir bölgede 350 bin kişinin soykırıma uğratıldığını iddia etmek hayal mahsulünden başka bir şey değildir. Kaldı ki mübadele ile Yunanistan'a ulaşan bölge Rumlarının sayısının 180 bin olduğu bizzat Yunanlılar tarafından da doğrulanmaktadır. Bu rakama Yunanistan dışında ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelere göç edenleri ekleyecek olursak 210 bin civarına ulaşmaktadır.³⁸ Yaklaşık 250-260 bin insandan 210 bini Yunanistan'a ve diğer ülkelere göç ettiğine göre kaç kişinin öldüğü veya kaybolduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

³⁶ Pehlivanlı, a.g.m., s.98

³⁷ Pehlivanlı, a.g.m., s.98-99

³⁸ Sarıay, a.g.m., s.57

Bu konuda Yerasimos, Yunan kaynaklarına dayanarak Trabzon, Sivas ve Kastamonu vilayetlerinde yaklaşık 450 bin kişinin yaşadığını belirtmekte ve bunlardan 86 bin kadarcının I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'ya göç ettiğini ve 322 bin 500 kişinin de nüfus mübadelesi sırasında Yunanistan'a ulaştığı vurgulanmaktadır. Yerasimos'un oldukça yüksek gösterdiği bu rakama Yunanistan'ın dışındaki ülkelere göç edenleri ilave edersek 350 bin kişinin öldürüldüğü iddiasının nereden kaynaklandığını anlamak güçleşmektedir³⁹ 1922 yılına kadar geçen süre içerisinde Anadolu'nun tamamından bir milyon Rum'un göçü söz konusu olmuştur.⁴⁰ Yunanistan Dışişleri Bakanlığı arşivine göre Mart 1923'e kadar Yunanistan'a aşağı yukarı 1.150.000 göçmen gitmişti. Bunların arasında Ermeni, Suryani ve Çerkez gibi farklı milletlerden gruplar da bulunmaktaydı. Sağlık Bakanı'nın telgrafına göre 50.000 kişi Karadeniz ve Güney Rusya'dan Yunanistan'a ulaşmıştı.⁴¹

Mc.Carthy'ye göre mübadele sonrasında ilk sayım olan 1928 Yunan nüfus sayımına göre Yunanistan'daki Karadeniz mültecilerinin sayısı 182.169'dur. Anadolu ve Karadeniz'den gelmiş olup 1928'de var olan sığınmacıların toplam sayısı 809.123'dür. Bunlardan 35.000'i Ermeni; geriye Rum olarak 774.123 kişi kalıyor. Söz konusu Rumların hepsi, 1928'de 7 yaşın üzerinde olacaklar ve onlar 1922 yılında Yunanistan'a gelmiş daha da büyük sayıda sığınmacının sağ kalmış olanları idiler. 1922 ile 1928 arasında ölmüş bulunanlardan, yaklaşık 75.000 kişi doğal ölüm nedenlerinin sonucunda ölmüşlerdi.⁴²

Karadenizlilerin rakamına 1922'den itibaren 1928'e kadar ölenlerin sayısı da eklendiğinde ortaya çıkan miktar 200.000 civarındadır. Bu son rakama 1922-1928 yılları arasında doğrudan veya Yunanistan kanalıyla başka ülkelere (ABD ve Rusya) göçenler dahil değildir. Bunun için de yaklaşık en az 10.000 kişi ilave etmek gerekecektir. Demek ki 210.000 civarında Rum mübadele yoluyla Yunanistan'a göçmüştür. Tarafsız kaynakların bildirdiği Hıristiyan nüfus miktarı yaklaşık 250.000 ve yine bizzat

³⁹ Sarımay, a.g.m.,s.57

⁴⁰ Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun, Türk Tarih Kurumu**, 2000, Ankara, s.6-7

⁴¹ Pavlidis , a.g.t. s.17

⁴² Mc.Carthy , a.g.e., s.138

Yunanlıların sayım sonucu tespitleriyle mübadele sonucu göçen nüfus 210.000 civarında Rum mübadele yoluyla Yunanistan'a göçmüştür.

Tarafsız kaynakların bildirdiği Hıristiyan nüfus miktarı yaklaşık 250.000 ve yine bizzat Yunanlıların sayım sonucu tespitleriyle mübadele sonucu göçen nüfus 210.000 civarında olduğuna göre, iddia edilen “soykırım’ın asılsız olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. 250.000 nüfusun 210.000’i Yunanistan’a sağ salim ulaştığına göre kaç kişinin öldüğünü hesap yapmasını bilenler kolayca tespit edeceklerdir. Kaldı ki öldüğü düşünülen bir kısım Rum’un, Osmanlı merkezi otoritesine ve daha sonra TBMM Hükümeti’ne savaş ilan ederek dağa çıkıp eşkıyalığa başlamaları ve karşılıklı mücadele sırasında ölmüş olabilecekleri en mantıklı düşünce tarzıdır.⁴³

Yine Yunanistan’a gidip de oradan 1928 yılı öncesinde ayrılarak veya doğrudan Amerika, Fransa, Mısır ve Rusya’ya da göçeden Rumların bulunması göçmenlerin sayısını arttırmaktadır. Yunanistan’dan sadece Amerika’ya göçeden Anadolu Rumların sayısı 50.000’dir.⁴⁴

Son günlerde dış politikada Türkiye’yi Ermeni Meselesi kadar olmasa da yine aynı çizgide rahatsız etmeye başlayan bu konu, tehcir-soykırım kavramlarının farklı yorumlanması üzerine temellendirilmektedir. Kelime anlamı olarak “göç ettirme” anlamına gelen “tehcir” kelimesi “soykırım” kavramı ile eşanlamlı görülmektedir. Soykırım, 9 Aralık 1948 tarihli “Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”nde aşağıdaki+ şekilde tanımlanmıştır:⁴⁵

- 1-Ulusal, ırksal ya da dinsel bir grubun, toptan veya bir bölümünü yok etme niyetiyle, bir grubun üyelerini öldürmek,
- 2-Bir grubun üyelerine bedensel-ruhsal ağır zarar vermek,
- 3-Bir grubun hayatının fiziki çöküşünü sağlayacak ortamı hazırlamak,
- 4-Bir grubun çocuk sahibi olmasını engellemek,

⁴³ Pehlivanlı, a.g.m., s.99-100

⁴⁴ Mc.Carthy, a.g.e.,s.140

⁴⁵ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Lugat**, s.1061

5-Bir grubun çocuklarının zorla bir başka gruba verilmesini sağlamaktır.⁴⁶

Oysa gerek Birinci Dünya Savaşı sırasında ve gerekse Milli Mücadele döneminde gerçekleşen göç ettirme uygulaması tamamen askeri gerekçelerle cephe gerisinde güvenliği sağlamaya yönelik gerçekleşmişti. Her hangi bir topluluğun topluca imhası söz konusu olmadığı gibi devletin böyle bir amaca yönelik sistemli bir politikası da bulunmamıştır. Yer yer bölgede asayişsizlik yaratan çetelerin saldırıları, hastalıklar ve yolculuk şartları nedeniyle ölümlerin yaşanması günün olağanüstü koşullarının kaçınılmaz getirisiydi. Aynı dönemde azınlıklarda çeşitli nedenlerle görülen nüfus azalmasının aynı şekilde Müslümanlarda da görüldüğü yok sayılamaz bir gerçektir. Türkler de çetelerin saldırısına uğramış, Türkler de hastalıklara maruz kalmış, hıyanetleri tespit edilen Türklerin de cezalandırılması söz konusu olmuştur. Olağanüstü koşullarda alınmış olağanüstü tedbirlere o günün koşullarıyla bakmak demagojik yaklaşımları da çürütecektir.

⁴⁶ Yusuf Halaçoğlu, **Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları**, Babıali Kütür Yayınları, İstanbul, 2006, s.97

SONUÇ

Avrupa siyasi haritası büyük savaş sonrasında İtilaf Devletlerinin planları doğrultusunda yeniden şekillendirilmeye başlanır. Ancak aynı plan, Mondros Mütarekesi sonrasında işgal edilen Anadolu toprakları için geçerli olamaz. İşgallere yönelik oluşan direniş çok iyi şekilde örgütlenerek birkaç sene içinde antlaşma masalarında rolleri tersine çevirecek noktaya ulaşır. Bu süreçte TBMM, sadece cephedeki düşmanla değil, aynı zamanda Anadolu'nun dört bir yanında yerleşik durumda bulunan gayrimüslimlerin tehdidi ile de mücadele etmek zorunda kalır. Türk ordusunun ancak tek noktaya kanalize olarak tüm gücüyle savaşması halinde başarıya ulaşması mümkün olabileceğinden; arka planda oluşan türlü karışıklıklar radikal tedbirlerle etkisiz duruma getirilmeye çalışılır.

Stratejik öneme sahip Karadeniz Bölgesi'nde azınlık unsurların yarattığı asayişsizlik, Milli Mücadele Hareketini de sekteye uğratmaktaydı. Pontusçu faaliyetlerin Yunan ordusuyla ortak hareket etmesi bölgede kesin çözümlerin bulunmasını da zorunlu kılar. Ankara Hükümeti için önemli bir giriş kapısı olan İnebolu limanının bombalanması bölge Rumlarının tehdit oluşturmayacak yerlere nakilleri için yeterli sebep olur. Ordu gerisinde huzuru ve güvenliği sağlama amaçlı gerçekleştirilen bu zorunlu göç uygulaması bu çalışmada ana tema olarak irdelenmeye çalışıldı.

Dış politikada Türkiye'ye yönelik koz olarak kullanılmaya çalışılan "Ermeni tehciri" gibi bu konu da, üzerine farklı senaryolar yazılabilecek unsurlar içermektedir. Yurt dışında çeşitli polemiklere yol açan Ermeni tehciri, konusunun hassasiyeti dolayısıyla ve ana konunun dağılmaması amacıyla; ve yine aynı yıllarda Rumlara uygulanan tehcir kararına, başlı başına bir tez konusu olma özelliğini taşıması sebebiyle bu çalışma içerisinde yeterli miktarda yer alamadı. Birbirine yakın tarihlerde ve mekanlarda birbirine paralel çizgide gerçekleştirilen üç tehcir uygulamasının karşılaştırmalı analizi de ayrıca gerçekleştirilebilecek farklı bir araştırma konusu niteliğindedir.

Birbirine yakın gerekçelerle yaşanan Ermeni ve Rum tehcirlerinin uluslararası kamuoyunda yaşananları çok farklı şekilde yansıtan “soykırım” kavramıyla tanımlanması ve olayların farklı şekillerde saptırılarak yansıtılması konulara nesnel yaklaşımı engellemektedir. Milli Mücadele döneminde gerçekleşen benzeri tehcir uygulaması da yine öncülleri gibi “soykırım” olarak tanımlanırken ciddi destekçiler ve savunucular bulmaktadır.

Uygulamayı kendilerine yöneltmiş bir katliam olarak gören Rumlar, kurdukları dernekler ve vakıflar; yayınladıkları kitaplar ve gazeteler; yarattıkları internet siteleriyle dünyaya katliam yalanını yaymaya ve destek toplamaya çalışmaktadırlar. İletişim olanaklarının her türlü kullanılarak uluslararası kamuoyu yanıltılmaya çalışılmaktadır. Türkçeye çevrilen anılarda bile türlü şekillerde olayların Türklerin Rumlara yönelttikleri mezalimler olarak kabul ettirmeye çalışılması bu kaynakların objektifliğinden şüphe uyandırmaktadır. Türkçe kaynaklarda olduğu gibi yabancı dillerden Türkçeye çevrilen kaynaklarda Rum tehcirinin sadece bir alt başlık olarak yer alması taraflı yazılmış olsa bile iddiaların hangi boyutlarda ve nelere dayandırıldığını görmemizi engellemektedir.

İnternet sitelerinde yer aldığı kadarıyla iddiaların odaklandığı nokta tehcir esnasında kafilelere yönelik gerçekleşen saldırılar üzerinedir. 12 Haziran 1921 tarihinde TBMM tarafından alınan karar ile eli silah tutan Rumları etkisizleştirmeye yönelik sevk faaliyeti, kafilelere gerçekleştirilen saldırılarla olduğundan farklı görünüm almasına yol açar. Tehcir uygulaması öncesinde belirli senelerde doğmuş olan genç Rumların Amele Taburlarına yazılarak etkisiz hal getirilmesi zaten aylardır var olan bir olguydu. Saldırıların, yine Amele Taburlarında yer almak üzere, on beş ile elli yaş aralığındaki tehdit oluşturabilir daha fazla miktardaki Rum’un sevki sırasında yaşanması, dikkat çekicidir.

Saldırıların Rum çetelerce mi; yoksa Türk çetecilerce mi gerçekleştirildiği en çok tartışılan konulardan biridir. Özellikle Kavak civarında gerçekleşen saldırının, sonuçları bakımından kime yaramış olduğu göz önünde bulundurulacak olursa olayın faillerinin, Rum çeteciler olma olasılığını arttırmaktadır. Nitekim kafileden onlarca

Rum kaçarak dağlarda eşkıyaya katılmıştır. Saldırı gerçekleştirilen yerlerin civar köylerinde yaşayan nüfus ağırlıklı olarak Rumlardan oluşmaktaydı. Bu köylerde Türk çetelerden ziyade Rum çetelerinin barınması daha olanaklı görünmektedir. Çetelerin kendi köylerine yakın yerlerde gizlenerek köylerinin güvenliğini sağlamakta oldukları da bilinmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'ya yönelik casusluk ve çetecilik faaliyetlerinin önlenmesi amacıyla bölge Rumlarının tehcirine yönelik tartışmalarda ve Milli Mücadele Dönemi tehcir uygulamasında, suçlamaların hedefinde Topal Osman yer almaktadır. Rum kaynakları özellikle bu isme ağırlık vermektedirler. Topal Osman hakkında Türk kaynaklarında da çelişkili açıklamalar bulunmaktadır. Türk araştırmacılar Karadeniz'de Rum çeteleriyle savaşımını net olarak ifade etmektedirler. Fakat Topal Osman'ın milli bir kahraman mı; yoksa asayişsizlik yaratan kötü bir çete reisi mi olduğuna yönelik ortak bir fikre varılabilmiş değildir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rum köylerine ve tehcire tabi tutulan kabilelere saldırıları Türk kaynaklarında da net şekilde yer almaktadır. Milli Mücadele Döneminde Rum köylerine düzenlediği baskınlar bir yana nakledilen Rumlara saldırılar konusunda ismi geçmektedir. Fakat tek başına Topal Osman'ın icraatlarının "soykırım"a kanıt gösterilmesi eksik bir yaklaşım olur.

Dönemin koşulları içerisinde Rum çetelerinin de Türk köylerine saldırarak ciddi zayıflar verdikleri kaçınılmaz bir gerçektir. Üstelik bu saldırılar bölgede Türk nüfusunu azaltma amacıyla daha sistemli ve planlı gerçekleşiyordu. Pek çok Türk çetesi Müslüman köylerini Rumların saldırılarından korumak amacıyla oluşturulmuştu.

Oysaki olağanüstü savaş koşullarında toplumun belirli bir kesiminin bir bölgeden başka bir bölgeye casusluk faaliyetini engelleme amaçlı göç ettirilmesi askeri güvenlik gereği idi. Birinci Dünya Harbi yıllarında Rus ordularına casusluk yapmalarının önlenmesi amacıyla Ermeniler ve bir sene sonra da Rumlar nakledilirler. Batı Anadolu'da Yunan ordusu ile savaş yapılırken Karadeniz Bölgesi'nde bir düşman unsurunun bulundurulması beş yıl sonra aynı radikal kararın

alınmasını gerektirir. Karadeniz limanlarının henüz işgal edilmemiş olması ve bu limanlardan Anadolu'ya ihtiyaç duyulan yardımın gelmekte olması bölgede bir düşman unsurun bulunuşunun müsaade edilemez olmasının gerekçeleriydi. Ayrıca Pontusçu faaliyet içinde olan Rumların Yunan ordusuna destek olmak için Türk gücünü bölerek etkisiz hale getirme çabaları da gözden kaçmıyordu. Yunan ordusunun bölgeye gerçekleştirebilecek bir çıkartması Ankara'yı iki ateş arasında bırakacaktı.

Belirli yaş aralığında eli silah tutabilecek Rum erkeklerinin dahile nakli diğer bir ifadeyle tehciri gündeme geldiğinde önce bu uygulamaya sıcak bakılmadı. Ancak Yunan donanmasının Karadeniz sahillerinde gün geçtikçe artan hareketliliği Rumların Yunan kuvvetleriyle sürekli irtibat halinde olabilme ihtimalini arttırıyordu. Stratejik bir mahalde ve kritik bir dönemde casusluk faaliyetine asla müsaade edilemeyeceği açıkça görülüyordu

Anadolu'ya önemli giriş limanlarının bombalanmaya başlanması ve yer yer Yunan donanmasının kıyılara yaklaşması korkuyu daha fazla arttırmıştı. Bombalamalarda zarar gören yerlerin devlet binaları olmaları; sahile yakın Rum köylerinin geceleri kayıklarla açılarak Yunan donanmasıyla irtibata geçmesi; pek çok Rum'un Yunan ordusuna gönüllü olarak yazılmaya başlaması alınacak tedbirin sertlik dozunu arttırıyordu. Öncelikli olarak sahil şehirlerini iç bölgelere taşıma karar verilmişken, nakil yolları üzerindeki köylerin de bu sevklerle tabi tutulması tehcirin alanını genişletmişti.

Erkeklerin nakilleri devam ederken tehcir dışı bırakılmış yaşlı bir Rum'un sahilden Yunan donanmasına bayrak sallaması ve bir takım Rum kadınların ayrılıkçı faaliyetlere destek verdiğinin ortaya çıkması tehcirin niteliğini değiştirir. Nurettin Paşa, Meclis'in verdiği kararda "Rumlar" kelimesinden yola çıkarak kadın, çocuk ve yaşlıların da naklini emrettiğinde uygulamanın büyük tartışmalar ve tepkiler doğurmasına da yol açmıştır.

Olay uluslararası kamuoyuna taşınır. İtilaf Devletleri İstanbul'daki Başkomiserleri aracılığıyla uygulamanın durdurulmasını Ankara Hükümeti'nden isterler. Dış baskılar yanında Samsun eşrafının protesto telgrafları ailelerin nakillerini durdurulmasını sağlar. Uygulama beklenen sonucu verememişti. Eşkıyalık bitmediği gibi dozu çok daha fazla artmıştı. Tehcirden kaçan kadın ve çocuklar da dağlarda eşkıya ile birlikte yaşar olmuştu. Samsun ve Trabzon gibi büyük şehirler tehlikeye daha açık hale gelmişti.

Samsun, Trabzon gibi şehirlere yönelik bir saldırı tehlikesi bertaraf edilmeye çalışılırken ilerleyen süreçte tehcir uygulaması ardından bu tehlikenin bertaraf edilmekten uzak tam tersi saldırıya açık duruma getirdiği anlaşıldı. Ayrıca Rum kadın ve çocukları şehirlerin sigortası olarak görülüyordu. Haklı sebeplere de dayansa ailelerin sevklerine tabii tutulması eşkıyaları daha da fazla kıskırtmıştı. Üstelik eşkıyalığın bitirilmesi için çetelere destek veren köyler de nakle tabii tutulmasına rağmen tehciire katılmayıp dağlara kaçanlar arasında artık kadın ve çocuklar da bulunmaya başlamıştı. Şekavet azalmamış artmıştı. Olayın Avrupa kamuoyundaki yansımaları ise Türkiye aleyhine gerçekleşmişti.

Ailelerinin sevk edildiğini duyan eşkıyaları şehirlere saldırmak için durduracak bir gerekçenin kalmamış olması ve Yunan donanmasının uygulamayı durdurmak için çıkartma yapabileceği tehdidi Samsun eşrafını harekete geçirmişti. Ailelerin nakilleri durdurulur. Fakat erkeklerin sevkleri Kasım ayına kadar devam eder. Bu süre boyunca, Avrupalı Devletlerden uygulamayı durdurmaya yönelik notalar gelmeye devam ettiği gibi Patrikhane'nin çabalarıyla olay kısa sürede yayılarak bir "Rum mezalimi"ne dönüştürülür.

Sevkler esnasında yaşanan bir takım olumsuzluklar gerek mecliste tartışmalarda söz konusu edilmeye ve gerekse Karadeniz'den İstanbul'a oradan da Avrupa'ya gitmeyi başaran Pontusçu Rumlarca çarpıtılarak anlatılmaya başlanır. Patrikhane'nin de propagandaları sayesinde tedbir gereğince gerçekleştirilmek zorunda kalınan tehcir uygulaması "*Türklerin Rumlara mezalimi*" olarak dünyaya duyurulur. TBMM Hükümeti'nce notalara verilen cevaplarda, gerçekleştirilen uygulamanın hangi

zorunluluklar gereğince şekillendiği; Karadeniz Bölgesi'ndeki çetecilik faaliyetlerinin zararları ve Türk milletinin bu kritik döneminde Rumların yarattığı olumsuzluklar anlatılmaya çalışılır. Ancak özellikle İtilaf Devletleri kamuoyu bu tedbiri bir gereklilik olarak algılama konusunda tereddüt eder. Tehcir uygulaması, başarısı umulmayan ve beklenmeyen Türk Milli Mücadelesine karşı kullanılmak üzere bir “*katliam*” kozu olarak kanıksanmaya başlanmıştı.

12 Haziran 1921'de İcra Vekilleri Heyeti'nin aldığı kararla yürürlüğe konulan tehcir uygulaması Kasım 1921'de son bulur. Alınan kararın, planladığının aksi sonuçlar doğurması, Batı Cephesi'nde daha fazla miktarda askeri kuvvete ihtiyaç duyulması ve yurtdışından gelen tepkiler nedeniyle yürürlükten kaldırılması sağlanır..

İlerleyen süreçte Büyük Millet Meclis'inde de önemli tartışmalar yaşanır. Bu tartışmalarda uygulamanın dikkatsizce yapılmış olduğu, ortak fikir olarak belirmektedir. Nurettin Paşa'nın ve emrindekilerin suistimallere bulaşmış oldukları; bölgede asayişsizliğe son verecekken daha da artmasına yol açtıkları ve keyfi hareket ettikleri ortaya atılan suçlamaların başlıcalarıydı. Bu suçlamalarda tehcirin beklenen sonucu vermeyerek karışıklığı daha da arttırmış olması önemli etkidir. Mecliste yaşanan tartışmalar sonrasında beşinci ayın nakillere son verilerek nakledilenlere seyahat serbestliği tanınır. Pek çok Rum sürgün edildiği bölgeden Yunan Krallığına göçmeyi tercih eder. Batı Cephesi'nde Türk kuvvetlerinin kesin başarıya ulaşması Anadolu'da kalma konusunda Rumlara bir gerekçe bırakmıyordu. Heyecanla savunulan ülkülerinde başarılı olamamışlardı

Rumlar, Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya, mütareke döneminde ise Yunan Krallığı tarafında yer alarak açıkça bağlı buldukları devlete ihanette bulunurlar. Fransız İhtilali ile birlikte yayılan akımlardan nasbini almış diğer Osmanlı uyrukları gibi Karadeniz Rumları da Osmanlı'dan kopabilmenin yolunu ararlar. Slav kökenli olmasına rağmen ortak din ve mezhebi paylaştıkları Rusya, Osmanlı Devleti'nden daha yakın gelmekteydi. Karadeniz Rumları kendi toprakları üzerinde gerçekleşen bir düşman işgalini kurtuluş olarak görebilmişlerdi. Osmanlı Devleti'nden kopabilmenin her yolunu meşru kabul eden Rumlar, kapıldıkları ideallerini bir kurtuluş

mücadelesine dönüştürürken her türlü faaliyeti icra ediyorlardı. Karadeniz Rumları, Yunanistan'ın mesafe olarak uzakta fakat düşünce olarak bir aradaydı. Yunan Krallığı'nın Karadeniz'e kadar ulaşarak bir hakimiyet kurması biraz uzak bir olasılıktı. Bu nedenle bölgede Yunan Krallığı'na kardeş bir Rum Devleti kurulmalıydı.

Yunanistan'dan kilometrelerce uzakta farklı kökene ait olup da aynı ülküyü benimsemiş örgütlenmelerin yönlendirdiği bu oluşum, Patrikhane'nin yüzlerce yıl uyguladığı Helenleştirme çabasının bir sonucu idi. Din dışında hiçbir ortak noktası olmayan Karadeniz Rumları ile Yunanistan Rumları ortak ırktan gelen tek bir toplum olarak görülmeye başlanır. Karadeniz'deki Ortodoks Rumların tarihsel geçmişleri ilk bölümde yer aldığı üzere Yunanlılarla köken bağlamında aslında hiçbir ortak yana sahip değildir.

Yunanlı tüccarlarca milattan önceki yüzyıllarda koloni şehri haline getirilen Trabzon ve Samsun, yerli halk ile Yunanlı tüccarların çatışmasına sahne olmaktadır. Ne Yunanlılar Doğu Karadeniz halkını ne de Karadeniz halkı Yunanlıları benimsemekteydi. Bölgede kurulan Pontus Devleti, tamamen yerel güçlerce yaratılmış; Yunanlılıkla ilgisi olmayan siyasi bir yapılanmaydı. Yunan unsuru bu dönemde şehrin sadece belirli bir kesiminde kendine özgü yaşantısını kendi içinde yaşayan azınlık durumundaydı.

Genişleyen fetihleri sonrasında bu coğrafya üzerindeki Ortodoks Hıristiyanların çoğu Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altına girer. Karadeniz Rumları da Yunanistan Rumları da aynı milletten sayılarak Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanırlar. Bu aşamadan sonra gerek Patrikhane'nin faaliyetleri ve gerekse toplumdaki önyargılar tüm Ortodoksların aynı kökenden geldiği yanılığısına yol açar. Osmanlı İmparatorluğu zayıflama ve dağılma sürecine girdikten sonra bu topluluk içerisinde kendini göstermeye başlayan ortak bilinç ayrılıkçı hareketleri tetikler niteliğe ulaşır.

Yunan Krallığı'nın kurulması Rum toplumu içerisinde geniş yankılar uyandırır. Krallığın, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kendi yolunu çizmeye başlaması Osmanlı'dan tam anlamıyla kopması anlamına gelmemektedir. Halen Yunanistan'a ulusal bağlarla birbirine bağlı olduğuna inanılan bir nüfus Anadolu'da yaşamaya devam etmekteydi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve Mondros Mütarekesi ile birlikte tırmanışa geçen özgürlükçü hareketler, Yunan işgalinin Batı Anadolu'da son bulmasıyla frenlenmek zorunda kalır.

Tehcir uygulamasına son verilmesi ve birkaç ay sonra Yunan kuvvetlerinin yenilgisi Rumların da Anadolu'dan ayrılmalarını beraberinde getirir. Pek çok Rum, mübadeleyi bile beklemeden Anadolu'yu terk eder. Osmanlı yönetiminin birer uyruğu iken Yunan uyruğu gibi hareket etmiş olmaları ve “Yunan”ı devlet olarak daha çok benimsemiş olduklarını gösteriyordu. “*Bu düşmanlık neden?*” diye kendi kendilerine sorduklarında kimisi “*Yunan geldi*” derken kimisi “*Türk çeteleri*”ni suçlu bulmaktaydı. Ermeni tehcirinden sonra Rumlar da tehcire tabi tutulduklarında “*Onların devleti yok bizim Yunan Devletimiz var. O arkamızda bize kimse bir şey yapamaz*” şeklinde düşünceleri aslında kafalarındaki karmaşanın da bir göstergesiydi. Nereye bağlı olduğunu bilemeden Fener Rum Patrikhanesi'nin yıllarca süren faaliyetleri sonrasında Yunan Devletini ve Helenizmi benimsemişlerdi. Anadolu'yu bırakıp gidince asıl aidiyetin bu topraklarda kaldığını geç de olsa fark etmişlerdi.

Karşılıklı çetecilik faaliyetleri ve Türk hükümetinin güvenliği sağlama adına Türk çetelerini de içeren politikaları Rumları sindirme siyaseti olarak tanımlanır. Yunan işgalinden sonra Rumların Yunan ordusuna gönüllü yazılmaları; para toplayıp maddi destek sağlamaları ve çetecilik faaliyetiyle Türklere yönelik saldırılarda bulunmaları yüzlerce yıl sürüp gelen kardeşlik ve komşuluk ilişkilerinin yerini kin ve nefrete kolaylıkla bırakmıştı.

Yaşadıkları toprakları işgal edenlerden yana olmaları, onları kendi topraklarından eder. Gittikleri yerlere Anadolu'yu, bıraktıkları yerleri hatırlatacak isimler verirler. Anadolu'yu anlatan kitaplarla atalarının topraklarına olan özlemlerini gidermeye

alışırlar. Kemal Yalçın'ın “*Emanet eyiz*”i Dido Sotiriyu'nun “*Benden Selam Sytle Anadoluya*”sı, Ertuğrul Aladağ'ın “*Maria G Acısı*”, ve uzatılabilecek daha nice isim ve eser yaşanan acıları ve Anadolu'ya hasreti günümüze taşımaktadır. Lozan Mübadilleri Vakfı ve Anadolu Araştırmaları Merkezi göçmenlerin yaşadığı anıları derleyerek yaşananların tarihte unutulup gitmesini engellemişlerdir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayn., 2.baskı, 1985,
Ankara

Sürelî Yayınlar

Salnameler

1878 Trabzon Vilayet Salnamesi

Gazeteler

Açıksöz

Yeni Asır

Peyam-ı Sabah

Ahali

Yayınlanmamış Tezler

KOÇAOĞLU Bünyamin, 15.Fırka'nın Samsun'daki Faaliyetleri (1919-1921),
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi,
Danışman Mustafa Balcıoğlu, Samsun, 1998

PAVLİDİS Antonios, Yunan Kaynaklarına Göre Mübadele Meselesi (1918-1930),
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi,
Danışman.Ali İhsan Gencer, İstanbul, 1997

HÜSEYİN Tatlı, **Osman Ağa ve Giresun Alayının Milli Mücadeledeki Yeri
(1919-1923)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe
Üniversitesi AİİTE, Ankara, 1996

Araştırma-İnceleme Eserler

ALBAYRAK Haşim; **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus** Babıali Kitaplığı, 2.baskı, İstanbul, 2003

ANDREADİS Yorgo, **Gizli Din Taşıyanlar**, Belge Yayınları., 2.baskı, İstanbul, 1999

ANDREADİS Yorgo, **Tamama Pontus'un Yitik Kızı**, Belge Yayınları. 4.baskı, İstanbul, 2004

ARALOV Semiyon İvanoviç, **Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Hatıraları**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997

ARI Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.baskı, İstanbul, 2003

AYBARS Ergun, **İstiklal Mahkemeleri 1920-1927**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yayınları, İzmir, 1988

BALCIOĞLU Mustafa, **İki İsyân Koçgiri Pontus, Bir Paşa Nurettin Paşa**, Babil Yayınları, Ankara, 2003

BASKIN Refik, **Samsun 1919**, Barış Gazetesi Yayını, Samsun, 2000

BAŞ Mustafa, **Türk Ortodoks Patrikhanesi**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005

BELLİ Mihri, **Türkiye Yunanistan Nüfus Mübadelesi Ekonomik Açıdan Bir Bakış**, Belge Yayınları, 2.baskı, İstanbul, 2006

ÇAPA Mesut, **Pontus Meselesi**, Serander Yayınları, Trabzon, 2001

- DEVELİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayın., 15.baskı, Ankara, 1993
- DOĞANAY Rahmi, **Milli Mücadele'de Karadeniz 1919-1922**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001
- GERASİMOS Augustinos, **Küçük Asya Rumları**, (Çev. Devrim Evcı) Ayraç Yayınları, Ankara, 1997
- GOLOĞLU Mahmut, **Anadolu'nun Milli Devleti Pontus**, Goloğlu Yayınları., 1973
- GOTTHARD Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991
- HALAÇOĞLU Yusuf, **Sürgünden Soykırma Ermeni İddiaları**, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2006
- İPEK Nedim, **Mübadele ve Samsun**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000
- KARPAT Kemal H., **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma** (Çev. Dilek Özdemir), İmge Kitabevi, Ankara, 2006
- KARPAT Kemal, **Osmanlı Modernleşmesi**, (Çev.Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan), İmge Kitabevi, Ankara, 2002
- KAZGAN Gülten ve ULÇENKO Natalya, **Dünden Bugüne Türkjiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul, 2003
- KIRKPINAR Kenan, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004

KİTSİKİS Dimitri, **Türk-Yunan İmparatorluğu**, (Çev. Volkan Aytar), İletişim Yayınları,. 2.baskı İstanbul, 1996

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi ,**GÖÇ Rumlarm Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı 1919-1923**, İletişim Yayınları., 4.baskı, İstanbul, 2004

LOWRY W. Health, **Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2.baskı, İstanbul, 1998

MC.CARTHY Justin, **Müslüman ve Azınlıklar**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998

MISIRLIOĞLU Kadir, **Türk'ün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi**, 2.baskı, Sebil Yayınları, İstanbul, 1968

ORAN Baskın, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar(1919-1980)**, Cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

ÖZBARAN Salih, **Bir Osmanlı Kimliği 14.-17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmi Aidiyet ve İmgeleri**, Kitap yayınevi, İstanbul, 2004

ÖZEL Sabahattin, **Milli Mücadelede Trabzon**, Tür Tarih Kurumu, Ankara 1991

PETRONOTİS Argiris, **Hacı Ustalar Akdağmadeni'nden Aridea'ya Bir Mübadele Öyküsü**, Kitap Yayın., İstanbul, 2004

Pontus Meselesi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338

SELEK Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Kastaş Yayınları, cilt.1-2, 8.baskı, İstanbul, 1987

SOTİRİYU Dido, **Benden Selam Söyle Anadolu'ya**, Alan Yayınları, Çev.Attila Tokatlı, 13.baskı, İstanbul, 1997

ŞAHİN M.Süreyya, **Fener Rum Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999

TUNCER Hüner, , **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003

TURAN Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi-II**, Bilgi Yayınevi, 2.baskı, Ankara, 1998

Türkiye'nin Parçalanması ve Rus politikası (19147-1917), Rus Devlet Arşivi Belgeleri, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004

YALÇIN Kemal, Emanet Çeyiz, Önel Verlag, 7.baskı, Köln, 2004

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler, (Çev. Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, 3.baskı, 2.cilt

YAZICI Nuri; **Milli Mücadele'de Canik Sancağı'nda Pontusçu Faaliyetler 1918-1922**, Çizgi Yayınları, 2.baskı, Ankara, 2003

ZÜRCHER Eric Jan **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** İletişim Yayınları, 3.baskı 1998 İstanbul

Makaleler

PEHLİVANLI Hamit “Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası” **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,1999

SARINAY Yusuf, “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı”**Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999

SAYDAM Abdullah, “Kurtuluş Savaşı’nda Trabzon’a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi”**Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999

HASSAN Ümit, “Siyasal Tarih”, **Türkiye Tarihi**, Cilt 1, Cem Yayınları, İstanbul, 1997

KUNT Metin, “Siyasal Tarih”,**Türkiye Tarihi**, 2.cilt Cem Yayınları, İstanbul, 1997

YERASİMOS Stefanos, “Pontus Meselesi(1912-1923)”, **Toplum ve Bilim**, Güz 1988, sayı 43-44

İnternet Siteleri

<http://www.aheworld.com>, Son erişim tarihi 15.06.2006

<http://www.efxinosPontus.org>, Son erişim tarihi 22.06.2006

<http://www.Helenicgenocide.org>, Son erişim tarihi 18.06.2006

<http://www.Pontus.org>, Son erişim tarihi 18.06.2006

EKLER

TABLO-1 Trabzon Lazistan ve Gümüşhane sancaklarında nüfus dağılımı ve toplam değerler

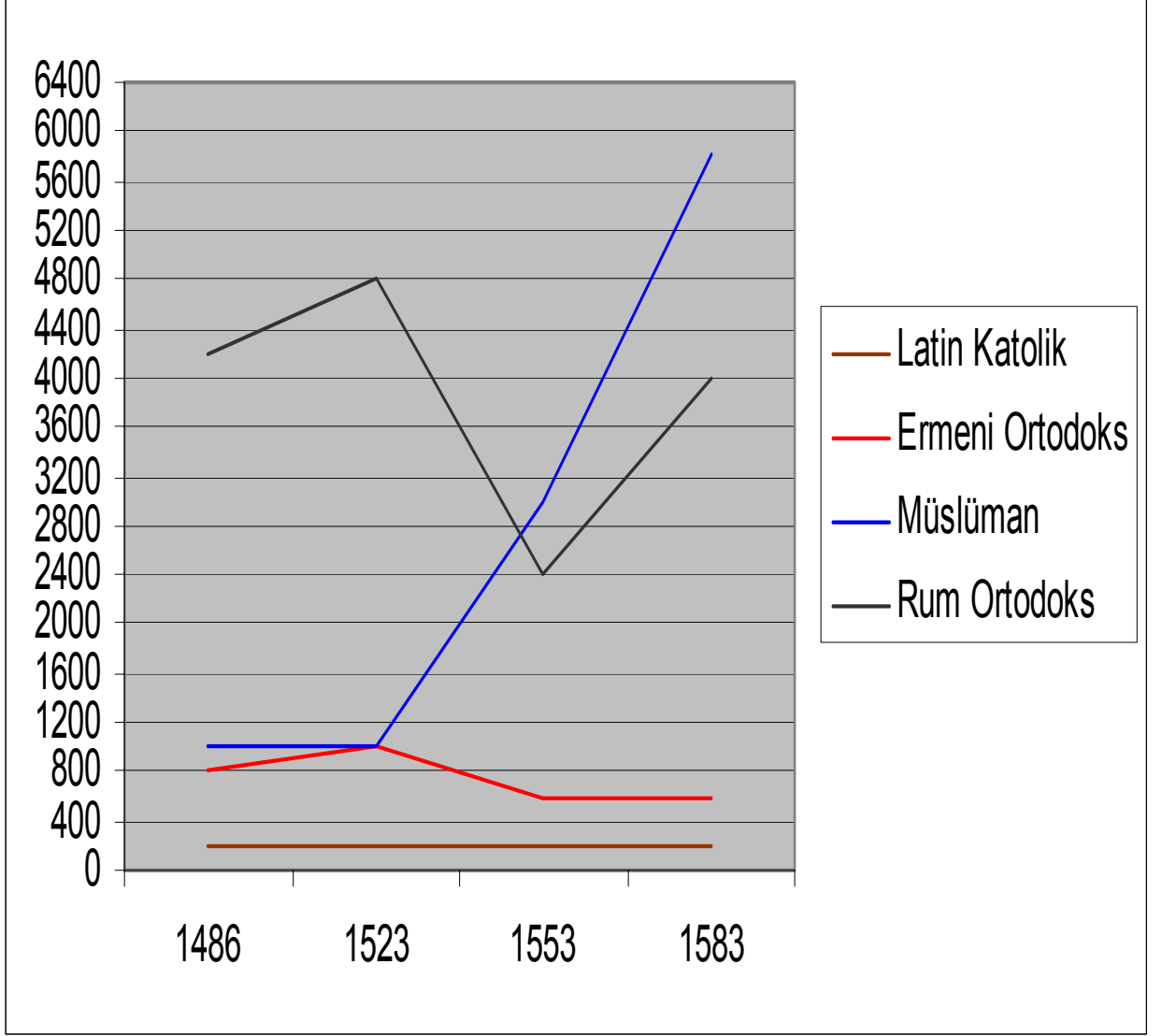
	Protestan	Katolik	Ermeni	Rum	Müslüman
Trabzon sancağı	38	487	8887	24293	192009
Lazistan sancağı	---	1650	484	77	75612
Gümüşhane sancağı	---	---	732	13204	25173
TOPLAM	38	2137	10103	37574	292794

Kaynak: Trabzon Vilayet Salnamesi, 1878, cilt-10.

TABLE-3. Gümüşhane ve Lazistan Sancakları kaza, nahiye, köy ve mahalle isimleriyle nüfus oranları

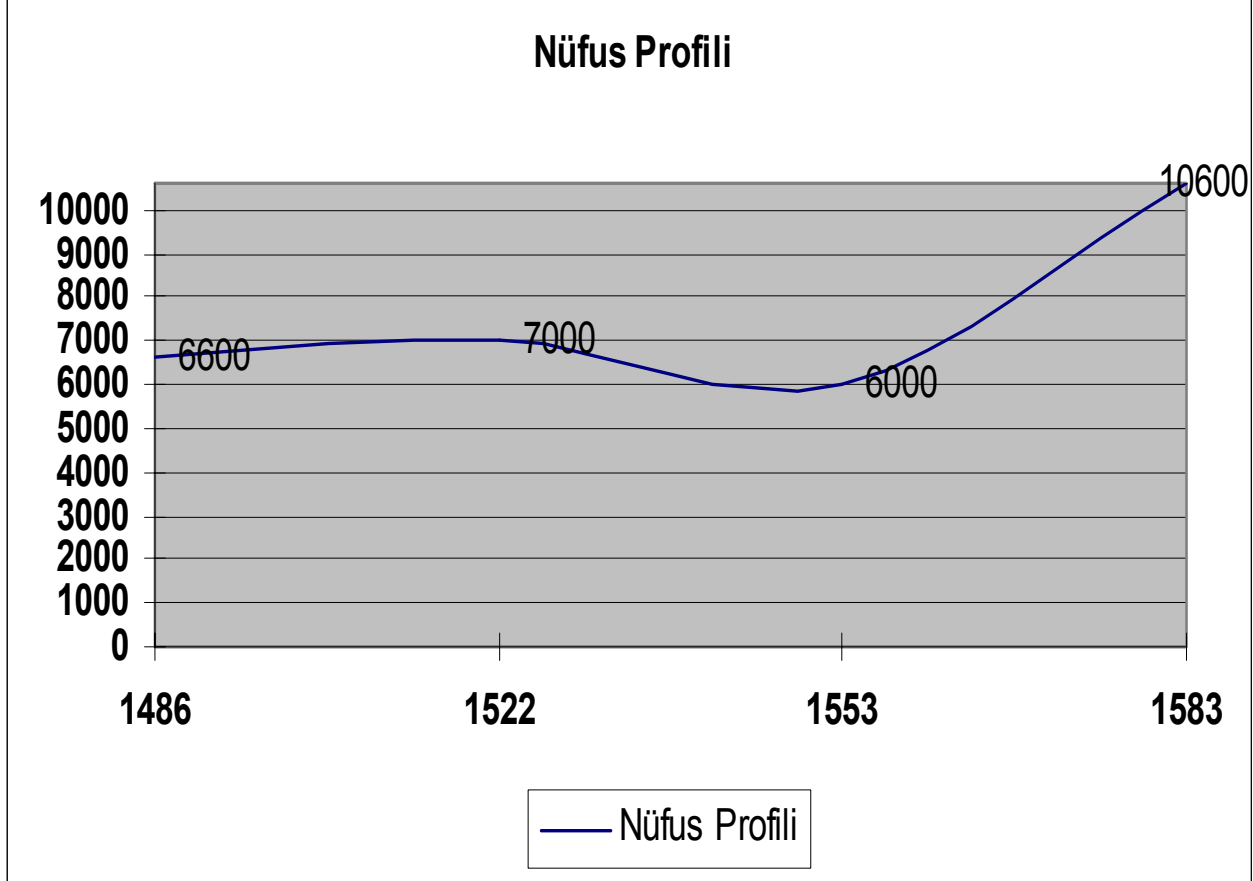
esâmi-i kaza ve nevahi	aded-i mahallat ve kura	ber mucib-i tahri-i cedid mevcut bulunan hane	nüfus-u zükur					rûsumat		ber mucib-i tahriir- cedid bedel-i askerî							
			Protestan	Katolik	Ermeni	Rum	İslam	Yekün	rûsum-u mütenevvia	rûsum-u agham	Bedel-i askerîye	Vergi	Yekün				
nefs-i Batum	32	1527	"	7	17	77	3927	3038	18200	45008	2805	23	75725	8	14174831	31	
Maçahel nahiyesi	26	1700	"	"	"	"	3973	3973	"	23372	"	"	1377932	"	307151	32	
Arhavi nahiyesi	41	2986	"	"	"	"	7625	7625	4450	39998	"	"	90428	2	133876	2	
Livana kazası	79	6133	"	1643	445	"	16283	18371	13315	176103	58000	3	204548	6	151966	9	
Heba nahiyesi	11	862	"	"	"	"	2529	2529	2529	"	"	"	"	"	29235	20	
Hopa kazası	27	1900	"	"	"	"	5734	5734	1620	35866	"	"	70843	38	108329	31	
Gönye nahiyesi	29	1495	"	"	"	"	4187	4187	710	"	"	"	40757	"	61329	"	
Atina kazası	67	3263	"	"	"	"	8982	8982	8442	20	81658	"	114725	26	204836	16	
Hemşin nahiyesi	43	1939	"	"	22	"	6451	6473	6731	10	20278	611	11	67871	20	95492	1
Çürüksu kazası	22	2002	"	"	"	"	5046	5046	856	"	"	"	16072	"	16928	"	
Açara-i süflâ kazası	40	2689	"	"	"	"	4158	4858	"	5301	15	"	21119	28	26421	3	
Açara-i ulya nahiyesi	22	2580	"	"	"	"	7007	7007	2000	21640	"	"	32961	16	57601	10	
Yekün	439	38933	"	1650	484	77	75612	77823	56364	30	46886	61416	37	779088	6	1364956	1
Nefs-i Gümüşhane kazası	65	6751	"	"	"	"	"	"	14500	121548	87694	28	105246	4	338988	2	
Yağmurdere nahiyesi	25	678	"	"	579	2561	5026	8184	580	41232	14944	17	36056	22	92782	2	
Kovans nahiyesi	28	1497	"	"	"	369	1919	2288	320	37322	9944	24	37535	4	85731	20	
Kelkit kazası	93	5615	"	"	71	510	8658	9229	10410	265199	16138	38	174144	4	465891	2	
Şiran kazası	75	4326	259	"	82	660	4488	5240	4210	141516	20611	5	82122	16	248530	21	
Torul kazası	50	16220	"	"	7805	3253	11317	11317	2562	229713	216805	32	142416	16	59251	28	
Kürün nahiyesi	51	4027	"	"	761	4686	5447	5447	3750	101902	21138	34	90190	8	216981	2	
Yekün	387	39124	277	"	732	13204	25173	29173	26242	20	949087	387278	18	668721	32	2041422	3
Cümle-i yekün	2016	148293	377	38	2137	10103	27574	296791	403827	35	312523	1286023	12	5151237	21	10066812	6

Kaynak: Trabzon Vilayet Salmamesi, 1878, cilt-10, s.241

Kaynak: W. Health Lowry **Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583** Boğaziçi Üniv. Yayn. 2.baskı İstanbul, 1998

ŞEKİL-1. Trabzon Şehrinin 1486-1583 yılları arasında dini gruplara göre nüfus değerleri

Kaynak: W. Health Lowry **Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583** Boğaziçi Üniv. Yayn. 2.baskı İstanbul, 1998

ŞEKİL-2. Trabzon şehrinin 1486-1583 toplam nüfus profili

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/places>

ŞEKİL-3.Samsun sahili

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/people>

ŞEKİL-4.Karadenizli Rum kadınlar

Η υποδοχή του Μεγάλου Δούκα Νικολάου Νικολάιεβιτς, αντιβασιλέα της Καυκάσου, και η προσφώνησή του από τον μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθο, κατά την είσοδο των ρωσικών στρατευμάτων στην Τραπεζούντα τον 1916. Ο Χρύσανθος Φιλίππιδης (Κομοτηνή 1881 - Αθήνα 1978).

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/people>

ŞEKİL-7.Hirisantos Rus komutanı selamlarken

Ο οπλαρχηγός Ιστιλ-αγάς. Διακρίθηκε σε πολλές μάχες εναντίον δυνάμεων του τακτικού τουρκικού στρατού. Πίσω διακρίνεται η σημαία της Δημοκρατίας του Πόντου (φωτ.: Αρχείο Α. Θεοφυλάκτου).

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/people>

ŞEKİL-8.Pontus Bayrağı önünde bir Rum

Πόντιοι αντάρτες με τη σημαία τους. Στη μέση υπάρχει ο μονοκέφαλος αετός των Κομνηνών.

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/people>

ŞEKİL-9. Pontusçu Çeteler

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/people>

ŞEKİL-10. Pontusçu Çeteler

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/people>
ŞEKİL-11. Pontusçu Çeteler

Kaynak <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/people>
ŞEKİL-12. Pontusçu Çeteler

The Long Line That Leads to Death.

Deportation of Christians from their homes to the arid wastes to die.

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/genocide>

ŞEKİL-13.Tehcir anında Rumlar

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/genocide>

ŞEKİL-14.Nakiller zamanında Rumlar

Kaynak <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/genocide>

ŞEKİL-15.Göçeden Rumlar

Kaynak: <http://www.efxinospontos.org/images/pontosphotos/genocide>

ŞEKİL-16.1915 yılında Göçeden Rumlar

EK-1.Karadeniz sahiline yönelik tehir kararının alındığını bildirir belge

مدافعة ملیه دکالتی - مستشار لوق قلمی

میسور	میسور	I	قسم
7/10/11	میسور	1112	نومبرو
A	نومبرو	27/6/11	تاریخ

تاریخ

قده دکالتی اوکوردیه یاننده الی یا نتیجه قده الیستور
 طوبانی - کولور دایره بوقلوی - قصه اصرار کلاهی
 کسک 27/6/11 نا - خنده ک - اقباعده کول ایتمه
 دله - لیا بویک - ملت - ملت - یا نت - جلیله تک تصویبه
 دقاره ایتمه - قرار نامه صوری - زبوره 27/6/11

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

غوبه زبوره ایتمه - صوری
 قده - وزیر ادور - قویله
 قویله - غوبه زبوره ایتمه

GNKUR. ATASE ARŞİVİ FC : 1112 L. U : 1112 COM : 86 BEL : 86-1	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">A</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">1/4297</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">D</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">33</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; text-align: center;">F</td> <td style="width: 50%; text-align: center;">78</td> </tr> </table>	A	1/4297	D	33	F	78
A	1/4297						
D	33						
F	78						

ATASE Arşivi Belge no.1112.86.86-1

EK-4. Nurettin Paşa'nın 25 Haziran tarihinde Samsun'dan naklolunan Rumların nerelere yollandıklarını açıklar raporu

شفره ملی
عدد
۲۶۲۷

مدافعه ملیه وکالتی
4299

A	1
D	23
F	89

ATASE
RŞİVİ

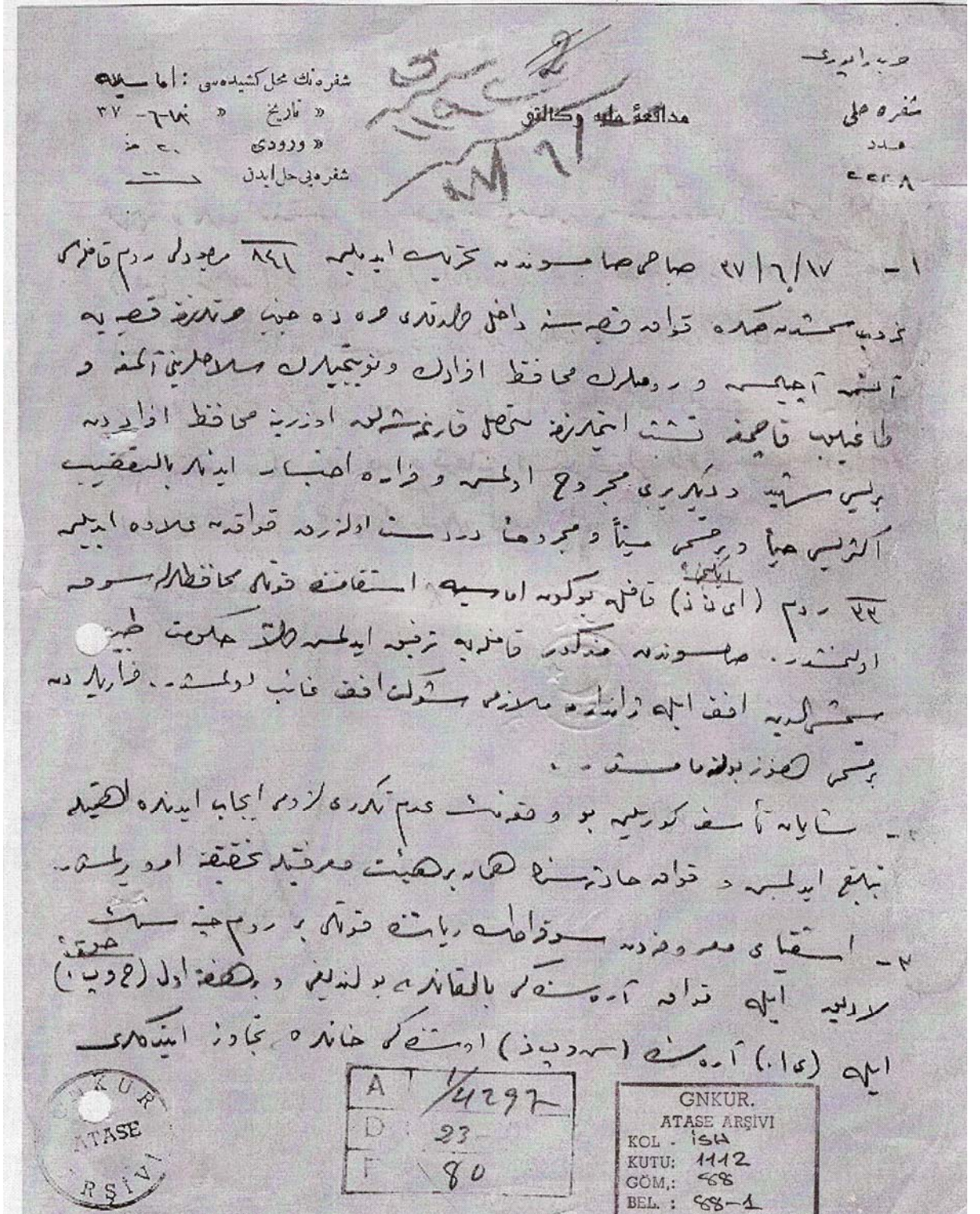
شفره ملی محل کشیده می
۲۷ - -
« تاریخ » ۲۷-۶-۵۵
« ورودی » ۵۶
شفره ملی محل ایدل

۱- صادره داخله سوره ایلیه ۲۰۵ نقله لک یاغی روم
قافله سی برکونه ۲۷/۶/۵۵ کلنخانه واصل اولته -
۲- بافره ده وزیر کوبری طرفیله حوضه سوره ایلیه ۱۹۷
رومه عکر اولته ۷۸ نفری نجی خانه کی جورده
عمده طوریه و قیاقی ۱۱۹ نفری آماسیه سوره ایلیه
و آماسیه سوره اولناند برکونه اولجی حورج و خنه اولاره قالمه
اولته ۸ نفرک عدده سوره ایلیه -
۳- ۲۷/۶/۵۲ ده صاوند ۵۳ روم دها طویلا غمه و
۲۷/۶/۵۵ صاچی ۲۲ نقله لک بر روم قافله سند صاوند
آماسیه تحریک ایلیه لکلی عملده سوره ایلیه -
۴- قافله ده ۳۰ روم دها طویلا غمه و اردو نیجینه
نقله سوره ۷۶ سی عکر بوزسکانه (دی دزل) اولته
اوزده ۳۵۶ روم قره صاره سوره اولته
۵- مقامات صاوند یازلت -
نورالدین

G. R.
ATASE RŞİVİ
KO: 134
KUTU: 1112

۲۷/۶/۵۲

ATASE Arşivi Belge no 1112.96.96-1

ATASE Arşivi Belge no 1112.88.88-1

